HRVATSKA ČITANKA

ZA II. RAZRED SREDNJIH I NJIMA SLIČNIH ŠKOLA

SASTAVIO

DR. VLADO PETZ

ODOBRENJE BANSKE VLASTI BANOVINE HRVATSKE
br. 47.914-II- od 31. VII. 1940.

CIJENA DIN 30·—

IZDANJE I NAKLADA
DRUŠTVA HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA
ZAGREB 1940.

HRVATSKA ČITANKA

ZA II. RAZRED SREDNJIH I NJIMA SLIČNIH ŠKOLA

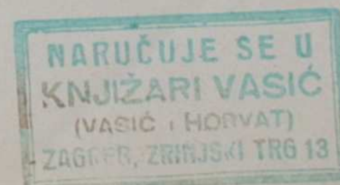
SASTAVIO

Dr. VLADO PETZ

ODOBRENJE BANSKE VLASTI BANOVINE HRVATSKE
br. 47.914-II- od 31. VII. 1940.

CIJENA DIN 30 —

IZDANJE I NAKLADA
DRUŠTVA HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA
ZAGREB 1940.

TISKARA »MERKANTILE« (JUTRIŠA I SEDMAK), ZAGREB, ILICA 35.

PREDGOVOR

Pristupio sam sastavljanju ove čitanke imajući pred očima potrebu obnoviti naš uzgojni i obrazovni rad, koji bi se imao osvježiti i uzdići jačim isticanjem nacionalnih, estetičkih i etičko-moralnih vrijednosti.

Utvrđeno je, da je poratna omladina u velikoj mjeri izgubila smisao za više i idealnije ciljeve ljudskoga života, i da je današnje društvo, u pretežnoj većini gonjeno egoističkim materijalizmom, prionulo traženju što jednostavnijih i lakših putova do »materijalnoga osiguranja«. Omladini istrgnuta je iz ruku valjana knjiga, a malo ih je, koji nastoje da razvijaju više sposobnosti duha.

Ovom knjigom kušao sam da otvorim put k izgrađivanju smisla za uzvišenije ciljeve ljudskoga stvaranja. Polazeći sa stajališta, da naše pedagogijsko djelovanje treba da se oslanja jednako na autoritativni ugled nastavnika kao i na principe suvremene radne škole — uvjeren sam, da će se uz promišljeno vodstvo učiteljevo uspješno moći obrađivati i oni nešto teži i apstraktniji članci.

Ako samo jedna polovina dosta obilne građe padne na plodno tlo i probudi živ interes za više duševne potrebe, onda će uspjeh biti postignut.

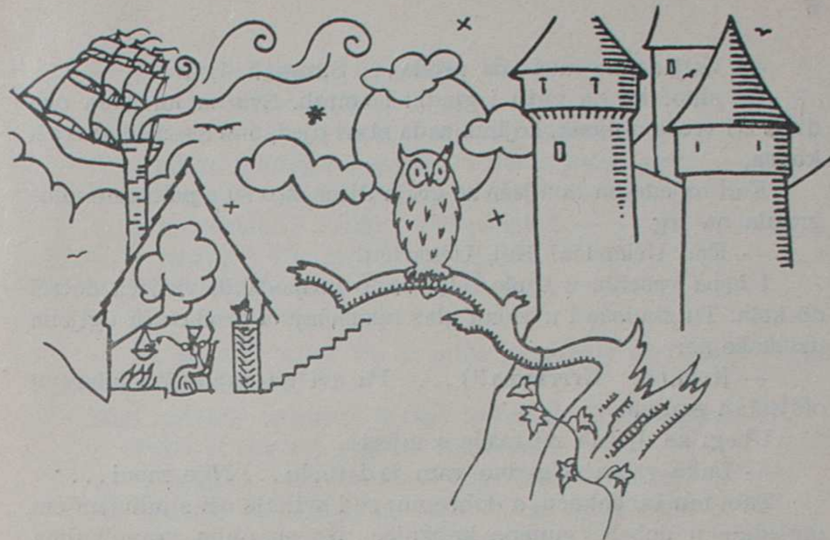
U pojedinim poglavljima ove Čitanke štiva su — gdjegod je to bilo moguće — povezana unutrašnjom idejnom vezom, pa će biti dobro, ako se čitaju po redu.

Kratkim objašnjenjem ispod nekih štiva i dodacima na kraju knjige nastojao sam da olakšam rad učenicima i metodički postupak nastavniku, no time nije rečeno, da suvremeni nastavnik kao pedagogijska autonomna jedinica u cjelokupnom uzgojnom djelovanju ne bi smio davati svoje slobodne i samostalne komentare.

Dr. VLADO PETZ.

CRTEŽE IZRADIO PROF. ZLATKO ŠULENTIĆ.

I.

KROZ PRIČU I BASNU

1.

Mali Učkarić.

Brrr! Vrijeme oštro, gore bijele, oblaci puni snijega, a more podmuklo mumlja, kao da nekoga kori!

Zima! Zima! Zima!

Na trgu, gdje vjetrina najjače vije, ugrezli u glib točkovi priprostih, seljačkih kola. Ugrezla i ona dva mršava bijelonje pod jarmom. Topla im se sapa kao magla uvija oko glave, a onda se u sitnim iglicama prosipa uokolo. Velike i dobroćudne oči gledaju strpljivo u mrazan dan i kao da žale svoga mlađahnoga gospodara, što se sav crn i poderan ukočio do njih cvokoćući zubima od studeni ljute.

Dolijetale prve pahuljice.

Rukama zatisnutim u džepove svojih trošnih hlačica ozire se mališan trgom, no stari se djed još ne vraća.

— Valjada ne može da proda... Siromah djed!

Od sinoć su na putu i gladni i smrzli. Sva su im nada one dvije tri vreće ugljena, kojima sada stari djed, čini se, uzalud traži kupca.

Kad najednom razliježe se graja djece, što su s pokrajne ulice grnula na trg.

— Eno Učkarića! Hej, Učkariću!

I hrpa veselih, u toplo odjevenih gospodskih vražića dotrči do kola. Tu stadoše i u jedan glas oponašajući prodavača ugljena uzvikaše se:

— Krbuna! Krrrbuna![1]) ... Pa svi na zapovijed udare u obijestan smijeh.

Ubogi se dječak ne mače s mjesta.

— Lako vama! Ugodno vam je i toplo... Nije meni...

Zubi mu zacvokoću, a dobre mu se i svijetle oči s udivljenjem zagledale u debele, vunene kabanice, što su onim vragolanima sezale do samih peta. Kako li je na njima sve lijepo i uredno. A na njemu sve poraskidano, blatno i od ugljena crno! A kako su u njih čizmice svijetle i visoke, a na njemu opanci s deset zakrpa i rupa! Eno, i prsti mu kroz njih vire, te sve traži, kako bi ugazio što dublje u glib, da mu ih oni obješenjaci ne gledaju.

Međutim se jedan između njih, očito najmlađi, ispriječi pa će kao prijekorno:

— A zašto ne ideš i ti u školu? Ondje bi barem mogao da se ugriješ!

— Nema u mom selu škole, odgovori mali Učkarić. Nema je nadaleko... Nema je na pet sati uokolo. A puno bih dao, da mi je znati čitati...

— Ho! Ho! Ho! Puno bi dao! A čega? Zar krrrbuna? — našali se nekakvi bucmasti nestaško.

Svi prasnu u smijeh.

Malom se Učkariću razvuku usta, bijeli mu se zubi zacakle pa dahne više za sebe negoli za njih:

— Siromah sam — — —

Oči se bijelonjama još jače rašire i nekako se tužnije zagledaju u svoga maloga gospodara. Kao da bi mu htjeli reći:

— Dođi ti bliže k nama, dođi...

Ali dječak ne prima za zlo, što se ona lijepa i čista djeca s njime šale; on im prilazi bliže i radoznalo pita:

[1]) Ugljena! Ugljena! Izvrnuto prema talijanskome. carbone — ugalj.

— A je li vaša škola lijepa??

— Eno je ondje! Palača!

— Učite li svašta u njoj? Valjada i račune??

Opet udare u smijeh i zagrakću svi u jedan glas:

— Račune?! A zemljopis? Povijest? Slovnica?

— A geometrija? Fizika? Prirodopis? — —

— A risanje? Pjevanje? Tjelovježba?

Mali Učkarić izvali usta i sve se čudi.

— A ma što vi to meni...!

— Da što si mislio? To je malo drukčije, negoli ono tvoje: Krrrbuna! Krrrbuna!

Mali ugljarić ogledaše ih sav zabrinut. Onda upita:

— Tako vi znate i gdje je Jamerika?

— Jamerika! Jamerika! — Zagrohotali derani.

Ali Učkarić kao da ih ne čuje. On se samo čudi:

— I to stoji sve u tim vašim knjigama?

— E, a drugo?

On pošuti časkom pa će:

— De, pokažite, da vidim...

— Što da ti pokažemo?

— Knjigu.

— Crne su ti ruke. Ne damo!

Jedan ipak privoli.

— Moja je i onako zaprljana. Evo ti je — pogledaj! Tu ima ono o Jamerici...

I pruži mu knjigu. Jaoh — kakva li je! Ni da je tri puta bila u ratu.

Mali je Učkarić primi u svoje drhtave, pocrnjele ruke, razgleda joj korice i otvori. Dok je očima piljio u ona tiskana slova, dotle se dječaci nagibali nada nj i opazili, da drži knjigu naopako.

Derani pljesnu rukama, uhvate se za ruke, zaigraju oko njega kolo i sve se previjaju od smijeha.

A smijao se i on — mali Učkarić; nego što se više smijao, to mu je na srce mučnije padala tuga. Najednom se uozbilji pa će vraćajući knjigu:

— Da je meni znati, što vi znate, ja se možda ne bih rugao ubogomu Učkariću...

Na bližnjem tornju izbijalo 9 sati.

— Žurimo se — uzvrpolje se djeca i nagnu trčati prema lijepoj zgradi na dnu trga.

Mali Učkarić gleda za njima, ali bez gorčine. Njegovo srce prepuno je sada neke bolne tuge. Misli siromah, kako li je on bijedan i kako ništa ne zna . . . i u srcu mu se nešto trza, napunja prozeble prsi, navire na oči — i mali se nevoljnik baci na mršavo živinče i zaplače gorko.

Iz škole dopire molitva djece. Uzduhom oblijetaju sve gušće pahuljice, a niže, uz obalu, podmuklo mrmori more, kao da nekoga kori.

Viktor Car Emin.

2.

Sunce i mjesec.

Sunce i mjesec, dvoje rođene braće, odluče jednoga dana da svoju mnogobrojnu djecu potope. Sunce strpa svoju djecu u golemu vreću, a mjesec, komu bude djece žao, posluži se varkom i mjesto djecom napuni vreću pijeskom. Kad dođoše k rijeci, sunce prvo istrese svoju djecu iz vreće u vodu i potopi ih. Mjesec razveže vreću i sasu u vodu pijesak pa tako prevari sunce.

Kad stiže idući dan, sunce se ukaže na obzorju sámo, a kad udari noć, eto mjeseca na obzorju sa svojom mnogobrojnom djecom. Sunce se domisli prijevari i teško se naljuti na mjesec. Od toga dana sunce i mjesec žive u ljutom neprijateljstvu i nikada ne izlaze zajedno pred svijet.

Narodna.

3.

Ђаковање.

Тек о новој години Бакоња поче учити књигу. Болешљиви ђакон Шкоранца (правијем именом: Инођентије Ловрић, син једнога обућара из града), поче му показивати глаголицу. По вас дан Бакоња мрмољаше: аз, буки, вједје, глаголи[1]) и т. д. и мучаше се, да научи писати ове чудне грабуље и шкорпије, што се зову глаголица. Такође научи »одговарати« јутрењу и мису. Бакоња имађаше умиљат и снажан глас, због чега веома омили фра Тетки, који премда бјеше најчувенији фратар у Б., опет је више тражио од ђака но марљивост у науци.

Ево како је Бакоња проводио вријеме прве године ђаковања.

[1]) аз, буки . . .: стари словенски називи за почетна слова абецеде (азбуке).

Пошто је одзвонио будионицу, очистио обућу стрицу и донио му воде, одстајао би јутрењу и поспремио стричеве ћелије, онда би чекао свога »Вра« (тако укратко зваше фра Брну), да се врати с доручка.

— Јеси ли затворија понистре?[2]) питаше Вра с тријема, јер и љети бојаше се ући у собу, ако стакла нијесу затворена.

— Јесам, дуовниче!

— Јеси ли истреса тапиће[3]) и прашину отра?

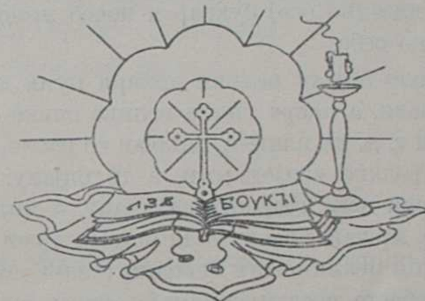
— Јесам, дуовниче!

— Да ниси довата карте на тавулину,[4]) или орлође.[5])

— Боже сачувај, дуовниче!

— Таако!

Свакога боговетнога јутра Наћвар[6]) би изређао сва та питања, а Бакоња увијек једнако одговараше.

На столу Враову бјеше гомила хартија (већином Наћварове пјесмице), а Бакоњи бијаше најоштрије забрањено, да их се дотиче, но их је Вра слагао чистећи гушћим пером прашину испод њих. Затим би се Вра извалио у наслоњачу па ставио преда се два џепна, златна часовника.[7]) То му бијаше уживање да слуша, како клопоћу она два велика на стијенама и два мала пред њим. Ако се ноћу који устави, онда би се Вра одмах пробудио; ако се два сложе у куцању, онда би се доцније пробудио.

Од стрица Бакоња би отишао као своме заштитнику Балегану, да »струни росу са срца«, како кажу наши. Иначе, по обичају, ђачки доручак бијаше комад хљеба. Из захвалности, Бакоња би помогао кувару исјећи месо или очистити рибу или оперушати кокош и т. д.

[2]) понистре: прозоре (тал. finestra); [3]) тапићи: мали ћилими; [4]) тавулин: столић; [5]) орлођа: ура; [6]) тако је фра Брну звао народ; [7]) часовник: сат, ура.

Послије тога изашао би Бакоња и обрнуо би другим лактом тријема, противнијем правцем од кујине, те би закуцао и ушао кроз једна врата између ризнице и гвардијанових соба.

Ту је била књижница, а у исто вријеме и »скула«.

Најприје би Бакоњин нос осјетио задах влаге и прашљавијех књига. Онда би његове очи отишле к великом Исукрсту на стијени и на катедру под њим, гдје би сједио један фратар. Бакоња би наврх прста отишао, да га пољуби у руку, па би се вратио на своје мјесто, у трећу клупу. У проласку морао се поклонити ђаконима Чимавици и Шкоранци, који сјеђаху на столицама, између катедре и клупа. Шкоранца је врло често изостајао, због болести. Најзад би Бакоња сио, као што рекосмо, у трећу клупу иза тројице својих другова: Мачка, Бујаса и Лиса, које испиташе један од ђакона.

Бакоња би извадио свој буквар и почео мрмољити из њега или би гледао око себе.

Свуд унаоколо бијаху велики ормари пуни књига, које су махом миши начели, а поврх књига велике слике светаца, папа, провинцијала[8]) и т. д. на платну. Бакоњи се рекло, да су неке од тијех слика од велике вриједности, а то бијаху: свети Фране, сух и безбрк, држи неку птичицу на длану, а милује је другом руком; св. Ловре, мршав, висок, млад човјек, држи роштиљ[9]), на коме су га крвници пекли; свети Јеролим (»наш земљак«), сиједе браде до паса, грбаста носа и крупнијех очију, које је избуљио гледајући људску лубању, те се чињаше, да се чуди он њој, а она њему; најзад неки коштуњави и напола голи светац, клечи у ваздуху, високо поврх једне гомиле људи, а раширио руке и заковрнуо очима.

Предавање обично почиње гвардијан с ђаконима. То је трајало само неколико минута. Ако би Бакоња и стигао на вријеме, да слуша одговоре ђакона, то њему бијаше сасвим као турски, толико је могао разумјети. Гвардијана би замијенио фра Дувало те испитивао ђаке или би наредио Чимавици, да их преслишава. Дувала замијени фра Вртиреп, и тада би Бакоња бар нешто разумијевао, јер се тумачаху »крипости« богословске и кршћанске, »дила милости«, дужности редовничке, изреке светијех отаца и т. д. Најзад би Вртиреп изазвао Бакоњу, да по стоти пут пише

[8]) провинцијал: поглавар свећеничкога реда у провинцији; [9]) роштиљ: троножак.

глаголицу. Ријеђе би тражио, да Бакоња сриче реченице, које се налажаху под сваким словом.

Вртиреп би препоручио ђаконима и ђацима, да »притврде« малога Јерковића, па би их све предао фра Тетки, који је предавао пјевање.

Тада би и ђакони сјели с ђацима, а сада се истицаше Бакоња, и ако му бјеше прва година »скуљења«.

Тетка би се прошетао горе доље, испред њих, па би замахао прутићем, а нато би се сложили гласови. Бакоњине су очи сјактиле пратећи сваки покрет прутића, а кад би се вршак тога прутића к њему обратио, те он дао маха своме звонкоме гласу, тада би синуле очи Теткине.

— Браво, Јерковићу! Деде јопета сам: Кр-сте, у-слиши нас! Кр-сте, по-милуј нас! Ки-и-и-ри-је елејсон!...

И тијем би свршило предавање.

Из романа »Бакоња фра Брне« — Симо Матавуљ.

4.

Dan i noć.

Sjedjeli su zajedno u nebeskom rumenilu Dan i Noć.

Dan je govorio: »Dvadesetčetvero djece — mnogo blagoslova, mnogo! Kako ih samo razdijeliti? Ti dvanaest, ja dvanaest, nekada bi to išlo, ali ne zadugo; tebe, slabu ženu na dulje vrijeme bi to umorilo. Slušaj, ženo, čim nastane ljeto, uzet ću ja na brigu muški dio. Već im se radujem, tim mališanima. Pribavit ću im sunca i topline, cvijeća i voća, igara i veselja; ali onda ću opet pustiti na njih pljusak, povijat ću ih divljim vjetrovima i dat ću, da ih grom potrese. Rado gledam, kad se djeca malo uskomešaju, zdravo je to za njih«.

Noć nije odgovorila. Ali kad je sunce počelo žalosno hodati po nebu, kad je ocu Danu pala na ramena jesenja magla kao povlaka i on, ozebao, gubio nesvijesno dijete za djetetom, išla je tada za njim majka Noć i pobirala ih. A kad je nastala zima i s njom duga tama i debeli mrazovi, imala ih je ona već pun plašt i bila je kod njih od večera do jutra.

Češki napisao Jan Neruda, preveo F. Crnek.

5

Zec.

Izišao zec na sunce pa odjedamput opazio sjenu, što su je odbacivale njegove goleme uši. On pomisli, da je to ispred njega stala neka strašna dvoroga zvijer, uplašio se ljuto i poče bježati. No u bijegu neprestano ga pratila njegova vlastita sjena, pa tako njegov strah postajao sve veći i veći.

Najposlije se nekako srećno sklonio u hladovinu jednoga gustoga grma, kud sunčane zrake nijesu dolazile, pa je tako mahom nestalo njegove sjene. Dakako da ga je i strah odbjegao. I kad se najposlije ubogi zekan u hladovini, u sigurnome zakloništu snašao, uzdahnuo je sav sretan i presretan? »Hvala ti, Gospode, što si mi dao tako brze noge, jer bez njih svakako bi me ona grdna dvoroga zvijer razderala!«

Narodna.

6.

U brzovlaku.

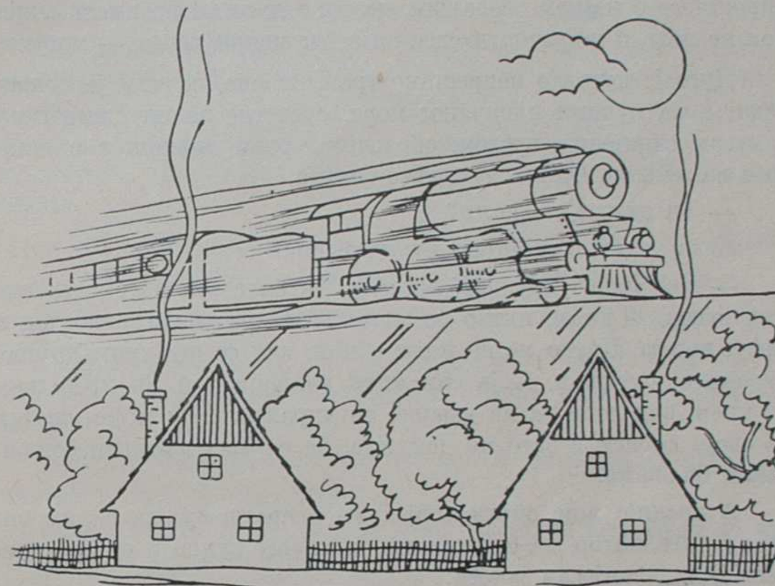
Šire se i gube s obje strane željezničkog nasipa jasne poljane i mlade šume pod punim mjesecom. Noćni hlad udara na mahove kroz otvorena stakla vlaka.

Brzovlak juri tračnicama, a prozori njegovi u divljem bijegu šibaju sliku za slikom u oči putnika osuđenih na besanicu. Veličina i noćni pokoj ovih polja, silni veličajni nebosklon,[1]) kidaju se za putnike u nemirne, sitne slike. Mjesečina, što vani tiha leži nad šumom, sijeva na prosjeku šume kao munja u sparne odjeljke vlaka.

Juri brzovlak kroz tišinu i kroz neizrecivi pokoj velike ravnice pod mjesečinom. Ali njemu ni tišine ni pokoja nema. On leti, juri i vozi putnike svoje: lomi snagu mišicama njihovim, kida i baca misli njihove, dovodi pred uzbuđeni, potreseni, umorni mozak njihov dojam za dojmom u divljoj hitnji. Ljepota ne dospijeva da ih razblaži, niti rugoba, da im se gnuša. Vaj, zašto privoljesmo putu takovome? Podno nasipa sinule su za čas hrpe iskopane zemlje, pa kolibice: zbijene svježe daske i otvorena vrata, što polako njišu svoju sjenu na mjesečini. — Unutra počiva onaj, koji je radio — radio, da položi tračnice brzovlaku.

[1]) nebosklon: obzorje.

Počivaj! — A mi eto već projurismo! Počivaj! Neka počinu ramena tvoja u hladu tišine ove divne noći. Jedini posao tvoj za pravi počinak znade. Za tebe je stvoren mir i pokoj taj, i tvoj ga počinak upotpunjuje. Lomljava i šum brzovlaka projurili su eto kraj tebe, a nijesu smeli pokoja tvoga i nije te zahvatila raskidanost, uzbuđenost njegova. A mi, putnici njegovi, projurismo kraj pokoja tvoga, a ne osjetismo ga.

Počivaj! Obdan dižeš nasipe i polažeš tračnice, a predvečer silaziš s nasipa na rub onih beskrajnih rosnih livada, u taj veliki krug mira tvojega, u koji mi saći ne umijemo, a koji se nikad ne uspinje uz nasipe brzovlaka.

Eno rosa je pala svuda — svuda uokolo po polju, šumi i livadi, ona hladi vrućinu dana, ona blaži trudove rada.

A ovdje gore na nasipu leže tračnice, suhi čelik bez rose i bez odmora. Leže vruće i klinovima razapete te diršću bez odmora od hitnje i tereta, koji ih je danas i noćas već bezbrojno puta potresao, — dršću od hitnje, koja ne zna za ljepotu dana i od teretâ, koji ne poznaju pokoja noći.

Iz djela »Knjiga Omladini«. **Ivana Brlić-Mažuranić.**

7.

Лав и човјек.

Стара лавица отхранила је насред пустиње сина, младога лава и улила му је у груди мржњу на човјека, који му је убио оца и два брата.

Кад је млади лав дорастао и осјетио, да му је снага голема, опрости се с мајком обећавши, да тако дуго не ће имати мира, док не нађе и не уништи свог највећег непријатеља — човјека.

Дуго је путовао непрестано тражећи оно, за чим је пошао. Једном, на пучини пјешчаног мора, сусретне велику животињу с дугим савијеним вратом, обраслим мрком длаком, а с двије грбе на леђима. Одмах је срдито запита:

— Ти си човјек, је ли?

Дева уздахне и мирно му одговори:

— Не! Човјек друкчије изгледа. Ти налазиш, да сам ја снажан створ. И јесам, нитко не може тако дуго издржати глад и жеђу, као ја. Нитко ме не може стићи, кад се пожурим по овој пјешчаној пустињи. А ја сам ипак човјечји роб. Ја пред њим клекнем, кад хоће да ме узјаше; он управља свом мојом снагом на своју корист, а зато ми допушта, да се могу хранити бодљикавим биљкама.

А послије моје смрти човјек ми одере кожу, да од ње направи себи шатор, да се заклони од врућег сунца и од зла времена. Не, ја нијесам човјек.

Лавић се замисли па оде даље. Сад наиђе на неку чудновату животињу. На челу је имала два рога. Врат јој је био дебео и јак. Кад јој се лав приближи, она снажно лупи ногом о земљу.

»То ће бити човјек«, помисли лав па одмах запита:

— Је си ли ти човјек?

— Ја човјек? Љуто се вараш, драги мој. Ја сам слуга његов, а он је господар над свима нама. Натакне ми јарам на врат, па морам да му орем и највеће терете вучем. Месо ми поједе, а од коже прави себи опанке.

Лав се намршти па оде даље.

Идући тако зачује неки топот, земља као да се потресла, и ево дотрча стасита, племенита животиња. Све јој одскаче дуга грива на врату, а отраг јој се превија дуги реп.

»Ха, ти си човјек!« рече лав.

Коњ ржући застаде па тужно одговори:

— Нијесам, ја сам слуга човјеков.

— Зар ти његов слуга?! — А гле, како си горд и поносит!

— Такав сам, кад сам сâм. Али кад сам у близини човјека, онда ми се понос покуњи. Он ми тури жвале у уста, заузда ме па ме узјаше, а ја морам да га носим, кадгод је њему драго. У човјека је моћ, ми смо сви ништавни према њему.

Сад се лав одшуља у шуму. Чуо је неке ударце, као да нетко дрва цијепа. Приближи се, да види, шта је. Ту види неки омањи, према себи незнатни створ. Сад је баш оборио горостасну јелу, само је још остао доњи дио стабла, пањ, два педља висок над земљом. Лав запита тога незнанца, да ли је гдје видио човјека.

— Ти човјека тражиш? — одговори човјек — шта би с њиме?

— Убио ми је оца и два брата, хоћу да му се осветим.

— Па то је добро, заиста добро. Алах нека ти помогне!

Та је похвала лаву годила. Он исприча све, што је чуо о своме оцу и својој браћи. Још замоли човјека, нека само настави свој рад.

Човјек је баш засјекао пањ па замоли лава, да му помогне. Лав упита, како ће му помоћи.

Немам клипа, да га метнем у овај расцјеп, него буди добар па тури своју ногу унутра.

— Хоћу, драге воље.

Чим лав тури ногу у процјеп, човјек извуче сјекиру, а лавова нога се уклијештила у пукотини. Лав је био ухваћен.

Тада му тек човјек рече, да је он човјек.

— Видим ја, шта је — уздахне лав. Да је то по снази, ти не би био тако страшан, али то чини твоја вјештина. А сад ћеш ме убити, је ли?

— Не ћу, пустит ћу те да одеш па да причаш, како је човјекова вјештина јача од најјачих сила, али да каткада има и милостиво срце. Јер иначе не би био . . . ч о в ј е к.

Арапска прича.

8.

Молитва.

Сред планине на Тромеђи, ни пушкомет од турске границе, остаци су рушевине негдашњег светоилинског[1]) манастира. На пусту и бесну поточиђу, стешњену стрмим брдинама, а покривену зеленилом и крошњом џиновских[2]) дубова, тешко је оку запазити га. Ту ни пастири не доходе, не каде се ватре, нити мекећу козе. Осим ретке дивљачи ту није срести жива створа. Чује се само кликтање јастребова по висовима и гргољење воде кроз гротла[3]) по долинама.

Свечан је дан — четнички састанак.

Са старог звоника, збијеног од источених брвана, разлеже се ситан звук стогодишњег звона. Безбрижно манастирско ђаче загледало се негде иза високих врхова дрвећа и неправилно вуче за стари конопац, који је већ сав испуцао, осушио се и скврчио као суха грана. Под вековном тежином позеленела туча, натрули звоник се љуља, шкрипи и стење као сломљена катарка.[4]) И изнемогао звук јечи, уздише, повија се и једва провија кроз кланце и урвине.[5])

[1]) светоилински манастир: манастир св. Илије; [2]) џиновски: дивовски; [3]) гротло: кланац; [4]) катарка: јарбол; [5]) урвина: стрм обронак.

Поред звоника, насред мале чистине, прастара је црквица још из оних времена, кад су Турци први пут освајали ове крајеве. С ниским дебелим зидом давно окреченим и с високо стрмим гњилим кровом изгледа као каква велика гљива израсла из земље. Из пукотина дрвеног крова провирују гнезда и чује се цвркут птичица, а по зидовима нема прозора, већ неколико уских дугачких пушкарница[6]), одакле су се некад наши дедови пушкама бранили од некрста.

На танахно угаженој путањи, која се губи међу лишћем и дрвећем и која право води у цркву, појавише се четници.

И одмах се звоно умири.

Ћутке, све један за другим, у повећим размацима надолазе и скупљају се под испуцалом гранатом липом, којој жиље и корење провирује из земље као дебеле змије. Стиже и последњи — војвода Вук.

Двадесет младих и кршних људи.
Све по пушци и крвавој руци,
Кој од ране јаукнути не ће,
Ни крај себе уплашити друга:
Који може стићи и утећи
И рањена изнијети друга.

Подједнако одевени у грубо македонско сукно, наоружани до зуба и испрекрштани реденицима[7]), скупише се и поређаше пред самим црквеним порталом.[8]) Војвода их преброја, огледа и задовољно климну главом. Онда сви поскидаше с главе своје шубаре или калпаке и испод малог дрвеног трема од два гола стуба с копљастим луком, под оружјем за војводом у цркву.

— Хвалите Господа с небес... чује се из цркве меланхолична[9]) причасна песма.

У полумрачној унутрашњости горе свеће и кандила. По олтару и зидовима висе мрачне испуцале и прашне слике. Главе светитељске место нимба (светлог венца) грубо су оковане оловом или чистим сребром.

Уто се двери растворише, а старац свештеник с путиром[10]) у левој руци а десницом делећи им благослове и опроштај грехова позва их:

[6]) пушкарница: јама на каквој згради (тврђави), одакле се може пуцати из пушака или топова. [7]) хајдуци носе преко рамена, а ниже пазуха проведен ремен, на којем су нанизани набоји за пушку; [8]) портал: велик и украшен улаз у цркву или другу какову велику зграду; [9]) меланхолична: тужна, сјетна; [10]) путир: калеж.

— Со страхом божим и верују приступите...

И сви редом приступају и предано, као никад у животу, причешћују се симболом крви и тела Онога, који се и за њих жртвовао.

Онда војвода разнежен и благих кретња одвоји у страну оне нове и најмлађе, који ће јошноћас бити крштени ватром, а можда и властитом крви.

Лаганим кораком као светитељ игуман примиче се столићу с оружјем. Од дрхтавог пламена воштаних свећа очи му се сјаје као од стакла. Он узима стручак босиљка, умаче га у посвећену воду и њом унакрст шкропи и благосиља оружје о четнике. Затим раствара старо и у сребро оковано еванђеље и из њега вади на табачићу хартије исписану комитску заклетву.

— Кунемо се... Богом живим... да ћемо... — — — — — — — — — — — — — —

И опет зашкрипи старински звоник, и опет се заљуља зарђало звоно пратећи својим изнемоглим звуком дугачку и тешку четничку заклетву. У полумрачној црквици издужени пламенови као да брже задрхташе, а стаклене очи калуђерове као да јаче засветлише.

— Тако нам Бог помогао! Амин!

Онда један по један лагано приступају руци свештениковој, целивају је и излазе напоље.

Из књиге »Ратне слике и утисци« Бранко Машић.

9.

Kotor.

Rišnjani pripovijedaju, da je u stara vremena, kad je Risan bio glavno mjesto u Boci, bio tor odje, gdje je sad Kotor, pa pošto Risan propadne u more, počne se novi grad zidati kod t o r a i nazovu ga Kotor. Više Kotora u kamenitoj gori vidi se nekakva velika jama, kao pećina; onuda se pripovijeda, da je onu pećinu bio počeo kopati silni car Stefan, da ondje gradi grad Kotor, pa mu kazala vila, da to ne čini, jer mu ondje u onoj vrleti nema ni b r o d u p r i s t a n i š t a n i k o n j u p o i g r i š t a, već neka ga gradi dalje kraj zaliva. Car posluša vilu i s pomoću njezinom načini grad Kotor. Dovršivši ga sasvijem pozove na čast mnogu gospodu i vilu. Kad se car pred gospodom stane hvaliti, kakav je lijepi grad načinio, vila ga prekori, da on to bez nje ne bi mogao učiniti. Caru na taj ukor bude tako žao, da udari vilu šakom po obrazu, a ona se na to rasrdi te sve izvore i studence po Kotoru otruje i sve goste careve poludi. Kad car tu osvetu vidi, on stane vilu moliti i jedva je kojekako namoli, te mu goste povrati od ludila i očisti mu od otrova samo jedan izvor iza južnijeh vrata gradskijeh. I od toga, kažu, da je ostalo, te su i sad osobito ljeti, kad je suša, sve vode po Kotoru malo slane, osim onoga izvora iza grada — na južnoj strani.

Narodna.

10.

Врабац и мачка.

»Где ћеш, врапче, зимовати«?
Пита мачка врапца стара
»Овде, онде, —
Туда, свуда!«
Тако врабац одговара.
»Где ћеш, врапче, данас ручат«?
Пита мачка врапца стара.
»На крај шора,[1])
Наврх ора!«
Тако врабац одговара.
»А где ти је конак, врапче«?
Пита мачка врапца стара.
»Што те брига« —
— Погоди га!«
Тако врабац одговара.
»Знаш ли, море, зашт' те питам«?
»Јер си мачка — а ја птица.«
То је реко,
Па утеко,
Оста мачка тужна лица.

Змај Јован Јовановић.

11.

Lutrijašica.

Bilo je pred noć, kad se Barica vratila u Podgorje. Čim je barka pristala k obali, poteče stara u svoju kuću jedva pozdravivši susjede, koje su se više radovale pripovijedanju nego darovima, što će ih dobra Barica donijeti iz Zagreba. I jedno i drugo čekale

[1]) шор: улица.

su badava — barem prvu večer. Barica se zavukla u kuću, i kad su nekoje došle i na vrata, ne mogavši odoljeti provali svoje radoznalosti, morale su se vraćati u gotovoj očajnosti, jer se od Barice nije dalo izvući ni cigle riječi.

U noći se spustila bura, prava zimska bura, tresući malenim kućicama na selu, kao da će razvaliti krov i pobrati u more sirotinjske stanove. I posljednja luč utrnula u selu, samo u Baričinoj kućici vidjelo se svijetlo kroz maleno, mutno okance. Pred slikom matere Božje klečala je Barica upirući u sliku oči, iz kojih je sijevala živa vjera. Dugo je klečala starica, a onda sjedne k stolu i nabroji dvadeset zrna graška. Zatim stane ređati zrnje, slagati svakojake slike i križeve pa brojiti i brojiti, ali činilo se, nikako nije mogla odbrojiti, što je željela. Premetne nekoliko puta zrnje, zatim se zamisli i upre oči u strop, kao da je tu u jednoj točci skupila svu svoju pamet. Najednom stane se točka micati po stropu: velika crna piknja pružila dugačke noge i pomicala se k starici. Kad je došla vrh njezine glave, stane i povuče tanke noge k debelom tijelu. Starica gledaše i gledaše, vihor potrese kućom, a starica se sva tresla, cijelim joj se tijelom prelio mrzli val.

— Pauk, šane starica, skoči sa sjedala i izleti iz kuće. Boreći se s burom dođe k prvoj kući. U kući je bio mrak, sve mirno, ukućani spavahu. Starica udari nekoliko puta kamenom o vrata, a iza duga lupanja javi se iznutra nečiji glas.

— Otvorite, reče stara, ja sam, susjeda Barica.

Na vratima ukaže se čovjek s uljenicom u ruci tarući gola, kosmata prsa:

— A što Vas nosi u ovo doba?

— Je li vam dijete u kući? upita stara držeći se čvrsto za vrata.

— Eno spava.

— Probudite ga, nešta će mi napisati, ali još večeras.

— Sada u kasnoj noći?

— Mahom sad, mora biti!

— A nu! Slegne čovjek ramenima i dovede k starici desetgodišnje dijete, koje je trlo pospane oči.

— Sinko, reče stara dječačiću, kad su se vratili u njezin stan, narezat ću ti devedeset cedulja, a ti ćeš napisati na njih brojeve od jedan do devedeset. Hoćeš li znati toliko?

— Eh, znam, ako ćete i do hiljade!

— Pa dobro, ali da nijesi ni jednoga izostavio!

Stara rezaše male ceduljice bacajući svaki čas oko na pauka, koji je na stropu mirovao. Nakon duge radnje odloži dječačić olovku:

— Gotovo je.

— Jesu li svi?

— Svi!

Sad pođe stara po lonac i saspe sve cedulje unutra okrenuvši pisanu stranu k dnu.

— Vidiš li, sinko, onoga pauka?

— Vidim.

— Dohvati ga, pa ga metni amo u lonac.

Dječačić skoči na stol, pograbi pauka i strese ga u lonac, a stara brzo prekrije lonac rupcem i sveže čvrsto oko oboda pa se obrati k malomu:

— Zorom da si opet došao, a sada laku noć!

Starica sjedne i gledaše u lonac. San joj nije htio na oči, sva njezina pamet vrtjela se po tmici toga lonca, gdje se šetao zasužnjeni pauk po napisanim numericama.

Samo tri brojke, koje će donijeti silu novaca, a kad bude imala novaca, lako će obredati sve suce, a ne budu li pomogli oni — i samoga cara, da spasi Ernesta, sina svojih negdašnjih gospodara, koji je nedužno okrivljen.

Koje će biti tri numerice? Tri je ona zamislila, tri tužna broja, tri svjedoka žalosnih dana njezina života. To su numerice: 25, 13 i 7.

Jedva je svanula zora, kad je susjedov dječačić došao na Baričina vrata. Skinuvši oprezno lonac odvijaše starica lagani vez, a kad je nadigla rubac, ispuzi pauk lagano na svijetlo.

Starica se nagne nad lonac. Tri brojke, upravo tri prevrnuo je pauk! Starici drhtahu ruke. Lagano prinese k prozoru, a ona i dječačić zaviriše unutra.

— Čitaj, reče starica dječačiću, a mali zaviri dublje i reče glasno:

— Dvadeset i pet.

— Trinaest.

Starica uzdahne tresući se na svem tijelu.

— Dalje — treći!

— Sedam, jesi li rekao tako?

— Sedam! Ta poznajem, sâm sam ih pisao.

— Još jednom, da se nijesi prevario! Koje su brojke?

— Dvadeset i pet, trinaest, sedam, ponavljaše dječačić.

Starica zuraše u lonac, ne poznaje te brojke, ali bit će istina. Oh, koliko sreće može biti u ta tri broja, koja su se krutim slovima upisala u njezinu dušu!

— Sad mi ih napiši lijepo, da ih znadu pročitati u Senju.

. . . .

Bura je pršala na moru, barkom ni misliti na Senj, no Barica ipak nađe čovjeka, koji je nosio za dva forinta u Senj na lutriju brojeve.

Jedva je dočekala nedjelju, ta moraju doći ti brojevi, svjedoci hude joj sreće u životu, koji će pozlatiti novom srećom minule gorke uspomene. Dođe nedjelja, dječačić čitaše izvučenih pet brojeva — ali staričin ne bijaše nijedan. Opet ih ponese čovjek u Senj, tako druge i četvrte nedjelje, ali starica je svakoga puta sve više mučila svoju staru pamet: zašto je došao broj šest, a ne sedam, zašto dvadeset i četiri, a ne dvadeset i pet! Opet zasužnji pauka, ali nesretna životinjica radila bi sad previše, a sad pre-

malo, jedamput prevrnula jedan, drugi put dva, a treći put i deset brojeva. Kojih će se latiti? Starici se vrtjela glava od tih numerica, svu Božju noć mučile bi je u snu, a svaki dan šiljala bi ljude u Senj igrajući na deset cedulja. Ta na jednu će pogoditi! U nedjelju donijeli bi joj izvučene brojke — a svaki put ništa!

Napokon nije bilo ništa, ni deseticu nije mogla skucati, da je postavi na tri brojke, koje će spasti Ernesta. Ostarjela, pomućene pameti i klonula tijela prosila bi u gradu za krajcarak, a napokon nađoše je jednoga zimskog jutra ukočenu na senjskoj cesti. Smrznula se . . .

Iz pripovijesti »Lutrijaša«. Vjenceslav Novak.

12.

Бака и старац.

Покрај жала брзе Саве
Старица се Богу моли:
»Мили Боже, дај помози,
Ова бура да се слегне,
А лаки ми вјетрић подај,
Главичице да провијем,[1]
Ситно зрно да с' очисти,
Разнијет' ће бура зрње,
А седмеро имам дјеце,
Сиротице унучади,
Све је голо, без кошуље!«

Покрај жала брзе Саве
Опет старац Бога моли:
»Мили Боже, дај помози,
Ова бура да се слегне,
Сасвим тихо да постане,
Да удице бацит могу,
И уловит савских риба.
Бура рибе к дну пригања,
А седмеро имам дјеце,
Сиротице унучади,
Све је гладно од три дана!«

Ал све бура јаче бјесни:
Ко да је земљу рад растрести,
Стољетни се храсти руше,
Савски с' вали гњету, гуше,
У гњеву се пребацују,
Престрашене све рибице
У пијесак се скрише нице.
Заман бака Бога моли,
Да јој лаки вјетар даде,
Заман старац очекује,
Страшна бура да се слегне. —

Вишњи творац тад помисли,
Како да се њим' смилује
Ако тихо сасвим буде,
Не ће бака моћ' вијати:
Ако лаки вјетрић пусти,
Не ће старац моћ' ловити,
»Тко би људма угодио,
Када сваки друго жели?
Тишина и вјетар никад
Не ће моћи да се сложе. —
Моја дакле воља буди,

[1]) главичице провити: очистити сјеме.

Бура нек још бјесни бучи;
Ал ниједно нек не страда,
Обоје их гледам рада.«

Јоште бака Бога моли,
Да јој лаки вјетар даде,
Јоште старац очекује,

Страшни вихор да се слегне;
Али бура све још бјесни.
Гром за громом зачне тискат,
Те растјера старца и баку,
Нек чекају обадвоје:
Свачем дође вријеме своје!

По народној.

13.

Zec i kosac.

Kosi kosac livadu i stane gladiti i pooštrivati svoju kosu, da je sve brujila odjekujući: kosi kosa, kosi kosa!

Stoji kosač razmaknutih nogu oštreći kosu, a zec skoči iz grma pred njega i proleti mu između nogu hitro kao strijela. Okrene se kosac za sebe i pogleda zeca u daljini pa poviče za njim: »Ded, pokušaj još jedamput proletjeti, kud si sada, da vidim, kako ćeš, i hoću li ja znati stisnuti noge!«

Bilo pa nije! Kosac ne dočeka, da mu zec proleti između nogu.

Dobra zgoda rijetko dolazi u čovječjem životu. Vesela mu majka, tko je upotrijebi.

Narodna.

14.

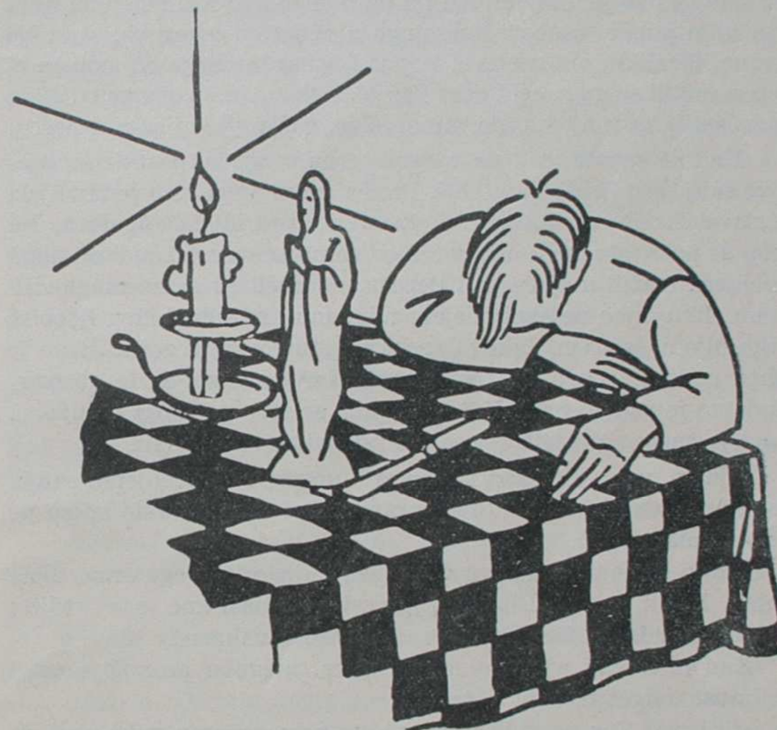
Daleki cilj.

Jakov Jarebičar pobolijevao je do svoje četrnaeste godine. Svake zime držali su mu svijeću, no u proljeće uvijek bi se oporavio. Bio je sitan, nježan dječak, obrazi su mu bili duguljasti, no rano upali, a gledao je živim nemirnim pogledom. Premda zimi nije išao u školu pa ni za proljetnih kišnih dana, ipak je bio najbolji učenik. Drugovi su ga prezirali i tukli, jer su učitelji svakom prilikom isticali njegovu vrijednost: »Gledajte, bolestan je i siromašan, ni u školu ne može, pa vas je ipak sve pretekao, ljenivci nevaljali!«

Kad je dovršio školu, ostao je kod oca klesara, jer su svi rođaci uvidjeli, da ima veliki umjetnički dar. U trinaestoj godini načinio je od gline lik svojega oca. Nijedna crta nije odavala nesigurnost dječje ruke, a još manje dječje površnosti. Tkogod bi pogledao ovaj lik, rekao bi: »Izveo ga je iskusan majstor, ozbiljan

čovjek, koji je primijetio svaki potez i nije zaboravio nijednu vlas, nijedan nabor ili bradavicu!« Rođaci i znanci dolazili su, da se nadive i da pohvale djelo trinaestgodišnjeg majstora. »Bog ti dao zdravlje!« uzdisala je mati.

Jakov je šutio kod te slave i hvale, i činilo se uskoro, da mu je postala odvratna. Radio je bez odmora, a kad je u snu govorio, govorio bi o radu. »Što bih te još učio, što li ti svjetovao?« rekao je otac. »Ti mene uči i mene svjetuj!«

Čudno je bilo, da Jakov nikada kod posla nije bio veseo, ni nasmijao se nije, a kamoli da bi fućkao ili pjevao. Mrk i ozbiljan bio je njegov obraz, a na prijazne riječi odgovarao bi neprijazno. Među drugove nije zalazio i ni s kime se nije družio, pa i kod kuće bio je napola tuđinac. Mati i otac ugađali su mu, no on je njihovu ljubav primao kao kod slijepih očiju, sav hladan i nijem.

Takav je bio Jakov svima, koji su ga vidjeli i slavili. Kad se u veče zatvorio u svoju sobicu, postao je sasvim drugi čovjek,

nimalo sličan onome preko dana. Iz odrasloga ozbiljnoga muža postalo je dijete, koje je sanjarilo daleko i visoko, dalje i više nego svi drugi dječaci. Bdio je dugo u noći i čitao, dok mu se nijesu zaklopile oči. Čitao je o životu slavnih muževa, umjetnika, učenjaka i vojskovođa. Obrazi su mu gorjeli, a usne podrhtavale — on sam bio je taj umjetnik, taj učenjak ili vojskovođa. Slava i čast njegova imena razlijegala se širom cijeloga svijeta. Klanjali su mu se kraljevi i carevi kao Tizianu; jahao je u bijeloj haljini na bijelcu kao Rafael; pred njim i za njim jahali su oboružani sluge u svijetlim odorama, a s obje strane klicali su mu u slavu. Poput Leonarda bio je od svih ljubljen, a častili su ga rimski pape kao Michelangela. Iz blizine i daljine hodočastili su k njemu, da mu se dive, da ga vide licem u lice.

Kad se spustio san na njegove trudne vjeđe, postale su njegove sanje sve ljepše i svjetlije. Pred slavom njegovom potamnjela je slava Tizianova, Rafaelova, Leonardova i Michelangelova. Na nebu se pokazala nova luč, žarča od samoga sunca. Ljudi su duga tisućljeća tražili umjetnost i ljepotu, no našli su samo maglovitu njenu sliku, njen nejasni odsjev; nju samu, istinitu i živu ljepotu, nitko nije našao. On, Jakov Jarebičar, stupio je na goru, držao je sunce u desnici, a ono je rasipavalo žar od obzorja do obzorja. Ljudstvo je padalo na koljena, ispunila se tisućgodišnja čežnja . . . Tako je zaspao dršćući i jecajući od neizmjerne slasti.

Ujutro ustao bi tužan i čemeran, umoran od prelijepih sanja. Slava je ugasnula za tamnim gorama, sive magle vukle su se po močvarama.

Radio bi po noći, ali mrzio je svoje djelo iz svega srca, djelo svoje i hvalu za nj. Bilo mu je često da usklikne sav srdit i dršćući: »Luđaci! Zar ne vidite, da hvalite nakazu?«

Kad bi hvalili njegovu mirnu ruku, njegovu promišljenost i ozbiljnost, odgovarao bi u srcu:

»Slijepci! Zar ne vidite, da mi se trese nesamo ruka, već da mi dršće cijelo tijelo od bojazni, od srdžbe i žalosti, što desnica ne može da izdjela, iskleše ono, što vidim u daljini za ovim crnim gorama, jer je ugasnula slava?«

Jedamput mu reče otac, kad ga je vidio žalosna: »Kod kuće izučen si do kraja, ne znam više ništa, što bih ti mogao reći ili ti pokazati. Volimo te i teško će nam biti, kada odeš; ali bio bi grijeh, da te sa svojom sebičnom ljubavlju držimo u ovom zatvoru, kad je tvoj cilj tako dalek i visok. Naučio si rukodjelstvo, pođi po svijetu i pogledaj, kako rade drugdje i što je velika umjetnost!«

Jakovu se duboko u srce zarinula očeva riječ o rukodjelstvu i o velikoj umjetnosti:

»Zar to nije bila umjetnost, što sam dosad radio?« uskliknuo je sav zarumenivši se:

»Bila je umjetnost«, rekao je otac, »ali bila je, kako da kažem, domaća umjetnost, umjetnost za nas i za rod naš. Pokaži svijetu, što sada znaš pa ćeš možda biti prvi među prvima, jedan među tisućama. Zato pođi i pogledaj, što su i što rade drugi, da stupiš naprijed među njih, i ako Bog dade, pred njih. Sin si moj i radujem ti se, ali ipak znam, da stojiš još pod ljestvama i da još uvijek nijesi zakoračio na prvu prečku. Naučio si pravilno pisati, a sad se tek mora pronaći, što važno i znatno imaš da napišeš. Rekao sam nekoć, da me učiš i svjetuješ. Zaista me možeš učiti i svjetovati, kako da radi ruka, ali sinko moj, umjetnost ne živi u ruci nego u srcu, iskustvu i spoznaji. Dosad si rezao, dubao i klesao; izvrstan si bio radnik, sada pođi i pokušaj, da li je tvoja ruka vrijedna da služi umjetnosti!«

Radi ovih riječi i pouka očevih Jakov je bio tako uzbuđen i prestrašen, da je skočio od stola, pobjegao u svoju sobu, zaključao se i legao licem na krevet. Ležao je dugo bez misli, kao mrtav. Kad je ustao, bio je umoran, u licu se postarao i bio mrk. Pošao je k ocu.

»Sjutra idem!« rekao je.

»Sjutra?« prestrašio se otac. »Ne, nijesam tako mislio! Sjutra ne! Pametan si, lako si mogao razumjeti moje riječi! Ne, sjutra još ne idi!«

Poslije večer Jakov je otišao u svoju sobu, ali spavati nije mogao.

»Ako u riječima moga oca nije bilo ništa istine, zašto su mi se onda tako zasjekle u pamet? Dakle je bilo ludo, ništetno i nepotrebno sve, što sam radio? Sad tek stojim pod hridinom, kad sam već izmoren od strmih klanaca? — Rukodjelac sam bio, a sanjao sam, da sam Leonardo, a nijesam bio ni njegov sluga. Sličan sam bio ministrantu, koji se iz potaje načinio župnikom i pred oltarom služio misu.«

Ovu noć nije čitao o životu slavnih muževa. Sjetio se svojih sanja, vidio ih je, kako mu se približuju svijetle i vesele, no bilo ga je stid.

»Mjesto da sam radio, sanjao sam o radu, mjesto da sam se žurio, gledao sam iz daleka svoj cilj. Bio sam sličan prosjaku, koji sanja, da je bogat, i zadovoljan je sa svojim blagom ne vodeći brigu o tome, da bi novac pošteno zaslužio!«

Tako je razmišljao Jakov prije svojega oproštaja od roditeljske kuće, prije odlaska na put za d a l e k i m c i l j e m.

Iz knjige »Volja in moč«. Ivan Cankar.

15.

Двије пчеле.

Прелијетале пчеле носећи много прашка, што су га с цвијећа покупиле. Навали киша и вјетар. Тада ће опоменути прва другу: »Истреси, сејо, товар на земљу, или ће нас невријеме оборити и убити.« Но ова одговори, да ју је велике муке стало, док је покупила то благо, те да га не може сада улудо одбацити. И тако пуна терета борећи се против вјетра малакше и паде у траву, гдје је нађе гуштер и поједе. Прва, стресавши терет, дође здрава кући и жаљаше другу, којој бјеше дражи медени прашак неголи живот.

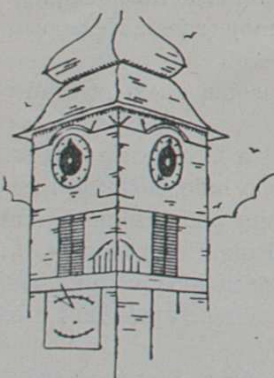
Ш т у ј и ч у в а ј ж и в о т, ј е р с в е ћ е ш м о ћ и м а р о м и з н о в а с т е ћ и, а л и ж и в о т н и к а д а в и ш е.

Иван Лепушић.

16.

Sunčena vura.

(Kajkavska nar. pripovijetka.)

U selu je bila stara cirkva, a ober cirkvenih vrat je zdavna bila namalana stara sunčena vura. Ni vre bilo puno videt nit od vure, nit od nacajhnanih brojkah, nit od žutega namalanega sunca v središču. Samo hrđavi železnati cajger špičil je v zrak, a nigdar — ni za sto let — ni se posmeknul! ze svojega mesta. Mužeki i mužačice, ki su se rodili v onem selu, bili su navajeni gledat na tu sunčenu vuru, kako su ih navčili starejši, pak su navek pogodili, kulko je vur.

Jenkrat su se v ono siromašno selo navrnuli gospon plebanuš z varoša, a gda su prečasni vidli, da je na cirkvi samo jedna splahjena sunčena vura, su obečali domačemu gosponu župniku, da buju za ovu faru poslali z varoša jenu novu vuru turnovku.

Turnovka je rihtig jen dan došla, pa ju je jen človek zabil na turen pod drveni krov cirkve, naj bu ludima na zapoved, kak se moreju žurit pri delu.

Varoška vura strašno se je štimala pred mužekom. Navek je z dvam cajgerom, kakti da su Božji prsti, pokažuvala na brojke i navek je glasno vudrla vsaki frtal vure. Al najgorše se je štimala pred starom zlizanum sestricum spod sebe.

Gda je z oblakah curel deždek (kišica), Božji blagoslov, i namakal (kvasio) pola i dolove, onda se je tom vodum najpredi oprala turnovka i neni cajgeri, a zmazane kaple su spustili, naj se cediju čez zid dol do bogečke stare vurice. Ak oče, naj ih polizne, em ima cajt. Gda nema sunca, em nema nikakvega dela, em nemre ni znamenuvat (označivati) vure, nit imat glasa, da bi zebrundala.

Jenkrat su zopet gospon plebanuš došli z varoša, da vidiju, ali je vse v redu, pak su rekli mežneru:

»Poldan i pozdravlejne moreš zvonit po turnovki, a ne po bedastoj sunčenoj vuri. Naj se svet navči reda!«

Al mežner je vezda navek bil žalosten, kajti je i on bil navčen na sunčenu vuru. Ak je na njoj bila senca al ni, on je zmir znal, gda more zvonit. A vezda ga je ova varoška gizdavka čist zmešala.

Ona je pokažuvala i vudrla frtale, kadgod je štela, norila je, kak da su joj cajgeri pijani. Jenkrat je vudrla poldan, a mežner je bil pri delu v trnacu, pak je bežal dimo kak ždrebe, da zvoni. Al još ni bilo na sunčenoj vuri — koja nigdar ne prevari — jedenajsta prešla. Drugi krat je v letu bilo, sunce je vre tirjalo za goru, blago se je vre stiščalo pod strehu, a na turnovki je komaj vudrla četrta vura. Nigdar nisu cajgeri prav pokažuvali, nit ni mežner nigdar znal, gda bi zvonil.

Jen den bilo je to vre prebedasto i turnovki, pak se je malo posramila, kajti je znala, da zagorski mužeki ne buju dugo trpeli tu zmešariju. Najenkrat je postala prijazna, namigala je dole staroj zlizanoj sestrici, pak se je udostojila ju nagovoriti:

»Znaš ti morti, kulko je vur?«

Stara vura se je začudila, polukala je gor ober sebe, pak je ponizno odgovarjala:

»Ne mrem im prav povedat, kajti je pri meni doli baš senca!«

Ona gizdavka na vršku tiho se je smejala, a i stara vurica se je ž num smejala, pak se je razbrblala:

»Em mi lehko počakamo! Gda bu megla pretekla i gda bu se sunce zopet razsmejalo, onda bumo vre vidli, al je poldan vre prešel, al ni. Znaju, pri nam v selu nisu nigdar bili vučni tak jako gledat na vuru. Naši mužeki bili su navek strpežlivi. Gda je blago zatulilo, i gda je v našem turnu zazvonelo pozdravlenje, onda su mužeki hitili motike na rame, zvekli su z glave škrlačece, mužačice su sklopile ruke i vsi su se tiho molili Bogu, pak je vsakom bilo prav. V jutro pak su ih zbudili kokoti, a gda su popevali tretji krat, akurat je bilo cajt, da ludi ideju na posel«.

Turnovka se je začudila, kako se je ta starica spod nje tak jako razšlebekovala (razbrbljala) svojim bedastim mužačkim jezikom. Zato joj se opet grdo nasmejala:

»A poklen kakva si ti vura, gda znaš znamenuvat cajt?«

To je poštenu staricu jako piknulo v srce, pak je jedko otpovedala gizdavoj varoški:

»Znaju, gda sunce spi, lehko i ja spim! Rajše, nek da človekom povem (kazujem) laži, kakti nove vure, ke klepečeju i navek si rihtaju cajgere, ali nigdar ne znaju povedat istinu!«

Turnovka povleče vu se veter kakti srdita gizdava dama i grunta (pomisli): »Ta prostača ima svadliv jezik!« Ali joj je ipak prijazno odgovarjala:

»Naj se srditi, babica! Em ja tebe žalujem, kaj si nemoćna. Ja za sebe nigdar ne iščem (tražim) falu, kajti znam i sama, kulko vredim. Al mi sveti sunce, ali ne, al je den, al noć, moji cajgeri moreju navek hodit, moreju skakat kak jarčeki od broja do broja, kak im zapovedam. Samo v jutro mora dojti mežner, mora ruku vteknuti vu moju nutrinju, mora naviti moje vretene i male kolce, onda ja hodim furt jednak, čez dvajset i četiri vure. Ak moji cajgeri zemudiju poldan, nisam kriva, nek mežner, ki je vre rano v jutro pijan, pak ne zna navit. Al ti, bogica, kak se meni vidi, ne mreš ni vure brojit, ni nemaš nikakov glasek, ki bi popeval. Navek dremleš!«

Sunčena vura je vezda čkomila. Naj varoška gizdavka govori kajgod oče, ona se ne bu ž num svadila, nek bu ostala strpežliva, kak se šika za stare spodobe.

Dok se je ona zmešanka pod turnom još špinčila, prešli su oblaki, sunce se je pričelo sladko rezsmejat, a najenkrat se je cela stara crkvica razsvetila, kak da je na se prevlekla nedelnu opravicu. I stari hrđavi križek na vršaku, kega je veter navek tirjal, zahripel je od veselja. Megle su se rezkadile, pak se je najenkrat

nasmejalo celo lepo Zagorje: vinogradi, zlatne kuruze, svilena travica na livadi, i pisane rožice v trnacu, brblavi potoki i bele steze. A žnim su se smejali i zagorski mužeki i deca i siročeki živine.

Sunčena vura se je prva pričela smejat. Namiguvala je svojemu železnemu cajgeru, ki je zedrhtal od starine pod toplim sunčecem, z spod sebe pokažuval je tenku črnu sencu, koja se je polahko premekavala.

Vezda se je i stara vurica gizdavo štimala, pak je poluknula gor na višak i veselo klicala:

»Čuju oni, vezda im morem čist prav povedati, kulko je vur! Naj si dostojiju narihtati cajgera na poldan. Akurat je tuliko, sunce nigdar ne fali!«

Iz knjige: Slavenske priče III. — A. Kassowitz Cvijić.

17.

Bez pameti ništa.

Šetnju šeta Sultan-care,
Suprot njime Vlašić Pavle;
Na Vlašiću košuljica
Sve do pole pirlitana,[1])
A od pole suha zlata.
Pa ga pita Sultan-care:
»Pobratime, Vlašić Pavle!
Otkud tebi košuljica?
Oli ti je kúma dala,
Ol punica darovala,
Oli ljuba[2]) doma tkala?«
Odgovara Vlašić Pavle:
»Gospodaru, Sultan-care!
Niti mi ju kuma dala,
Nit punica darovala,
Nego ljuba doma tkala«.
Šetnju šeta Sultan-care
Do svog dvora bijeloga,
Pa caricu prikorio:
»Na Vlašiću košuljica
Sve do pole pirlitana,

[1]) pirlitana: utkana šarenom bojom; [2]) ljuba: žena.

A od pole suha zlata!«
To carici žao bilo,
Poručuje Pavlovici:
»Kmetinice Pavlovice!
Pošalji mi nito[3]) svoje,
Nito svoje i brdilo,[4])
I srebrno prometalo!«[5])
Odgovara Pavlovica:
»O, carice, gospojice!
Poslat ću ti nito svoje,
Nito svoje i brdilo
I srebrno prometalo!
Al ti ne ću ûmi[6]) svoje,
Umi svoje ni pameti«.

18.

Смртко.

I.

Био човјек сиромашак. Имао је пун пепео дјеце, све једно другоме до уха. Човјек сиромашак дао се у бригу. Не ће већ нитко да му дјеци кумује. Иде он један дан у шуму по дрва. Пуно му је срце јада и бриге. Почне јадиковати и овако кукати: »Ој смрти, пуста смрти! Гди си, како ли си? Што не дођеш, да ме умориш? Куд ли ћу!« »Ој смрти, пуста смрти!« Он у ријечи, а смрт к њему иза грма: »Ево ме!« вели смрт, »шта хоћеш од мене?« Кад сиромах смотри смрт, поплаши се па у страху досјети се и вели: »Драга смрти! Зовем те, да ми дјетету кумујеш. Родит ће ми се дијете, а не могу наћи кума.« Смрт вели, да хоће кумовати. Кад се дијете роди, нека само дође у шуму, наћи ће је код грма, ено онога.

Прошло је неко вријеме, роди му се мушко дијете. Сад је имао сиромах осам синова и седам кћери. Иде у шуму по куму. Кад он тамо, чека жена у мрко обучена код грма и оде са сиромахом. Узму дијете. Иду к пароку. Дијете се окрсти. Назову дијете »Смртко«. Кума се постара за своје кумче и поклони му пуно новаца. Сирамах је боље живио него икад прије. Сва се кућа

[3]) n i t o: niti na razboju; [4]) zapravo b r d i l a: u tkalačkog stana ono, u čemu stoji brdo; [5]) p r o m e t a l o: čunak, koji se promeće, kad se tka; [6]) û m i s v o j e: ûma svojeg, vještine svoje.

подигне. Сиромах се отресе рђе и малко се осови и подигне на ноге.

Кад је мали Смртко дорастао за науку, пошаље га отац у школу на кумин трошак. Дијете је добро учило. Ишло дијете из мале школе у већу и све даље. Најпослије постане Смртко лијечник. Почне лијечити болеснике, комугод препише лијек, умре. Смртка лијечника већ нитко није тражио. Смрт му се једампут укаже и пита га: »Како је куме?« — »Зло, моја кумо! Никад горе. Умиру ми сви болесници под руком, чим се латим кога лијечити.« — »Не бој се куме!« вели смрт, »одселе ће бити боље. Кад те одселе позову болеснику, ја ћу ти се увијек указати. Кадгод видиш, да стојим код главе болесникове, не преписуј му лијека, не помаже. Кадгод видиш, да стојим код ногу болесникових, лијечи, излијечит ћеш.«

II.

Прошло мало времена, у вароши близу села разболи се тешко некакав богатлија. Лијечили богатлију лијечници одасвакуда, бољи од бољега. Не хасни му ништа, све се даје на горе. Не жали се ни труда ни трошка, али не хасни ништа. Позвани лијечници са свију страна, нека се договарају, шта би ваљало чинити. Лијечници пентрају тута вура,[1]) сви кажу: »Не има помоћи!« и оду. Болесников шурјак пита укућане, јесу ли звали к болеснику лијечника Смртка. Они веле: Нијесу! Како би га звали, кад чују, да сваки болесник умире, кога он лијечи. »Тко тоне, и олова се хвата!« вели шурјак. »Куд пукло да пукло, зовите га. Ако и не помогне, бар ће се болесник избавити муке.« Шаљу по лијечника Смртка и зову га к болеснику. Лијечник Смртко одмах дође. Чим Смртко у собу к болесниковој постељи, види, гдје стоји смрт код ногу. Гледа болника, пипа, испитује и пише лијек. Чим болесник окуси лијек Смртков, боље му буде. За неколико дана све боље и боље. Сватко се чудио. Богатлија оздрави. Лијечника Смртка лијепо надари. Сад су га и други позивали, није могао свуда ни доспијевати.

Разболи се великашка кћи. Лијечили је први и најбољи лијечници. Не бијаше помоћи. Чули су већ и у граду за лијечника Смртка. Дај, шаљи по њега; зови га, нека лијечи. Смртко дође и излијечи великашку госпођицу, као да узме руком бољу од ње. Сад се Смртко возио на кочији, и отац му и мати и браћа и сестре уз њега су лијепо живјели. Кадшто је дошао лијечник

[1]) п е н т р а т и т у т а в у р а: шепртљити дуго времена.

Смртко и к таквим болесницима, гдје је нашао своју куму смрт, гдје стоји чело главе болесникове. Кадгод је то видио, није лијечио, него казао: »Чувајте му душу! Ту није више помоћи.« И то је Смртку помагало, те је дошао на глас. Смрт, његова кума каже му: »Не лијечи нипошто, гдје видиш, да стојим болеснику чело главе. Вло би могао проћи, куме мој!« Смртко је то пазио.

III.

Разболи се једампут великаш. Зову лијечника Смртка, нека га лијечи. Смртко дође к болеснику. Види он, сједи смрт на узглављу. »Касно је«, вели лијечник. »Немој тако«, веле рођаци. »Болесник има жену и пуно ситне дјеце, браћу, сестре.« Сви окупе молити лијечника. Цвиле, плачу, руке склапају, дрвце би проклакало и камен. Смртко приђе опет к постељи. Кума његова смрт пријети му прстом, нек се окани тога посла. Смртко опет каже: »Не има помоћи.« Плаче цијела кућа. Ражали му се. »Дајте,« вели, »окрените болесника, гдје ноге, ту узглавље.« Смрт стоји на мјесту, не иде за узглављем. Болеснику даде Смртко лијек, и он оздрави.

Смрт кума лати свога кума за руку и води га у шуму. Каже му: »Ако то још једампут учиниш, платит ћеш својом главом.« Смртко је обећао куми: »Не ћу више, кумо драга!« моли Смртко. »Кажи ми, колико дуго ћу још поживјети?! Смрт му вели: »Хајд са мном, видјет ћеш.« Води га смрт у некакву спиљу. Тамо у спиљи као у гробу. Смрт упали бакљу, води свога кума све даље и дубље до некаквих врата великих. Врата се отворе. Кад уђу унутра, велик простор, не можеш оком прегледати. У простору горе свијеће без броја, пуно их је као звијезда на небу. Нека је свијећа велика, дугачка и дебела, друга мала, кратка и танка, нека истом ужежена, једна дополак изгорјела, друга готово догоријева, трећа догоријева, тиња и гаси се. »Какве су то свијеће без броја?« пита Смртко. »Колико ту има свијећа, толико има живих људи на земљи. Кад се роди човјек, упали му се свијећа, а кад му догори свијећа, умре. Буде и то, да се угаси која свијећа и прије него изгори.« »Молим те, драга кумо,« вели Смртко, »кад је већ тако, те си ме довела амо, покажи ми моју свијећу, да видим, има ли још колико.« »Ено, ово је,« вели смрт, »има још доста, не горе ту свијеће као лојанице.« »Тако ти кумства« моли Смртко, »упали ми мјесто мога комадића још најмањи комадић. Дедер драга кумо, надостави малко!« Кума послуша свога кума и надостави још овеличак комадић — а подебео.

Смртко лијепо захвали својој куми, дође кући и дуго је поживио. Но и њему дође час његов, ваљада свијећа догорјела. Разболи се стари лијечник. Један дан лежи он болестан у постељи. Врата се отворе. Кума смрт уђе у собу. Стане смрт чело главе. Кум Смртко узме своје узглавље па се окреће у постељи, гдје глава, ту ноге. Кума смрт опет ступи на чело главе и вели: »Куме, не хасни ти шепртљити, догара ти свијећа, не има ти лијека.« То изусти, махне косом. Смртко пусти душу.

Народна.

19.

U ovoj čaršiji nema ljudi.

Pošao nekakav seljak u čaršiju na pazar, a one pare, što je uhvatio od nešto malo prodane vune, spremi u jednu krpicu pa tisne za pas. Počne po čaršiji tamo amo hodati i gledati, šta bi za svoju kuću kupio. Vidi u jednom dućanu dobrijeh opanaka te ih pogodi, a kad htjede da prihvati pare iza pasa, zlo na njega i naopako! Nema mu para, nego mu negdje ispale, ili mu ih netko izvukao iza pasa. On po čaršiji gore dolje, tamo amo, propituj svakoga za pare, a sve zaludu. Podvi ruke pod pas pa naumi, da onako prazan ide doma. U to ugleda jednog svog komšiju[1]), gdje nešto traži. »Što ti tražiš, bolan?« — Evo tražim jednog čovjeka, jer s njim pogodih krumpir, pa ga ne mogu naći.« — »Ajdemo, bolan, doma, ako sam ja lud, ne budi ti. Kakva čovjeka ti u ovoj čaršiji tražiš, kad ovdje nije nikada bilo ljudi niti će biti.

Narodna.

20.

Stari dub.

Na Boljunskom polju[1]) imade njiva Petra Lulića. Nigdje tako dobro ne uspijeva kupus kao na njoj. Tu ga Lulić godimice sadi. Na kraju raste stari golemi dub. Krošnja mu se sa svih strana polja vidi poput velike kupule. U čitavoj općini većega i ljepšega hrasta nema.

Pod njim kupus kržljavi. Lulić se svake godine ljuti, kad vidi, da se kupus na čitavoj njivi krasno razvio i učinio velike, tvrde,

[1]) komšija: susjed.
[1]) Boljunsko polje: polje u Istri blizu mjesta Boljuna.

bijele glave, a na kraju, pod dubom ni lišća nema. Ti su mu kržljavci na sramotu, jer putem pokraj njive idu seljaci dnevice na svoje oranice. Dub mu čini štetu i sramotu. Treba go posjeći.

Dođe jesen. Sijeku se drva. Lulić će svoj kupus riješiti dubove sjene. Poljem odzvanjaju jednolični udarci sjekire, a onda pila pili i gugući, samo katkada kovina nekuda tužno zazveči. Tu i tamo po

polju pase po koje stado ovaca ili goveda. Čuje se srebrni zvuk zvonca, a pastir zapjeva tužno. Na nekoliko mjesta oru. Gonič se sa svojim volovima razgovara:

»Daj srnac, daj! . . . sej, boškarin, ej ej, na sê-čade- . . .« A sjekira treska i neumorno pada po korijenu staroga duba. Onda umukne, a pila zagugući.

Svršeno je, maknite sve, i sjekiru i pilu, i svoje kapute, bježite! Već se miče. Polako, skoro se i ne opaža, ali kod korijena nešto pucketa i praska. Krošnja dostojanstveno kreće na jednu stranu lagano, a onda sve brže. Žuri se, već leti. Tresne, zagrohoće i zatutnji. Mir . . . Sve zamukne . . . Orači stanu, pastir umukne, marva prestane pasti pa se ogleda, što se dogodilo.

Seljaci odmah opaziše, da je nestalo onoga gorostasa, da je oborena kupula njihova polja. Porušen je ures, koji je pokoljenjima već prešao u dušu.

Ide šapat od usta do usta, negodovanje na sve strane, svi seljaci redom osjećaju neku čudnu tugu. Nitko nije prije znao, koliko mu je onaj stari dub srcu prirastao.

Siječe Lulić granje, koje je pokrilo golem prostor. Voz za vozom vozi ga kući. Nikad nije mislio, da u tom dubu imade toliko drva. Bit će ogrjev za dvije zime! Ne može da ga odveze. Napokon došao stranac pa kupio deblo. Mnogo se namučiše, dok ga dignuše i natovariše. Napokon ga odvezoše. Nitko ne zna, kuda će doći, i što će od njega biti.

Obuzela tuga Lulića. Teško mu je, njiva mu je pusta. Čitavo je polje izgubilo svoj najljepši ukras. Svi ga seljaci redom kude. I stranci, koji često ovim poljem prolaze, opažaju, da duba više nema, pa žale za njim. Lulić nikada nije prije znao, koliko je bogatstvo u tom dubu. Sve glave kupusa, što su na toj njivi izrasle, ne vrijede, koliko ona veličanstvena kupula, koju je on oborio.

Fran Novljan.

21.

Lutka.

Dvije seke brata ne imale,
Brata vile iz bijele svile,
Sitni zubi od sitna bisera,
Crne oči mrka murečefa,[1])
Bijelo lice od bijele artije,
Obrvice s mora pijavice.
Kad su sestre brata napravile,
Onda stale pa se Bogu mole:
»Daj nam, Bože, da nam progovori!«
Samome se Bogu ražalilo,
Te on posla svojega anđela,
Svojijem ga duhom zadahnuo,
Te sestrama bratac progovori.
Najprvo je vode zavikao:
»Dajte, seke, studene vodice!«
A sestre su bratu govorile:
»Ustan, brate, pa se napij vode!«
Usta bratac pa se napi vode,
Pa je onda sestram govorio:
»Hajte, seke, u polje zeleno,
Da beremo rumenu ružicu.«
Te su s bratom u polje otišle
I sjedoše pod žutu naranču,
Svak krasne pjesme ispijevaše
i u svakoj brata pripijevaše.
Al iz trave nešto progovara:
»Crna zemljo, što s' se podignula
Bez sazdanja[2]) Boga istinoga?«
Od sestara nijedna ne čuje,
Već to čuje mlađani Ilija
Pa sestrama tiho progovara:
»Glete, sestre, nebu pod oblake,
Kako soko nosi prepelicu!«
To se one jadne prevariše,

[1]) mučeref: mastilo, tinta; [2]) sazdanje: stvaranje.

Pogledaše nebu pod oblake
Kako soko nosi prepelicu.
Što je zemlja, ode u zemljicu,
Papir osta na travi zelenoj
I bijela svila savijena.
Nesta brata među sestricama. —

Narodna.

22.

Зецови и лисице.

Зецови објаве војну орловима па пошљу звати на помоћ лисице, а ове им одговоре: »Кад будете имали војну с кокошима, онда ћемо вам ми помоћ дати, јер ту ми знамо, да ћете и ви шта моћи исправити.«

Добро ваља промислити, с ким се тко хвата, јер тко није кадар најприје сам себи помоћи, нека се на туђу помоћ много не ослања.

Доситеј Обрадовић.

23.

Дијете и срећа.

Дијете легне спавати баш код отвора такова бунара, у који се ласно могаше превалити и удавити се. Дође срећа под видом жене, пробуди га и прошиба. Дијете плачући пита, зашто га бије. »Ето зато«, одговори она, »што спаваш крај бунара, гдје ласно можеш упасти и утопити се. Нитко онда не би тебе кривио, већ би сви навалили на мене и називали ме несрећом.«

Доситеј Обрадовић.

24.

Deklica in potok.

Deklica.
»Kam se ti tako mudi[1]),
ljubi moj potoček ti?
Glej, lepo je tu pri nas,
prišel je pomladnji[2]) čas:
ptičice lepo pojó
in vijolice cvetó.
Vedno dajle se ne trudi,
tukaj malo se pomúdi[3])!«

[1]) žuri; [2]) proljetni; [3]) zaustavi.

Potok.
»Bodi še takó lepó
tu pri vas, dekle mladó,
meni dalje se mudí
k reki, ki v morje hiti;
V morje, v morje hrepenim,[4])
tam še le se umirím.«

Jožef Stritar.

25.

Паук и муха.

Паук је марљиво преo своју мрежу. Дозуји муха и почне паука грдити: »Тко ти је допустио, да отворену цесту својом мрежом заграђујеш? Цесте морају бити слободне, равне путове немаш право затварати.« Паук одговори: »Природа ме је научила прести мрежу, у њезиној школи упознао сам вјештину заграђивати пролазе.« Муха ће на то: »Када си у школи природе научио тако мудро плести, а ти, молим те, и мене научи, да и ја знадем нешто паметно.«

»Радо ћу то учинити,« рече паук, »само добро запамти моју поуку. Тко жели добро живјети, тај мора имати мудру главу и племенито срце. Камогод кренеш, увијек добро пази, да не зађеш у замку! Никада не затварај оба ока! То је мој први наук.

Други је наук: ходај сигурно и добро погледај, камо ћеш ступити. Тко је мудар, мудро ће ходати, само луђак за луђаком блуди. Нека ти за погледом ступа нога, а не око за ногом.

Трећи најпотребнији наук нека ти буде ово: што сигурнијим ти се нешто чини, боље се чувај; што ти се више обећава, мање се заноси! Мудри се чува и мудро се уклања несрећи; луђак безбрижно срља у несрећу и не може више да си помогне. Дакле послушај ме и лети опрезно! Добро пази, камо ћеш ногом стати! Моје су мреже настављене за непажљиве летаче и моје замке за луђаке, моја пређа лови само будале.«

Муха је пажљиво слушала, зачудила се поуци и почела је хвалити говорећи: »Заиста, лијепо си ми говорио!« Но паук одврати: »Није довољно добар савјет само саслушати и похвалити га, већ га треба испунити, праву памет имају само они, који се по памети равнају.«

Муха лијепо захвали и опрости се, а добре поуке брзо забо-

[4]) žudim.

рави. Лети безбрижно овамо онамо, смуца се од краја до краја тако дуго, док се не улови у мрежу. Паук потегне пређу, а муха се узалуд отима разбојнику. Овај јој здроби кости говорећи: »Та говорио сам ти и учио те, а ти ме нијеси хтјела слушати. Сада сама искушај, што другима нијеси хтјела вјеровати.«

Рекавши то прождре је.

Антун Сломшек.

26.

Koliko zemlje treba čovjeku?

I.

Došla iz grada starija sestra u goste mlađoj na selo. Starija bijaše udata za trgovca u gradu, a mlađa za seljaka na selu. Sjednu sestre, da piju čaj pa povedu razgovor. Stade starija sestra da se hvali — kuje u zvijezde svoj život u gradu: kako živi udobno i čisto, kako šeće, kako lijepo djecu odijeva, kako slatko jede i pije, kako se vozika na sklizanje ili u šetnju ili u kazalište.

To se dade nažao mlađoj sestri, pa počne ponizivati trgovački život, a svoj seoski uzvisivati.

— Ne bih ti ja ni za što — veli — zamijenila svoj život s tvojim. Ništa zato, što mi loše živimo, ali zato mi ne znamo, što je to strah. Vi, dašto, bolje i udobnije živite, ali opet možete ili mnogo zaraditi ili u jedan mah sve izgubiti. Pravo veli poslovica: dobitak i gubitak rođena su braća. Biva i to: danas gavan, a sutra prosjak. A u nas seljaka život je sigurniji: istina, pun je muke, ali traje dugo; ne znamo doduše, što je bogatstvo, ali smo siti hljeba.

Starija se sestra stane rugati: »Lijepe li mi sitosti kraj svinja i teladi! Tu nema ni čistoće ni uredna života; mučio se tvoj čovjek koliko mu drago, vazda ćete živjeti u smradu pa ćete tako i umrijeti i vi i vaša djeca.«

— »E, pa neka — ražesti se mlađa — takav je naš posao. Ali zato živimo sigurno, dok je nama naše zemlje; nikomu se ne klanjamo, nikoga se ne bojimo. A kod vas u gradu ima svakojakih napasti. Danas je dobro, a sutra eno đavo zaokupi tvoga muža pa ga navede na karte ili vino. I najednom ode sve bez traga. Nije li tako?«

Sluša domaćin Pahom s klupe kraj peći, kako se žene prepiru.

— To je — veli — živa istina. Naš čovjek od malih nogu prevrće našu majku zemlju pa mu nikad na pamet ne dolaze kojekakve ludorije. Jedno je samo zlo: malo ima zemlje. A da je zemlje, koliko ti srce želi, ne bih se bojao nikoga, pa ni samoga vraga!

Popile žene čaj, malo još počavrljale o nakitima i drugim sitnicama, pospremile posude i legle na počinak.

A u zapećku sjedio vrag i sve slušao. Poveseli se, što je seljakinja potakla muža, da se pohvali, a pohvalio se, da se ne bi bojao ni samoga vraga, kad bi imao zemlje, koliko mu srce želi.

— Dobro — pomisli vrag — s tobom ću se naći na mejdanu. Dat ću ja tebi mnogo zemlje, ali ću te zemljom i slomiti.

II.

Živio Plahom u priličnom nezadovoljstvu, jer nije imao svoje vlastite zemlje, već samo takovu, koju je mogao uzeti u zakup. Mučilo ga to, jer da imade svoje zemlje, ne bi se trebao nikome klanjati i ne bi ni od koga ovisio. I stade se Pahom propitkivati, gdje bi mogao kupiti zemlje zauvijek. I namjeri se na seljaka. Taj je propao pa prodaje zemlju ispod cijene. Stade se Pahom pogađati s njime. Već su se bili sasvim pogodili, a uto zađe Pahomu u dvorište neki trgovac, da nahrani konje. Popiju čašu čaja i zametnu razgovor. Trgovac stane da priča, kako putuje iz dalekih baškirskih krajeva.

— Tamo sam — reče — kupio od Baškiraca[1]) pet tisuća desetina zemlje, a sve me stoji tisuću rubalja.

Pahom ga stade živo ispitivati. I trgovac mu ispriča sve potanko.

— Samo — veli — morao sam dobro podmazati starješine. Zemlja tik rijeke i sva obrasla koviljem[2]) i na ugari.[3]) Ima je toliko, da je ne možeš obići ni za godinu dana, a sva je baškirska.

— E — pomisli Pahom — zašto da i ja ne potražim tamo zemlju, kad se može dobiti za tisuću rubalja.

Pahom se raspita, kako se ide onamo, pa čim ispratio trgovca, poče se spremati na put. Ostavi kuću ženi na brizi, uzme sa sobom slugu i krene.

Sedmi dan stignu do baškirskih šatora. Sve je onako, kako je trgovac govorio. Svi živu na pustari kraj rječice, u kibitkama[4]) kožom pokrivenim. Ljudi ne oru niti jedu hljeba. A po pustari idu konji i stoka u hrpama. Za kibitke je privezana ždrebad i k njima dva puta na dan dogone kobile; kobilje mlijeko muzu i od njega prave

[1]) Baškirci: mongolsko pleme u Rusiji.
[2]) kovilje: biljka (»smilje i kovilje«); [3]) ugar ž. r.: neobrađeno polje; [4]) kibitka: šator nad kolima.

kumis[5]). Žene mućkaju kumis i prave sir, dok muškarci piju samo kumis i čaj, jedu ovnovinu i sviraju gajde. To im je sav posao. Svi su svijetla lica, veseli, cijelo ljeto svetkuju. Narod je nenaobrazovan, a ne zna ni ruski, ali je prijazan.

Čim su Baškirci opazili Pahoma, iziđoše iz šatora i opkoliše gosta. Našao se i tumač. Pahom mu reče, da je došao radi zemlje. Baškirci se poveseliše, uhvate pod ruke Pahoma i odvedu ga u lijepu kibitku, posade ga na ćilimove, metnu poda nj mekane dušeke[6]) i stanu da ga nude čajem i kumisom. Zakolju ovna i podvore ga ovnujskim mesom.

Pahom izvadi iz kola darove i razdijeli ih Baškircima. Ovi se jako razveseliše. Nato počeše čavrljati među sobom i zatim rekoše tumaču, što da mu kaže.

— Naložiše mi — reče tumač — da ti kažem, da su te zavoljeli i da je u nas običaj, da se gostu u svemu udovolji i da se za darove dade uzdarje. Ti si nas nadario, sad reci ti, što ti se kod nas sviđa, da ti možemo dar uzvratiti.

— Sviđa mi se najviše — veli Pahom — vaša zemlja. U nas ima malo zemlje pa i ta je sva izorana, a u vas ima mnogo zemlje i zemlja je dobra; takove još nijesam vidio.

Tumač im reče, što je kazao Pahom. Baškirci stadoše opet čavrljati među sobom. Pahom ne zna, što govore, ali vidi, da nešto veselo viču i smiju se. Nato zašutješe, pogledaše Pahoma, a tumač prozbori: »Nalažu mi, da ti kažem, da su ti radi za tvoje dobro dati zemlje, koliko hoćeš. Pokaži samo rukom, koliko želiš — i tvoja je.«

Pahom se razveseli, a Baškirci počnu da se prepiru. I tumač mu reče: »Jedni govore, da treba radi zemlje pitati starješinu, jer bez njega ne ide, a drugi vele, da se može i bez njega«.

III.

Prepiru se Baškirci, a nato dođe čovjek u lisičjoj šubari; svi zašute i ustanu. A tumač reče: »Eto, to je starješina.« Pahom odmah ponudi starješini pet funti čaja. Starješina primi i sjedne na pročelje. I odmah mu Baškirci stadoše nešto govoriti. Slušao, slušao starješina, nasmijao se i stade govoriti po ruski: »Pa neka ti bude, — veli — kako želiš. Uzmi, gdje hoćeš, zemlje ima dosta.« — Kako ću da uzmem zemlje, koliko hoću, — misli Pahom u sebi. Trebali bi to nekako utvrditi. Sada vele: tvoja je, a kasnije mogu ti uzeti.

[5]) kumis: piće od konjskog mlijeka; [6]) dušek: jastuk, uzglavnica.

— Hvala vam — veli Pahom — na dobroj riječi. Zemlje ima u vas mnogo, samo bih htio znati, koja će biti moja. Zato bi trebalo, da se nekako odmjeri i pismeno utvrdi, što je moje. Smrt i život u Božjoj su ruci. Vi ste dobri ljudi pa mi je dajete, a može se desiti, da mi je vaša djeca oduzmu.

Starješina se nasmije i reče: — To može da bude. Utvrdit ćemo tako, da ne treba bolje. Imamo i pisara, poći ćemo u grad i tamo udariti pečat. — A kakva će biti cijena? — upita Pahom. — U nas je samo jedna cijena: tisuću rubalja za dan. Pahom nije razumio, kakva je to mjera »dan«. Koliko ima u njoj desetina? — Mi toga — veli — ne znamo izbrojiti. Mi prodajemo na »dan«; koliko možeš da obiđeš za dan, toliko je tvoje — to je naša mjera, a cijena je danu tisuću rubalja. — Pahom se začudio i reče: — Ta za dan može da se obiđe mnogo zemlje. — Starješina se nasmije: — Sva je — veli — tvoja, samo jedan uvjet. Ako se ne vratiš za dan na ono mjesto, otkuda si pošao, propadoše tvoji novci. — A kako ćemo — veli Pahom — označiti, koliko sam obišao. — Mi ćemo stati na mjesto, odakle hoćeš da kreneš; mi ćemo stajati, a ti idi i pravi krug, a za tobom će naši momci jahati na konjima, i gdje im odrediš, tamo će da zabiju kolce; a zatim ćemo od kolca do kolca proći plugom. Zaokružuj, koliko hoćeš, samo do zalaska sunca vrati se na mjesto, odakle si krenuo. Što obiđeš, sve je tvoje.

Pahom pristane. Dogovore se, da će u cik zore krenuti.

IV.

Legao Pahom u meke perine, ali ne može da spava, sve misli na zemlju. — Ali ću ovdje — misli — gazdovati. Zahvatit ću omašan spahiluk,[7]) pedeset ću vrsta[8]) obići na dan. Nikome se ne ću klanjati. Nabavit ću dva pluga volova, najmit ću dvije sluge; dobru ću zemlju uzorati, a na ostaloj ću držati marvu. Tako Pahom nije mogao da usne cijelu bogovetnu noć. Tek pred zoru malo zadrijema. Jedva je zadrijemao i već mu se javi san. Prisnilo mu se, da leži baš u šatoru i da sluša, kako se netko napolju smije. I kao da mu se prohtjelo da pogleda, tko se to smije, pa izađe iz šatora.

I vidi, kako baš sam starješina baškirski sjedi pred šatorom, uhvatio se objema rukama za trbuh pa se sve guši od smijeha radi nečega. I on priđe k njemu pa ga zapita: — Što se smiješ? I u taj par opazi, kao da to nije starješina baškirski, već onaj trgovac, što se onomadne bio k njemu navratio i o zemlji pripovijedao. I tek što

[7]) spahiluk: vlasteosko imanje; [8]) vrsta: 1067 metara.

zapita trgovca: jesi li dugo ovdje? — a to već nije bio trgovac, nego glavom onaj seljak, što je negda dolazio na njegovu djedovinu s Volge. I vidi Pahom, da to i nije seljak, već sam vrag s rogovima i kopitima sjedi, smije se i nešto promatra. I pomisli Pahom, što li on promatra i čemu se smije? I kao da je zašao postrance, da pogleda, a uto opazi čovjeka, gdje leži bos u košulji i gaćama, leži na leđima, a blijed je kao krpa. I Pahom zagleda malo bolje, da vidi, kakav je to čovjek i opazi, da je to on glavom. Prepane se Pahom i probudi se i pomisli, što li čovjek sve sanja! Ogleda se i opazi, da se već dâni — počinje svitati. Treba buditi ljude, vrijeme je, da se pođe.

V.

Pahom ustane, probudi slugu i pođe da budi Baškirce. — Vrijeme je — veli — pođimo na pustaru, da mjerimo. Poustajali Baškirci, okupili se, a došao i starješina. Pahom ne će ni da pije čaj, već samo požuruje. Skupe se Baškirci, sjednu, jedni na konje, drugi na kola i krenu na put. A Pahom je sa slugom pošao u svojim kolima. Kad su došli na pustaru, poče zora da sviće.

Uspnu se na brežuljak, siđu s kola i okupe se u hrpu. Starješina priđe Pahomu, pokaže mu rukom i reče: — Evo, sve je naše, koliko možeš okom da zahvatiš. Biraj po miloj volji. — Rasplamte se oči Pahomu: zemlja je ravna kao dlan, crna kao mak, a gdje je dolina, ondje raste drugačija trava, a seže do grudi. Starješina skide lisičju šubaru i postavi je na sredinu brežuljka. — Ovo — veli — neka bude meta, na nju i novac položi. Tvoj će sluga ovdje stajati, odavde pođi, ovamo dođi. Koliko obiđeš, toliko će biti tvoje.

Pahom izvadi novac, položi ga na šubaru, svuče kaftan, ostane samo u haljetku, opaše se nešto jače pod trbuhom i stegne remen, zavežljaj s hljebom metne pod pazuho, tikvicu s vodom priveže o remen, zasuka nogavice i spremi se, da pođe. Misli, misli, na koju stranu da krene — svuda je lijepo. — Svejedno — pomisli — idem prema izlazu sunca. Okrene se licem prema suncu, razmaše se i čeka, dok se pojavi na obzorju. No uto pomisli: čemu da gubim vrijeme, po hladu se ide lakše. Uzišli na brežuljak i baškirski jahači i stali iza Pahoma. Tek se pomoli sunce na obzorju, Pahom se makne i pođe u pustaru. Za njim su krenuli jahači.

Pođe Pahom ni lagano ni brzo. Prevali vrstu; u hodu reče, da tu zabiju kolac i pođe dalje. Razmahao se i stao da pospješuje korake. Odmakne dobrano i opet naloži, da tu zabiju kolac. Pahom se obazre na sunce i lijepo se još vidi brežuljak, a na njemu narod.

Nagađa, da je prevalio pet vrsta. Ugrijao se, skinuo haljetak i pritegnuo pojas. Pođe dalje. Odmače još pet vrsta. Postade mu vruće. Pogleda na sunce. Već je doba doručka. Pomisli: — Jedna je potprega[9]) prošla. A ima ih četiri na dan, još je rano da se vraćam. Nego da se malo izujem. Sjedne, izuje se i nastavi put. Tako mu je lako ići. Hajd — pomisli — da prevalim još kojih pet vrsta pa ću onda da zakrenem nalijevo. To je mjesto vrlo lijepo; što dalje, to ljepše. I pođe još naprijed. Ogledavši se vidi, da se brežuljak jedva primjećuje, a ljudi na njemu crne se kao mravi.

— E — pomisli Pahom — ovdje sam dosta zahvatio, treba sada skrenuti na drugu stranu. Grlo mu se osušilo, hoće da pije. Nagne Pahom tikvicu s vodom, napije se u hodu, naloži, da zabiju kolac i zavine oštro nalijevo. Išao lako, išao i nagazio na visoku travu, a žega stala ga mučiti. Pahom počeo da osjeća umor. Pogleda na sunce i vidi, da je upravo podne. — No — pomisli — valja malo odahnuti. Zastane Pahom i uzme malo hljeba, ali ne sjeda. Malo postajao, odahnuo i pošao dalje. Pripekao silan žar, pa i san ga stao hvatati. Pahom se umorio. No - pomisli - strpljen spašen.

Pođe još i tom stranom nekoliko vrsta. Već htio da okrene nalijevo, kad ugleda pred sobom lijepo mjestašce — vlažnu dolinicu. Šteta, da je ostavi, na njoj će lan dobro uspijevati. Opet pođe ravno naprijed. Obiđe još i tu dolinu, zabije kolac i zavije oko drugog ugla nalijevo. Ogleda se Pahom na brdašce, ljudi se na njemu jedva naziru. Bit će do njih kojih 15 vrsta.

— Dobro — pomisli — duge sam strane uzeo, sad moram uzeti nešto kraće.

Pođe na treću stranu i stao da pospješuje korak. Pogleda na sunce, već se nagnulo na zapad, a on je po ovoj trećoj strani prevalio jedva dvije vrste. Do mjesta na brdašce imade još uvijek oko petnaest vrsta. Ne — pomisli — ako mi posjed i izađe neravan, moram sada da udarim prijekim putem. Najzad, što će mi previše zemlje. A ovo, što imam, već je dosta .I Pahom udari prijekim putem prema brdašcu.

VI.

Ide Pahom poprijeko, no već je smalaksao. Ide — noge ga bole, natukao ih, pa mu klecaju, htio bi da se odmori, ali ne smije: ne će stići do zalaza sunca. Sunce ne čeka, nego odmiče, kao da ga netko tura. — Ah — pomisli Pahom — nijesam li se prevario i pre-

[9]) potprega: trajanje vožnje oko 3 sata.

više zahvatio? Jao, još je daleko, a umorio sam se. Samo da mi ne propadne sav moj trošak i muka! Moram da se požurim. Pahom skupi svu svoju snagu i poleti kasom. Noge su mu krvave, ali on bježi. Bježi, bježi, ali brijeg onaj još uvijek daleko. Odbaci haljetak, čizme, tikvicu i kapu. — Ajme — pomisli — suviše sam se zaletio, sve sam izgubio, ne ću stići na metu do zalaza sunca. I od straha sve mu više nestaje daha. Pahom juri, košulja i gaće mu se od znoja prilijepiše na tijelo, a usta su mu se posušila. Grudi mu se nadimlju kao kovački mijeh, srce mu udara kao čekić, a noge mu klecaju, kao da nijesu njegove. Pahom ne misli više na zemlju, već samo o tom, da ne umre. Toliko sam prevalio — pomisli — a sada, ako stanem, svatko će reći, da sam luda! Čuje, kako mu Baškirci viču iza glasa, kriče i bodre ga, a od vike njihove njegovo se srce još više raspaljuje. Bježi Pahom, koliko igda može, a sunce se već sasvim nagnulo na kraj. Ali i meta je već posve blizu. Vidi Pahom, kako mu narod s brežuljka rukama maše i sokoli ga. Vidi i lisičju šubaru na zemlji i novac na njoj, vidi i starješinu, gdje sjedi na zemlji i rukama se drži za trbuh. Sjeti se Pahom onoga sna i pomisli: — Zemlje ima mnogo, ali hoće li dati Bog, da na njoj poživim? Ajme, što uradih od sebe? Propadoh! Tako pomisli i još sveudilj trči. Pogleda Pahom na sunce, a ono crveno, veliko, spustilo se do zemlje i već je jednim krajem stalo zalaziti.

Dotrči Pahom do brežuljka, a sunce utone. Pahom jaukne i pomisli, da je sve propalo, ali se sjeti, da ga on odozdo ne može vidjeti, a da na brežuljku još nije zašlo. Poteče Pahom uz brdo. Dotrči na vrh i opazi kapu. Eno je! Spotakne se Pahom, padne na nos i rukom segne za kapom. — Aj, junače! — poviče starješina. — Mnogo si zemlje zagrabio.

Pritrča sluga Pahomov, htjede da ga podigne, a kad tamo iz usta mu brizga krv, i on leži mrtav. Sluga uzdahne. A starješina čuči na zemlji, grohotom se smije i rukama se drži za trbuh.

Starješina ustane, podigne sa zemlje lopatu i baci je slugi: — Na, zakopaj ga!

Digoše se Baškirci i odoše.

Ostade sam sluga. Iskopa Pahomu jamu, baš koliko je dug od glave do nogu — tri aršina,[10]) i zakopa ga.

Iz knjige: »Lav Nikolajević Tolstoj: Narodne priče« (izd. Matice Hrvatske).

[10]) aršin: lakat dužine.

II.

OD SRCA K SRCU.

Najdraže ti blago budi:
Čast, poštenje i sloboda.

I. Trnski.

Pa došli danci nevolje i muke,
Pa teko s čela krvav tebi znoj:
Ti skupi pamet, upri zdrave ruke,
I budi svoj!

A. Šenoa

27.

Пјесник и мудрац.

Живио је пјесник и гладан и жедан у својој осами. Пјевао је и откривао свијету све своје боли, своје тајне и своје наде, али свијет је пролазио крај њега и његових пјесама истом небригом. И зачу несхваћени пјесник, да негдје у гори живи још у већој осами старац мудрац, па одлучи да пође до њега те да му се поутжи на небригу људску и затражи у њега савјета за свој рад. Ишао је, ишао трновитим путем и нашао је мудраца на врхунцу тимора,[1]) под ведрим небом, усред скромне потлеушице.

— Оче, рече пјесник старцу мудрацу. — Ја не знам, што да још кажем томе хладноме свијету у пјесмама својим. Ја не знам, како да му проговорим. Открио сам му, оче, све своје боли, све своје тајне чежње и наде, а свијет ко да је срца камена. Вјеруј ми, оче, ја сам му показао своје болно срце на длану.

Мудри старац погледа суђутно младог пјесника па му рече мирно:

— Ти си свијету открио своје срце; покажи, мој пјесниче, људима њихово срце.

Рикард Каталинић Јеретов.

[1]) тимор: пећина, стијена.

28.

Dvori Ivana Karlovića.

Gradi dvore Karlović Ivane,
Dvoja vrata od suhoga zlata,
A pendžere sitnoga bisera,
A kračune[1]) praha i olova;
Svu je šimlu[2]) zlatom obalio,
A čavala glave pozlatio;
Učinio kamenu avliju,
Po avliji srebrene mostove,
Po mostovim zlatne pomostice,
Po njima je devet paunova,
Za njima je devet paunica,
Pred njima je kuna perlitana,[3])
U kući mu tunja kod ognjišća,
Miris joj se preko svijeta čuje,
Čulo se je do careva dvora.
Telal[4]) viče od jutra do mraka:
»Koji bi se junak nalazio,
Uhvatiti Karlović Ivana,
Car bi njega lijepo darovao,
Dô bi njemu po imanja svoga
I dô bi mu jedinicu kćerku,
Čestita bi njega učinio,
Svojom bi ga krunom okrunio
I na svoje mjesto postavio.«
To j' dočuo Karlović Ivane,
Oblači se, štogod ljepše more,
Pa on ide k caru čestitome,
Klanja mu se do zemljice crne.
Kad Ivana care zagledaše,
Njemu lijepo tiho besjeđaše:
»Dobro došo, Karlović Ivane!
Na te mi je tužba dodijala,
Da ti jesi dvore sagradio,
Da onakih ni u mene nema:
Dvoja vrata od suhoga zlata,
A prozore sitnoga bisera,
A kračune praha i olova;
Svu si šimlu zlatom obalio,
Od čavala glave pozlatio,
Učinio kamenu avliju,
Po avliji srebrene mostove,
Po mostovim zlatne pomostice,
Po njima do devet paunova,
A za njima devet paunica,
A pred njima perlitana kuna;
Da j' u tebe tunja kod ognjišća,
Miris joj se do mog dvora čuje.«
Klanja mu se Karlović Ivane:
»Istina je, moj čestiti care,
Da ja jesam sagradio dvore,
Da jih 'nakih ni u Tebe nema.
Što su rekli moj čestiti care,
Da ja imam devet paunova,
Ono mi je devet moje braće;
Što su rekli devet paunica,
Ono j' mojih devet nevjestica;
Što su rekli kunu perlitanu,
Ono mi je Jelica sestrica;
Što su rekli tunju kod ognjišća,
Ono j' moja ostarjela majka,
Dobro čini i dobru se nada.«
A kad care riječi razumio:
»Sretan da si, moj jedini sine,
Čestita ću tebe učiniti,
S mojom ću te kćeri oženiti.«
Odgovori Karlović Ivane:
»Vami hvala, moj čestiti care!
Evo ima sedam godin' dana,
Da se junak oženio jesam.«
A kad care riječi razumio,

[1]) kračun: greda (gvozdena ili drvena), što se prevuče preko zatvorenih vrata; [2]) šimla: šindra, čime se pokrivaju krovovi; [3]) kuna perlitana: kunovina, u kojoj su utkane šarene boje; [4]) telal: javni vikač, glasnik.

Lijepim darom darova Ivana.
Daje njemu tri konjica vrana,
Sva tri vrâna, zlatom potkovana,
I daje mu tri tovara blaga,
I daje mu od bedrice ćordu,
Kâ je suhim okovana zlatom,
Pa Ivanu care besjeđaše:
»Nosi blago bijelom dvoru tvome
Konja jaši, moju ćordu paši,
Daruj zlato vjernoj ljubi svojoj;
S mojom ću je kćeri posestriti,
Tebe hoću za sina držati.«
Kad je Ivan riječi razumio,
On se klanja do zemljice crne:
»Zahvaljivam, moj čestiti care,
Zahvaljivam na tvojemu daru!«
Ode zdravo bijelom dvoru svomu.
Daleko ga ljuba ugledala,
Šetala se pred Ivana svoga:
»Dobro došo, Karlović Ivane!
Tvoja me je pristrašila majka,
Da će tebe care pogubiti.«
Kad Ivane riječi razumio,
Svojoj ljubi tiho besjedio;
»Ne luduj mi, vjerna ljubo moja!
Care me je lijepo darovao,
Meni konja, tebi šalje blago,
I reka je moj čestiti care,
Da će tebe kćerom posestriti,
Mene mlada za sina držati.«

Narodna

1. **Ivan Karlović** bio je baštinik nekada silnih hrvatskih knezova krbavskih.Postao je godine 1521. hrvatskim banom, dakle baš u natužnije doba hrvatske povijesti, jer je to bilo otprilike 25 godina iza strašne udbinske pogibije hrvatske vojske, pod vodstvom bana Derenčina. Ivan Karlović bez prekida je vojevao s Turcima, koji su provaljivali naročito iz Bosne, pa je sa svojim četama i sam prodirao u Bosnu i tako mu se junačko ime pročulo. No silnoj turskoj navali nije ni ovaj hrvatski junak mogao da odoli, pa je već 1525. njegov grad Bag, na podnožju Velebita, pao u turske ruke, a iduće je godine cijela Lika i Krbava pretvorena u turski sandžak. Sestra Ivana Karlovića Jelena bila je majka najvećega hrvatskog junaka Nikole Šubića Zrinskog, koji je poginuo pod Sigetom. Ivan Karlović umr'o je na Medvedgradu, a pokopan je u crkvi pavlinskog samostana u Remetama, kraj Zagreba.

2. Ova pjesma o dvorima Ivana Karlovića divan je primjer porodične sreće, koja se osniva na ljubavi između svih članova obitelji. Majka, braca, sestre i nevjestice čine skladno društvo valjanih, radinih i poštenih ukućana, a njihova sreća toliko je poznata cijelome kraju, da je o njoj i sam car čuo čudnu priču. Majka, »tunja kod ognjišća«, središte je kućnoga mira, zadovoljstva i sreće. Oko nje, kao oko ognjišta, kupi se družina, jer ona »dobro čini i dobru se nada«. — Naše narodne pjesme obiluju u velikoj mjeri duboko osjećajnim i ćudorednim sadržajem. — U njima nalazimo, (naravno u odabranima) , iskustvom stečena uzvišena pravila za život, po kojima možemo izgraditi pravu i potpunu sreću svoju. — Sadržaj ovakovih pjesama zovemo etičkim.

29.

Poštenje.

Živi uvijek pošteno! — Poštenje je više nego vjera. Poštena čovjeka cijene razumni ljudi, ma i ne imao vjere. Ako u vjeri tako goriš, da plamen njezin prodire oblake do nebesa, a pored toga

nemaš poštenja, svatko će te prezirati; vjera bez poštenja odvratna je himba pred Bogom i pred svijetom, dok poštenje već samo po sebi ostaje dragocjeno blago za sve vijeke.

Poštenje je onaj kraj blaženih, u kojem se skupljaju svi dobri ljudi bez razlike mišljenja, zvali se oni katolici, luterani, Židovi, Turci ili neznabošci. Vjere se mijenjaju, njihova jezgra: poštenje, nikada ne propada.

Iz knjige: Janez Trdina »Zbrani spisi«. Janez Trdina.

30.

Povratak.

Tko će znati, što dan nosi,
što li u tamnom noćca skutu?

»Parobrod! — parobrod!« vesele se djeca skačući po luci, — »parobrod ide!«

A kako da se i ne vesele? Koji čeka brata, koji rođaka. Bog zna, što će im iz Bosne donijeti.

Boj se svršio, pa se junaci vraćaju.

Brod se primiče. Došljaci navalili na provu, da bolje vide.

Nadvili se tijelom preko broda, ne bi li svoje prepoznali.

S kraja mašu rupci.

Starac prepoznaje unuka, žena muža, djevojka zaručnika.

Dovikuju si, pozdravljaju se.

Brod pristaje. Junaci skaču na kraj ne čekajući, dok pristane. Prvi skoči Ivan. Zlatna kolajna mu resi prsa. »Al' će se majka razveseliti!« pomisli.

Eto sestre. Pade mu oko vrata. Poljubiše se.

»A gdje je majka?« pita Ivan ogledavajući se.

Anici suze na oči.

»Zaboga, što je?« pita mladić problijedivši.

Sestra ga plačući ogrli i pokaže rukom prema groblju. »Božja volja, Ive.«

Fran Mažuranić.

Majka: puna su usta.

Nar. poslovica.

31.

Божићна легенда.

Био сам у туђини, мила моја мајко, и ево дошао сам ти из далека, да осјетим топлину твог дрвља на огњишту оца мога. Твоје се дрво ужегло само, жерава пламти, а бадњак искрице баца.

Дошао сам к теби, да опет осјетим сјај твојих очи, и окушам мед твојих уста, јер је слатка ријеч добрих уста као мирис лијепог цвијета или пјев птице пјевице.

Живот је тежак, зато једном у години долази данашњи дан, кад једине мајке имаду ријечи, јер је данас споменица мајчина млијека и слава рођења човјекова.

— Ти ме кориш и питаш, гдје сам био? Био сам међу људима и нигдје нијесам нашао жене, која теби сличи, ти си стара и лијена, ти си ми најдража миљеница срцу рањеному.

Старији људи веле, да су изгубили мајку, али ја те смрћу не изгубих, ти живиш у десној комори срца мога, и ето ми љетос ужижеш очев бадњак на домаћем огњишту, да и моја дјеца осјете топлину твог огња, који си у мени ужегла рођењем, да се више никад не угаси.

— Сјећам те се увијек добре и лијепе, краљице моја! Сјећам се твојих слатких укора, кад сам се као мали неваљанац с твојим срцем играо као лоптом. Ти си била сужањ твога малог миљеника, који је искочио из твојих груди као лептир.

— Ти си другарица мајке у ноћашњој штали, ти знаш, тко је Онај, који је поставио шећера у твоје млијеко и меда на твојим уснама. Без тебе не би било живота, јер си ти једина, која наврћеш по башчама живота руже љубави. Наши су пути пуни трња, ти га уклањаш с пута, да се не убодемо, да не изгубимо топлу крв, што си нам из својих њедара дала. И зато је човјек лијен, јер он има дарова мајчиних, какових немају све планине свијета и све дубине мора. Поштуј човјека ради добара, које му је мајка дала, јер човјек, који не поштује човјека, није достојан бити човјеком.

Мајка је дошла из највећих висина и донијела нам је срце Дјетета, које љуби сву дјецу човјечју, донијела нам је Бога. Она је намјештеник свемира на земљи, и тко њу оставља, напушта своју срећу.

Хајдемо кућама својим, јер ће нам вечерас Господ доћи на вечеру, па је зато мајка наша данас тако уресила стол љубави и не допушта никому, да остане вани у леду и снијегу, већ прима човјека и птицу под свој угријани кров у шталицу својих топлих груди.

Данас је обитељски стол пун круха љубави; дјетиње су колијевке позлаћене. Кад се Исус убог, мален и го родио у штали, Он је познавао богатство мајчина срца, узео је сву ту велику љубав на своја рамена, понио је на криж за све људе, али су од ње само мајке узеле пуне кондире за своју дјецу.

Земља је данас сретна, јер је у овој црној зими пуно зелених грана мајчиних срдаца.

Ф. Д. Марушић.

Мајка била, мајка мила.

Нар. пословица.

32.

Моје сунце.

На небу ми једно сунце сјаје,
дању сјаје, а ноћу залази:
ти си, отац, моје драго сунце,
које мени никад не залази.
Некада сам имо јоште једно —
зрак је његов већ одавна седно:
мајци срце у груди не бије,
тавна земља њу одавна крије.
Ти и братац, то је сада све,
што но оста срцу мом отпре.
О, моје срце певањем се жари,
и теби мисли с тим да благодари.
О, не мож' бити, не мож' никад ово,
јер слабачко је врло пêва слово.
Твоја добра као сунца свет,
моји певи ко мирисни цвет:
сунце сјаје, сунце живот шаље,
цветак мири, али ништа даље.

Бранко Родичевић.

Ову је пјесмицу спјевао познати српски пјесник **Бранко Радичевић**, којега ради омиљелости његове обично зову кратко Бранком. — Чувство љубави и поштовања према родитељу пјесник је овдје показао на особит начин.

Овај искрени и дурбоки осјећај Бранков добива још већу вриједност, кад узмемо на ум, да је Радичевић сав у најскровитијем кутићу своје душе био испуњен њежношћу и осјећајношћу напрама оним људима, који су га окруживали. Он до крајњих граница љуби своје друштво и школске другове своје, па можемо рећи, да у цијелој књижевности нашој нема случаја, да би који пјесник с толико чувства и полета опјевао дојмове из ђачких младеначких дана, како је то учинио Бранко у својем »Ђачком растанку«. — Увјерите се о томе и читајте ову пјесму, чим вам се пружи прилика.

Тко штује и љуби родитеље, тко њима одаје дужно поштовање, тај не може бити у животу несретан. — Велики људи и велики умници овога свијета исказивали су посебну љубав напрама својим родитељима, како да то не чинимо ми — обични смртници?!

Kakvo zvono, takav glas;
Kakvo žito, takav klas;
Kakvo drvo, takav klin;
Kakav otac, takav sin.

Nar. poslovica.

33.

Čar domovine.

Naše je putovanje od New-Yorka (čit. Njujorka) do Hamburga trajalo preko dvije sedmice. Kad smo napokon ugledali kopno, proniklo nas čuvstvo nade, da ćemo, ako Bog da, do nekoliko dana zagrliti naše mile.

Čim nas iskrcaše, ne gubeći vremena odjurismo put Beča. Iste večeri vlak nas je nosio put Trsta. Moj stric, kad smo prispjeli u Trst, bio je sav uzbuđen. Sve ga je opilo: more, sunce, lađe i naši ljudi. Kupili smo i neke skromne darove za naše i čekali na odlazak lađe u Dalmaciju. Petoga dana bili smo u Gružu, odakle smo preko Dubrovnika s kolima udarili ravno put Cavtata.

Tko projuri onom cestom, ne će je lako zaboraviti. Čitava krajina miriše kao kita cvijeća. Tu i tamo rasijane kućine, po kojima se penje loza i prozore im kiti. Raštrkane ovce brste po koji stručak trave, a rudasti jaganjci od radosti, da su živi, skaču za majkama. Samo krave spokojno leže žvačući travu i gledajući na prolaznike velikim mirnim okom.

Najednom svu tu tišinu prekine šum naglog potočića, što se žurno vere kroz kamenje, kao da se boji, da ne će na vrijeme stići. I mlin se negdje javio, pa i ženski glasovi, što se iz daleka dozivlju. Ne vidiš ih od pustih maslina, jabuka i krušaka, što su od obilnog voća sagnule grane. Tamo na međama su ljese, a na njima se suše smokve. Sa svih strana uzvrpoljili se radini ljudi, što uprieše, da

u znoju lica otmu plodove hraniteljici zemlji. Prođu li kola ili osamljeni putnik, odupru se za čas o motiku i nadignutom rukom dugo gledaju za njim. Od žarkoga sunca pod očnicama skrile im se oči, ali lice se smije i mjesto riječima posmjehom nas pozdravljaju. Naši su to ljudi, i osjećaš, da se raduju tvome dolasku.

Kad smo se mašili Obad-sela, već smo iz visoka ugledali Cavtat, koji se kao bijeli labud kupa u modrom moru. Skočismo iz kola i klečeći poljubismo rođenu grudu. Riječ domovina stisla nam je suzom grlo! Našli se neki siromasi, uzeli nam prtljagu i nosili je pred nama. A mi korakom za njima i za četvrt sata bili smo u Tihi.

Svaka međa, svaki kamečak bili su mi stari prijatelji. Susreću nas poznati, koji se žure na objed. Sunce dvostruko uprlo, a ptičice se od radosti razglagoljale. Kao da nas pozdravljaju ... »ciu ... ciu ... Dobro nam došli, dobro nam došli.«

A tko se to prema meni uputio? A tko drugi nego rođeni ćaće (otac). Čas stao, da me omjeri i da me se nagleda, kao da ne vjeruje svojim očima, i onda se požuri, da me zagrli i do sita izljubi. Stricu se nije nadao. Išli smo skupa. Meni navrle riječi, kao da se u brzini natječu, koja će koju da prestigne. Ali najednom, i ne oprostivši se s ujcem, zatrkah se uz ulicu i zaletjeh se ravno u zagrljaj mami, koja me čekala na vratima dvora.

Ovo je bio najveseliji dan moga života. Od toga časa osjetih, da je doba lutanja i bijede prošlo i da sam našao put, što mi ga je Bog od poroda zabilježio, umjetnost.

Iz knjige »Moj život«. Vlaho Bukovac.

34.

Povratek iz tujine.

Juraj je bil krepak in zdrav deček. Ostavil je domovino in je šel u Nemčijo iskat dela. Prišel je v tvornico, in ostal tam petnajst let. Zjutraj, ko se zdanilo, je šel v tvornico zvečer, ko se zmračilo, je prihajal iz tvornice. Tako je dejal petnajst let. Nigdar ni videl belega dne, nigdar ni bil vesel.

Nekoč[1]) je Juraj obolel. Sedel je na posteljo in premišljeval, kaj naj dela zdaj, ko je obolel, ko ne more več delati v tvornici, in si ne more prislužiti kruha?

[1]) jednom.

Sklenil[2]) je, da se povrne v domovino. Napotil se je v domovino. Pot je bila dolga. Ko se je danilo tretje jutro bil je v domovini.

Ko se je dotaknila noga rodne zemlje, je vzkliknil Juraj:

»Petnajst let te niso gledale moje oči, majka domovina! Pozdravljeno ti polje neizmerno, pozdravljena ti ponosna šuma, in od srca bodi pozdravljen moj rodni kraj!«

Z veselimi koraki je stopal Juraj proti selu. Na klancu pri selu mu je prišel naproti sosed, nekoč mlad dečko, sedaj brkat mož.

— Hej, Jova! — je vzkliknil Juraj.

Sosed je molčal.

— Ali me več ne poznaš? Jaz sem Juraj.

— Juraj? Kateri[3]) Juraj?

— Jaz sem Juraj, tvoj sosed. Petnajst let me ni bilo doma ...

— A, glej, ti si Juraj! Zelo[4]) si se izpremenil! Rodna bi te mati ne poznala!

Juraju je bilo hudo pri srcu.

Pod selom je Juraj srečal drugega soseda. Ta ga tudi ni spoznal. Ko se mu je izdal, ga praša:[5])

— Za kaj si se povrnil v domovino, Juraj?

— Da bi umrl v domovini — odgovori Juraj.

— Ali si kaj prislužil na tujem?

— Bolezen sem prislužil!

— Kako boš pa živel, ko nimaš ne koče, ne polja, ne zdravlja?

Juraj povesi glavo.

— Nemški zemlji si dal mladost in življenje, Juraj, domovini si pa prinesel smrt — reče sosed.

Žalosten je šel Juraj dalje. Srečal je tretjega soseda in povesil glavo pred njim.

— Pa, kaj sedaj, Juraj? — ga je prašal tretji sosed.

— Siromaki smo, in teško je hraniti človeka ki je dal tuji zemlji mladost!

Truden je bil Juraj in je sedel kraj poti, da bi počival. Vzel je z poti grudo in je šepetal:

— Zemljica, majka!

Solza je padla na grudo. Obraz Jurjev je bil kakor obraz starca, stoječega pred jamo, za nj izkopano.

— Tako je, Juraj — nadaljeval je sosed — ne bomo ti kratili gorke[6] postelje, in tudi kruha ne ...

[2]) odlučio; [3]) koji; [4]) veoma; [5]) pita; [6]) tople.

Juraj vstane in vzklikne:

— Ljudi božji in bratje! Imel sem domovino in zdravlje. Ko sem izgubil oboje, so izpregledale moje oči in videle, da nimam več zdravlje in ne domovine! ... Pokažite mi, bratje, kje je jama za mene izkopana?

Truden leže Juraj na gorko slamo, zaspi, in se več ne probudi ...

Ivan Cankar

35.

Остајте овдје!

Остајте овдје! Сунце туђег неба
Не ће вас гријат' кô што ово грије;
Горки су тамо залогаји хљеба,
Гдје свога нема и гдје брата није!

Од своје мајке тко ће наћи бољу!?
А мајка наша земља вам је ова;
Баците поглед по кршу и пољу,
Свуда су гробља наших прадједова.

За ову земљу они бјеху диви.
Узори свијетли, што је бранит знаше,
У овој земљи останите и ви,
И за њу дајте врело крви ваше,

Ко пуста грана, кад јесења крила
Тргну јој лишће и покосе ледом,
Без вас би мајка домовина била;
А мајка плаче за својијем чедом.

Не дајте сузи, да јој с ока лети;
Вратите се њојзи у наручја света,
Живите зато, да можете мријети
На њеном пољу, гдје вас слава срета!

Овдје вас свако познаје и воли,
А тамо нитко познати вас не ће;
Бољи су своји и кршеви голи
Но цвијетна поља, куд се туђин креће.

Овдје вам сваки братски руку стеже —
У туђем свијету за вас пелен цвјета
За ове крше све вас, све вас веже;
Име и језик, братство и крв света.

Остајте овдје! Сунце туђег неба
Не ће вас гријат' кô што ово грије;
Горки су тамо залогаји хљеба,
Гдје свога нема и гдје брата није! —

Алекса Шантић

36.

Vrabac i lastavica.

Na strehu doleti vrabac k lastavici.

»Kamo se spremaš, lastavice?« upita okretnu susjedu čavrljajući.

»Na jug, na jug«, zacvrči lastavica, »što ti ne ćeš otići zimi iz tih studenih i neprijatnih krajeva?«

»Ja, a zbog čega?«

»Gle lude, ta tu ne ćeš imati ni topla stana ni dovoljno hrane«.

»Pa kad bih tu morao i poginuti«, odvrati dobri sivonja, »ne bih ostavio svoje drage domovine, nego ću s njom da trpim i stradam i da očekujem bolje i srećnije dane.«

Dragutin Kette.

Domovina kakva bila, rođenom je sinu mila.

Nar. poslovica.

37.

Školjka.

Na uho sam velju školjku metno,
Ne bi l' možda kako odgonetno,
Otkale joj vječno žamorenje;
Jel l' to morskih vila kobno pjenje?
Umornijeh vala čujna sjeta?
Ili pozdrav s nekog drugog svijeta?
Ali zaman! — Tek kad jednom na snu
Zapito sam svoju školjku krasnu,
Što li njeni tužni glasi znače —
Zažumori ona, ko da plače:

»Mene ti je — to je davno bilo —
»Snašla želja za tuđine zrakom...
»Ali val me na to krutom šakom
»Baci bijesan baš u vaše krilo.
»Otad si za domom noću, danju,
»S teška bola uzdišem i stenjem —
»A to ljudi u svome neznanju
»Zovu mojim vječnim žamorenjem.
»To mi eto smiso šuma, ljudi!
»A vi mjesto da se tuđim svijetom
»Ganjate za zlatom — srećom kletom —
»Ostanite na rođenoj grudi;
»Oko nje nek svak se trudi, znoji,
»Tu gdje zipka — nek i grob mu stoji!«

Đuro Arnold.

Lijepo je u svijetu
na ljudskom vidilu,
Ali je najljepše
na majčinu krilu!

Iz »Đulabija« Stanko Vraz.

Pjesnik Petar Preradović, koji je velik dio svojega života proveo izvan domovine, opjevao je svoje osjećaje iz vremena tuđinskog u divnoj pjesmi Putnik. Ovu pjesmu već poznajete pa treba u mislima ponoviti njen sadržaj, a ako imate kod kuće knjigu pjesama Petra Preradovića, čitajte je iznova. Pjesnici, kad se nalaze izvan domovine, pjevaju dvostrukim čuvstvom o njoj.

Poljski pjesnik Mickiewicz i talijanski pjesnik Dante također su mnogo boravili van svoje domovine, pa je jedan dio njihova pjesničkog rada nastao u tuđini jednako kao u našega pjesnika Preradovića.

38.

Marko Kraljević i brat Andrijaš.

Dva mi sta[1]) siromaha dugo vrime drugovala,
Lipo ti sta drugovala i lipo se dragovala,
Lipo plinke dilila i lipo se razdiljala,
I razdiliv se opet se sazivala.
Već mi nigda[2]) zarobiše tri junačke dobre konje,[3])
dva siromaha,

[1]) sta: starohrvatski oblik za 2. lice duala od glagola: biti. (Tako i danas govore Slovenci; [2]) nigda: jednom; [3]) tri junačke dobre konje: mj. tri junačka dobra konja.

Tere sta dva konjica mnogo lipo razdilila.
O tretjega ne mogoše junaci se pogoditi,
Neg li su se razgnivala i mnogo se sapsovala.
Ono to mi ne bihu, družino dva siromaha,
Da[4]) jedno mi biše vitez Marko Kraljeviću,
Vitez Marko Kraljeviću i brajen mu Andrijašu,
mladi vitezovi.
Tuj si Marko potrže svitlu sablju pozlaćenu
I udari Andrijaša brajena u srdašce.
On mi ranjen prionu za njegovu desnu ruku
Tere knezu Marku potihora[5]) besijaše:
»Jeda mi te mogu, mili brate, umoliti,
Nemoj to mi vaditi sabljice iz srdašca,
mili brajane,
Dokle ti ne naručam do dvi do tri beside!
Kada dojdeš, kneže Marko, k našoj majci junačkoj,
Nemoj to joj, ja te molim, kriva dila učiniti;
I moj dil ćeš podati, kneže Marko našoj majci,
Zašto si ga nigdar veće od mene ne dočeka.
Ak li te bude mila majka uprašati,[6])
viteže Marko;
Što mi ti je, sinko, sabljica sva krvava?
Nemoj to joj, mili brate, sve istinu kazovati,
Ni naju[7]) majku nikako zlovoljiti;
Da reci to ovako našoj majci junačkoj:
Susrite me mila majko, jedan tihi jelenčac,
Koji mi se ne hti s drumka ukloniti,
junačka majko,
Ni on meni, mila majko, ni ja njemu.
I tuj stavši potrgoh moju sablju junačku,
I udarih tihoga jelenka u srdašce,
I kada ja pogledah onoga tiha jelenka,
Gdi se htiše na drumku s dušicom razdiliti,
Vide[8]) mi ga milo biše, kako mojega brajena,
tihoga jelenka,
I da bi mi na povrate, ne bih ti ga zagubio.
I da kada te jošće bude naju majka uprašati:
Da gdi ti je, kneže Marko, tvoj brat Andrijašu?
Ne reci mi našoj majci istine poništore;[9])

[4]) da: nego; [5]) potihora: potiho; [6]) uprašati: pitati; [7]) naju: (dual) našu; [8]) vide: stari particip prezenta mj. videći; [9]) poništore: nikako.

Ostao je, reci, junak, mila majko, u tujoj zemlji,
Iz koje se ne može od milinja odiliti,
Andrijašu;
Li[10]) u skori mu se hoćeš, mila majko, nadati.
A kad na te napadu gusari u crnoj gori,
Nemoj to se prid njimi, mili brate, pripadnuti,
Da iz glasa poklikni brajena Andrijaša;
Bud da me ćeš zaman, brate, pri potrebi klikovati.
Kada mi te začuju moje ime klikujući
kleti gusari,
Taj čas će se od tebe junaci razbignuti,
Kako su se vazda krat, brajene, razbigovali,
Kada su te začuli moje ime klikovati;
A neka ti vidi tvoja ljubima[11]) družina,
Koji me si tvoga brata bez krivine zagubio!«

Narodna pjesma.

Ova narodna pjesma ima mnogostruku vrijednost. Ona je vrlo stara. Nalazimo je već godine 1568. u djelu hvarskog pjesnika Petra Hektorovića »Ribanje«. Pisac napominje, da je ta pjesma uzeta iz naroda, a to je dokaz, da ju je narod zacijelo već mnogo godina prije znao i pjevao.

U sadržaju pjesme nalazimo visoku etičku vrijednost. Brat oprašta bratu i najtežu nepravdu. Pa nesamo da mu oprašta, on mu čak nudi svoju pomoć — umirući. Sinovskom obzirnošću pomišlja Andrija na staru majku! Nju treba čuvati. Marko neka njoj ne govori istine, jer će je to boljeti i poraziti je. Neka joj obeća, da će se Andrija vratiti, samo da ne izrani srce njeno.

Ova je pjesma iznijela tako uzvišenu misao, da dubinu njezinu možemo obuhvatiti tek onda, ako stavivši ruku na srce prosudimo, bi li tko od nas smogao — makar samo u sličnom slučaju — toliko samoprijegora, toliko duševne veličine i upravo veličajne kreposti. A, vidite, narod je ipak držao, da toliko dobra i tolikoga savršenstva duše može da bude u jednoga čovjeka.

Тко се у младости никад не одмара,
Том се у старости спокојство ствара.

Љуб. Ненадовић.

39.

У поткровљу.

Синоћ сам пратио мајку, која је носила свежањ рубља за неку сиромашну жену. Једне су новине писале о биједи те жене, па је мајка сабрала нешто рубља, да јој дарује. Дошли смо на

[10]) Li: veznik mj. današnjeg ali; [11]) ljubima: ljubljena.

означено мјесто, а то је била велика кућа, те смо се успели до поткровља. Мрачан и загушљив ходник одавао је биједу и сиромаштво. Мајка закуца на посљедња врата ходника и из уске се собице појави блиједа жена, којој се на лицу читала туга, невоља и бол.

— Јесте ли ви она жена, о којој су писале новине, упита је моја мајка.

— Да, госпођо, ја сам!

— Добро, рече моја мајка, ево вам мало рубља на дар.

Међутим сам у једном куту полумрачне и готово посве празне собе запазио дјечака, који је клечао на тлу и писао на столици. Помислио сам, како ово сиромашно дијете може да у тако мрачној соби рјешава своје школске задаће, јер се по књигама, које су стајале по тлу око дјечака, видјело, да је ученик.

Проматрао сам пажљиво дјечака, како је клечао и у исто вријеме слушао разговор између двије мајке.

— Ево видите, говорила је сиромашна жена, сама сам с овим синчићем. Муж ми је у Америци већ шест година, и не знам, што је с њиме. Болесна сам, па не могу зарадити потребну храну за живот. Све сам распродала, па и стол, на којему је писао мој Станко. Немам средстава ни да купим мало уља за свијећу, па као што видите, мој сиромашни Станко мора у мраку састављати своје школске задаће. А он толико воли науку и књигу. Невољна ли сам ја мајка!

Моја мајка извади сав новац, што га је имала у новчарки, пољуби биједног дечка, а због суза, које су јој наврле на очи и које су је гушиле у грлу, није могла ништа изговорити. Враћајући се кући мајка ми је говорила:

Јеси ли видио оно сиромашно дијете, кроз колике муке и невоље стјече образованост и знање. А ти, мој сине, имаш све удобности: добру храну, столове, свјетиљке, учитеље, па ипак ти је наука тешка. Ах, мој синко, више има заслуге у једном дану рада онога сиромашнога дјечака него у једној читавој години твога учења!

Од онога дана заволио сам и ја књигу и науку, радио сам марљиво и учио, да помогнем себи и другима.

Е. Д. Амичис.

Jedna je samo sreća — dužnost,
jedna utjeha — rad.

Carmen Sylva.

Рад је мелем људске крви, рад је извор крепости·

Хердер.

40.

Besa.

Besa — tvrda vjera — poštena riječ — u Arbanasa je svetinja. Tko besu ne drži, taj nije ni čovjek, a pošten nikako. Besu Arbanasi jedan drugom daju, da će se uzajamno čuvati i braniti. Dvojica ili više njih u krvnoj osveti daju si besu do toga i toga vremena, da se ne će osveti podavati, da na osvetu ne će i ne smiju misliti. Arbanas će prije poginuti, nego pogaziti zadanu besu, osobito ako je koga uzeo pod svoju obranu i zaštitu. Besa se daje ovako: pruži jedan drugome desnu ruku, i besa je gotova. Besu daju na dulje i kraće vrijeme, na dvadeset i četiri sata, na pet, deset ili trideset dana, a daju i na jednu i više godina. Kroz sve vrijeme zadane bese omraženi mogu zajedno hodati, razgovarati i družiti se bez pogibli za život, premda se takvi redovno uklanjaju jedan drugomu.

Za potvrdu tvrde arbanaske bese evo jedan slučaj. Jednoga petka uvečer izašli muslimani iz svoje džamije, počeli šalu provoditi, a ova s krvlju svršila. Dvojica se porječkaše te u prepirci trgnu kubure iza pojasa. Jedan mladić ubi svoga protivnika i kroz svijet pobježe. Ubrzo i zanoćalo, a on bježeći ugleda bulu na avlijskim vratima, kaza joj, da je u krv pao, pa zamoli za konak i besu, da ga izdati ne će. Bula mu dade besu i uvede ga u svoju kuću. Ona ni slutila nije, koga je u besu uzela i u kuću pustila, a ni on nije znao, u čijoj je kući. Otac i dva brata ubijenoga mladića nagnu odmah za ubojicom, ali nigdje ga ne stignu i tako umorni dođu kući. Mati im je spremila i stavila pred njih večeru pa videći, da nema trećega sina, upita ih, kamo treći sin? Oni joj ispričaju događaj, kako je pred džamijom poginuo te kako su sve dosad ubojicu proganjali, a on u mraku kroza svijet uteče njihovoj osveti. Mati je na ove riječi problijedila, krv joj se u žilama stisnula, no tajne svoje ne odade. Ubojica njezina sina bio je u njezinim rukama. No ona ga je uzela na besu, a besa je svetinja, koja se ne smije prekršiti. Pošto su ljudi večerali, uzmu lopate i drugo, što je potrebno za ukop, te odu k džamiji, da mrtvoga ukopaju. Tu priliku upotrijebi mati, izvede mladića, dade mu za put komad hruha i sira govoreći: »Naj ti ovo, neka imaš za put; uzela sam te u besu i održala sam je, pa sada ajde.«

Iz knjige »Po Albaniji«

Fra. Lovro Mihačević.

41

Жеља.

Као младић, жудан славе, сањао је само о сјајној будућности. И тада га изненади Смрт.

— Зар сад да умрем? — преплашено повика пробледели младић. И стаде преклињати Смрт, да га само дотле поштеди, док не постигне једини циљ живота — славу.

Смрт је имала милости. Укори га, што је тако славољубив, и нестаде је.

После неког времена, својим даром и радом, успе се он на знатну висину. И кад се подигао изнад других обичних људи, јави му се наново Смрт.

— Смилуј се, смилуј се. Ја још нисам живео. Ја још нисам сазнао за радости живота. Све ово до сада биле су само муке, напори, патње . . . Дај ми времена, да уживам!

И Смрт га опет поштеди. Он стаде уживати плодове свога рада, уживати живот свим силама свога бића.

Али га Смрт није заборавила и наскоро се опет јави. Она му рече:

— Дошао је час. Сада си постигао све, што желиш и уживао си све, што је човеку дато.

— Не, само сада не! — запомагао је човек. — Смилуј се на моју децу, која би без мене остала сирочад.

Смрт се смилова на беднога човека и овога пута.

После низа година изнова се јави.

— Још једну жељу — прошапута старац — само још једну! — И поче сасвим тихо, плашећи се свог рођеног гласа:

— Зар ја морам умрети пре моје . . . бабе?

— Бедно створење! — одговори му изненађена Смрт. И овога пута остави га у животу.

Сад је човек сам живео у највећем изобиљу. И већ се почео надати, да га је Смрт заборавила, кад је наново сагледа, на сам дан својега рођења.

Била је поноћ.

У соби не беше никог, осим седог старца, који дремаше у наслоњачу крај топле пећи сневајући о срећи своје унучади.

— Носим ти, старче, за рођендан поклон: вечити одмор! — запишти као змија ледени глас Смрти.

Старац се стресе, отвори своје мутне очи, опружи своје сухе и дрхтаве руке и промуца гласом премирања.

Само још једну једину жељу, последњу.

— О, незаситни створе, реци ми једном ту посљедњу жељу! — узвикну запрепаштена Смрт.

— Да ти умреш пре мене — промуца старац, коме је све дрхтало: глава, глас и ноге, и који се грчевито хватао за голи живот, од којега ништа више није имао.

Милан Вукасовић.

42.

Vatra i dim.

U mračnoj noći naložili pastiri vatru. Plamen je lizao, i vatra je živo plamsala, ali između plamena i plamena sve se provlačio dim, kao da želi ugasiti žar i potamniti sjaj ognja. Vatri dodijala ta zloba dima pa će:

— Zašto se oko mene viješ? Bježi, ti samo mračiš moj sjaj i gušiš moj plamen.

— Istina je — odgovori dim — ja gušim tvoj plamen i tamnim tvoj sjaj, ali bilo to, seko, pravo ili krivo, ja ću vazda za tobom.

I Nenad, stari pastir, koji razumije govor lišća i vode, vatre i dima, kad začuje razgovor, pogladi svoje bijelo jagnje pa mu zašapta:

— Bijelko moj, vatra, to ti je slava, a dim zavist. Uvijek ti, moj bijelko, crna zavist svijetlu mrači!

Rikard Katalinić-Jeretov.

43.

Sirotica.

Za zelen vjenčić beruć cvjetice
Prolazi djeva kraj sirotice:
»Ah mili Bože, da je sad meni
»K ružam u onaj vjenčić zeleni!
»Voljela bih tu časak stati,
»Nego sto godin na ljesi sjati!
Tako uzdiše željna bez mjere.
Djeva se sagne, cvijetak ubere,

Do kitnih ruža u vjenčić stavi,
Na glavu metne vjenčić gizdavi.
Sprva u vijencu nježahno tijelo
Cvjetiću našem stoji veselo,
Al što se sunce više uzdigne
I žarkim zracima do vijenca stigne
Evo zlo njojzi, sirota sahne,

»Ah mili Bože, da lude glave!
»Bila sam sretna sred zelen-trave;
»Ali me tašta želja zahiti

»Stati uz ružu, što vjenčić kiti:
»Evo me, kako ludo poginuh!...«
Tek to izusti, već i preminu.

Kogagod u do namjesti sudba,
Nek ga na goru ne vuče žudba.

Stanko Vraz.

U vrijeme, kad je Stanko Vraz pisao ovu pjesmicu, bio je ilirski preporod u najboljem jeku. Naši preporoditelji pod vodstvom Ljudevita Gaja živo su nastojali, da u svoje kolo povuku sve čestite i bistrije narodne ljude. Najlakši i najjednostavniji put, kojim su tadašnji naši prvoborci mogli da prošire svoje nazore o narodu, o jedinstvu narodne kulture i narodnoj slobodi, bio je put pjesme ili knjige. Ljudevit Gaj počeo je stoga izdavati list »Danicu«, u kojem su surađivali svi istaknutiji hrvatski rodoljubi, a javljali su se od vremena do vremena i srpski književnici. Kako je našim preporoditeljima bilo u ono vrijeme u prvom redu stalo do toga, da se pjesmom podigne duh i oživi narodna svijest Hrvata, to nijesu veliku važnost pridavali pjesničkoj ili umjetničkoj vrijednosti pojedinih pjesama, što su izlazile u Danici. Mnogi od ovih naših narodnih ljudi i nijesu bili Bogom nadahnuti pjesnici, već su svoje pjesme slagali u prigodnim zgodama, više radi buđenja narodnih osjećaja i poticanja na otpor protiv tuđinca. Neko su vrijeme ovakvi »pjesnici« mogli vrijediti kao književnici, no skoro iza prvih godina velikoga zanosa nijesu više bile potrebne davorije i budnice, već je trebalo truditi se, da naša pjesnička djela postignu opću umjetničku vrijednost i da se uzdignu do evropskog glasa. Stanko Vraz bio je uz Ivana Mažuranića u ono vrijeme zaista velik i priznat pjesnik, pa je on prvi počeo da upućuje svoje drugove iz »ilirskog« društva, da se valja okaniti pjesničkih proizvoda, koji nemaju više pjesničke vrijednosti. Da odvrati one, koji nijesu bili pravi pjesnici od pjesničkoga rada, napisao je ovu pjesmicu ciljajući na sve one, koji nemaju pjesničkih sposobnosti.

Ova pjesma ima dvostruku vrijednost: historičku i etičku. Historička joj vrijednost leži u tome, što nam objašnjava književno-umjetničke prilike tadašnjega vremena, a etička joj je vrijednost općenite prirode. Ne poduzimlji posla, za koji nijesi podoban! Tek kad si dobro i savjesno ispitao svoje sposobnosti, kad su ti one i od drugih priznate, kada si se uvjerio, da imadeš dovoljno odlučnosti i ustrajne volje, onda se usudi da iskušaš svoju vrijednost i svoju sreću!

44.

Пјесник.

Пјеват ми се опет хоће,
Али не знам ни сам како:
Би ли пјево од весеља,
Пјевајући би ли плако.

На прозор ми јутрос дође
Био соко невиђени,
Кљује стакло на прозору,
Док проклује санак мени:

— Откуд теби тврди санак,
Да још спаваш, кад су пијетли
Трипут зору већ прозвали,
Трипут зору и дан свијетли?
Међу земљом и мед небом
Твоја цеста још је дуга
До сјајнога оног храма.
Гдје ће т' њуба бити дру́га.
О дижи се путуј смјело!
У ходу те ништ не смета
Љубимац си земље своје,
Познаник си цијелог свијета.
А красна је цеста твоја:
Свуда равна и једнака,
Уз њу поља пуна цвијећа,
Над њом небо без облака.
— Мој соколе мој анђеле!
Са височи твоје зрећи
Ти друкчије пут мој видиш,
Нег по њему ја ходећи.

Твом се оку земља чини
Звијезда јасна и округла;
Из даљине ти не видиш,
Да је пуна јаза, угла!
— А ти дигни се на крилих
Над земаљске неравности,
Спужа, кој по земљи пузи,
Мора сваки трн убости.
— Немам крила ја да летим
Нил би пустит земљу мога̂;
Синак љуби и злу мајку,
Мајка и зла сина свога.
— Ој пјесниче несретниче,
Сух си листак ти на гори,
Кој' од сунца небескога
Не сазрије нег' изгори.
Небо вјетром уздиже те,
А земља ти летјет неда;
Међу земљом тако и небом
Твоја душа увијек преда.

Петар Прерадовић.

Ova Preradovićeva pjesma najdivniji je prikaz sudbine pjesnikove — sudbine umjetnikove. Nitko drugi u cijeloj našoj književnosti nije ovu misao prikazao tako duboko, istinito i osjećajno. Pjesnik — naravno pravi pjesnik — umjetnik, nosi u grudima srce, ispunjeno velikom ljubavlju prema narodu svojem i prema čovječanstvu. Njegova duša iz dubine svojih osjećaja prikazuje sve ono, što ima da bude uzvišeni ideal čovjeka. Pjesnik je posrednik između neba i zemlje. Čovjek na stramputici svojih zabluda često zaboravlja, da nad njegovim djelima bdi vječna pravda, on se odvraća u zloći svojoj od neba i tumara bez svijetloga cilja po ovoj suznoj dolini — zemlji. Pjesnik slijedeći visoki poziv svoj podiže pala čovjeka iz zemaljske tmine, on ga sokoli i upućuje na visoke ideale, koji treba da okrijepe život njegov. Pjesnik otvara čovjeku pogled u duboke tajne beskrajnih svjetova, on ga na svojim pjesničkim krilima vodi u nepoznat kraj i otkriva mu povijest minulih dana. U njegovim stihovima odrazuje se bolna i slavna prošlost naroda; iz njegovih riječi struji svaki dah ljudskog života: ljudske sreće i prolaznosti.

Ovaj svoj zadatak vrši pjesnik s dubokim osjećajem pregnuća i ljubavi. Ali u toj posredničkoj dužnosti između čovjeka i neba on samo djelomično može da postigne svoj cilj, jer i on je čovjek, i njega drži svojom snagom majka zemlja. I tako razapet između neba i zemlje između ljudskih zloća i nebeskoga cilja čovječjeg, pjesnik služi čovjeku, da ga digne k višem shvaćanju vlastitog života.

45.

Млади орао.

Млад се оро под облаке крено,
Па размишља са висина неба:
»Шта је земља и све што је њено?
Ништавило, презрети га треба.

Ено слона, ко да гледам мрава
Шума личи на малено џбуње,
А ти људи, та сујета[1]) права,
Изгледају као какво труње.

Хај, та орла друкче Господ створи,
Он је биће мимо земног свега,
С муњом лети, с громовима збори,
И небо је створено за њега.«

Тако оро, и на крила гледа,
И горди се уз осмехе холе,
Затим летну још некол'ко реда,
Па се онда и он спусти — доле.

Милорад Митровић.

46.

Smrt bogatog Dubrovčanina.

Dubrovčanin veoma obogatio na istoku pa namislio, da bi se povratio kući, te da uživa u slobodi to krvavo stečeno blago. Stigao u Carigrad pa se sprijateljio s vezirom. Njega zamoli, da bi mu dao vjerna pratioca. Vezir zovne najboljega i najdražega momka pa mu kaže, da bi pratio Dubrovčanina na daleko, dokle bi ugledao svoju državu. Momak to veselo obećao, jer u mlađega neposluha nema. Tako mislio vezir i Dubrovčanin, ali momak gledao mu na puste novce. Oprostio se, pa će na put. Kad bili kroz gustu dubravu, trgovac odmah vidio, da momak nešto teško i sramotno valja po glavi. Naredio mu, da bi išao naprijeda kao vođ, a on će za njim. Momak to zanijekao pače izvadio ćordu i ovako će: »Kaurine, gini«! A Dubrovčanin u strahu: »Alah ne će dopustiti to izdajstvo, pa će te stignuti prije ili poslije crna kazan, ako me ubiješ.« Nato se momak ogledao na sve strane pa kaže: »A tko će me za to tužiti?«

[1]) сујета: таштина.

On u riječi, a jato jarebica prhne. »Ako te drugi ne će tužiti«, kaže Dubrovčanin, »a ono će ove jarebice!« A momak: »A gdje im je jezik, da bi zborile?« To reče, ubije ga, digne mu blago i zakopa ga ondje u pustinji. Prošlo nekoliko, i momak se povratio u dvor vezirov, a vezir ga lijepo primio. Bio je uvjeren, da ga je poslužio, kako valja. Vezir ga potvrdio u prijašnjoj službi, pače ga imenovao tepčijom.[1]) On mu davao izmet[2]) i u trpezariji. Jednom ga služio, a drugi momak iznio pečenih jarebica, a ovaj udario u smijeh, kad je vidio jarebice, jer mu došle na pamet riječi pokojnog Dubrovčanina. Vezir je bio u čudu. Onako pronicav vidio je iznebuha onaj smijeh. Brže večerao i onako će zamišljen u odaje, gdje je bio na posluzbi onaj isti momak. »Kaži mi,« veli vezir, »što si se, sinko, onako najednom nasmijao kao pustahija, kad si mi postavio jarebice?« Momak se kao upropastio, oblio ga mrtvi znoj, nije znao da progovori, tepao je, nije umio što da kaže. Napokon ne može drugo, nego će sve po istini reći. Vezir ti zazove divan pa ga osude, kako je zaslužio, da bude usmrćen.

Narodna.

Ovu priču u nešto izmijenjenom obliku obradio je veliki njemački pjesnik Schiller (čitaj Šiler) u svojoj pjesmi »Ibikovi ždralovi«. Ibik, znameniti grčki pjevač, polazio je na olimpijske igre, gdje su se vršila različita natjecanja. Na putu u gustoj šumi napadnu ga razbojnici. Baš je u to vrijeme letjelo na obzorju jato ždralova na jug. Pjevač Ibik umirući zamoli te ždralove, da oni budu osvetnici, kad nigdje nikoga drugoga nema. Poslije nekoliko dana, za vrijeme olimpijskih natjecanja, dogodio se ovaj slučaj: Među silnom svjetinom, koja se ovdje sabrala, nalazili su se i ubojice Ibikovi, a da naravno nitko nije znao za njihovo zlodjelo. U jednom času preleti preko igrališta jato ždralova, a jedan od ubojica zbunjen reče svojemu drugu: »Gledaj, druže, Ibikovih ždralova!« Kad je svjetina čula, da netko spominje ime pjevačevo, požuri se, da toga čovjeka predvede pred sudište. Tamo se zaista utvrdilo, da su ova dvojica umorili Ibika. Savjest im nije dala mira i ona je učinila, da je jedan od one dvojice, sjetivši se riječi pjesnikovih, prestrašeno izgovorio njegovo ime.

Zaklela se zemlja raju, da se tajne sve saznaju.

Nar. poslovica

47.

Knjiga života.

Vrijeme našega života je prazna, neispisana knjiga, koju nam je dao Bog, da je ispišemo dobrim djelima. Za svaki dan je namijenjena jedna strana, za svaki sat jedan odlomak, a za svaki čas života našega jedan redak. Nije u našoj moći, da iz ove knjige

[1]) tepčija: čuvar paževa (tepaca); [2]) izmet davati: služiti.

istrgnemo nekoliko araka. Ni jednoga dana, što smo ga proživjeli, ne možemo izlučiti iz ove knjige. Upravo tako ne možemo prebrojiti unaprijed strane, koje su nam određene za ispisivanje. Možda je današnji list posljednji našega života, na koji će smrt napisati: Konac, dosta je!

Svakoga dana šalje Bog svojega slugu, koji te bez milosti tjera sve bliže k smrti, sve bliže k vječnosti. Zato živi tako, kao da moraš danas umrijeti.

Djeco, budite valjani, vrijedni i marljivi, da bi vam svaki dan bio jedna, zlatom ispisana strana u knjizi vašega života!

Iz knjige: »Zbrani spisi za mladino«. Antun Slomšek.

48.

Tko je s Bogom i Bog je s njime.

Vezak vezla lijepa djevojka,
Sitno veze popijeva tanko,
Da s' ne boji nikoga do Boga,
Ni onoga cara čestitoga,[1])
Ni njegova sina čelebije;[2])
Tri bi crkve mlada[3]) sagradila,
Tri oltara od suhoga zlata,
Troja vrata od srebra kovana.
Misli mlada, nitko je ne čuje,
Ma ju čuju tri careve sluge,
Pa 'no jesu caru povidjele:
»Da naš care, dragi gospodare!
Da ti čuješ u gori zelenoj,
Kako pjeva lijepa djevojka,
Sitno veze, popijeva tanko,
Da s' ne boji nikoga do Boga,
Ni još tebe cara čestitoga,
Ni tvojega sina čelebije;
Tri bi crkve mlada sagradila,
Tri oltara od suhoga zlata,
Troja vrata od srebra kovana!«
Ma je care slugam govorio:
»Počujte me, vjerne sluge moje!
Vi ajdete u goru zelenu,
Uvatite lijepu djevojku,
Pa joj žute kose raspletite:
Ako budu dulje od aršina,
Vodite je meni na dvorove!
Ako budu manje od aršina,
Vi djevojci otkinite glavu!«
Al mi njojzi Bog i sreća dala,
Kose su joj dulje od aršina,
Pa je vode caru na dvorove.
Kada su je caru dovodili:
»Je l' istina, što ti pjevaš tanko?«
— »»Jes' istina, care gospodare!««
Al' je care slugam govorio:
»Počujte me, vjerne sluge moje!
Vi uzmite ključe od tamnice,
Stavite je u tamnice tamne,
U studenu vodu do koljenâ,
U zelenu travu do ramenâ!«
Tu mi stala devet godin dana,
Al kad bila deseta godina,
Tad je care slugam govorio:
»Počujte me, vjerne sluge moje!«

[1]) cara čestitoga: t. j. turskoga; [2]) čelebija: gospodičić; [3]) t. j. tri kršćanske crkve protiv volje turskoga cara.

Vi uzmite ključe od tamnice,
Donesite kosti od djevojke!«
Ma su sluge od posluha bile
Oni idu na tamnice tamne;
Od tamnice otvorili vrata,
Sva tamnica u svjetlosti staše,
Kako da se žarko sunce sjaše.
Pred djevojkom trpeza[4]) od zlata
Prepale se tri careve sluge,
Oni bježe caru na dvorove:
»A, naš care, dragi gospodare!
Kad tamnica u svjetlosti staše,
Pred djevojkom trpeza od zlata,
Kod nje su mi tri božja anđela!«
Opet care slugam besjedio,
Da dovedu lijepe djevojke[5])
Da će pitat lijepu djevojku,
Tko li joj je lišce umivao,
Tko li žute kose òpletao?
Pa je vode caru na dvorove;
Ona caru po istini kaže,
Da Bog poslo tri anđela svoja.
Sve mu ona po istini kaže,
S njom je care sina oženio,
Lijep mu mlada rodak porodila,
Dvije Fate[6]), a četiri sina.

Narodna

49.

Савјест.

Савјест је у нама ћутило правде. Знате ли, што се назива ћутилом? Пет ћутила јесу као пет отвора на спољашњи свијет, кроз које проматрамо, што се тамо збива. Ако један од ових отвора затворимо, постали смо много слабији. Изгубити оћут вида или оћут слуха, то значи затворити прозоре, кроз које смо гледали свијет и слушали његов звук.

Ћутило правде — савјест, дјецо моја, ви имате, али не слиједите му подједнако и у томе се и састоји разлика међу вама. Најбољи је онај, који се најбоље покорава овом унутрашњем гласу. Али савјест није одмах од почетка савршена, она тек с временом стиже до својега потпуног развитка. Потребно је, да је дотјерујемо и усавршавамо. Као што ноге треба да се привикну на корачање, крила, да лете, очи, да гледају, језик, да говори, тако се и савјест треба да изгради вјежбањем. Кад она почне да се очитује, онда постајемо пажљиви према каквоћи својих поступака. Прије тога ишли смо без одређеног правца онако, као што плива лист, који је пао у воду и који час вјетар, час талас гоне. Одмах, чим се савјест пробуди, дијете почиње да се пита: је ли ово добро, што радим? Није ли можда рђаво? Ово питање постављено искрено и кроз цио живот, обрана је ћудоредном животу. Човјек не би рекао, да тако мало питање може имати толиког утјецаја. Присвојте ово питање, драга дјецо и понесите га са собом кроз цијелу младост и кроз сав живот. Каткад ћете се устезати с одговором на њ. Врло савјесно дијете не зна одмах, да ли је која ствар добра или зла. Што ће радити у том случају? Потражит ће савјета. Што се ради с уром, која не иде точно и којој се не може вјеровати? Питат ћемо оне, који имају добре уре. Ови су их дотјерали према точном времену. Док смо још дјеца, треба да се с великим поштовањем ослањамо на старије, да можемо учврстити своју савјест.

Савјест је наш чувар, и свијет је пун чувара, надзорника. Но узалуд би они надзирали, чували и бдјели над људима, кад ове не би чувала њихова савјест. Тко може све видјети те увијек и у сваком случају имати свуда око? Једино савјест испуњава ово чудо. Људи са савјешћу боље су под њезиним надзором, него би их могли надзирати људи без савјести. Савјест види све и о свему суди.

Да можемо постићи узвишеност савјести, треба се зарана привикавати признавању погрешака без лажнога стида. Никада не ваља покривати нити скривати своје погрешке и неупутности својим частољубљем. Признати треба своје заблуде и одати част унутрашњем судији, јер правда диже народе и појединце, а савјест је глас њезин.

По Шарлу Вагнеру (Charles Wagner).

[4]) trpeza: stô; [5]) lijepe djevojke: gen. mjesto ak.; [6]) Fata: žensko ime, ovdje u značenju djevojčica.

Бјежи, куд те воља, од седе не утече.
Бог не плаћа сваке суботе!

Нар. пословице.

Prosjak.

Prolazio sam ulicom . . . zaustavio me bijedan, slabašan starčić. Upaljene, suzne oči, pomodrjele usne, suri dronjci, gadne rane . . . O, kako strašno je oglodala bijeda to nesretno biće?

On mi je pružio crvenu, natečenu, blatnu ruku i stenjao vapijući za pomoć.

Ja uzeh pretraživati svoje džepove . . . Ni novčarke, ni ure, pače ni rupca . . . Ne ponesoh baš ništa sa sobom.

A prosjak je sve čekao, čekao . . . i njegova ispružena ruka slabo se kolebala i drhtala.

Izgubljen, smeten, krepko stisnuh tu blatnu drhtavu ruku . . . »Ne traži, brate, ništa nemam, brate.«

Prosjak sustavi na meni svoje uzdignute oči. Njegove modre usne se nasmjehnuše, te i on stisnu moje hladne prste.

— Šta ćeš, brate — promuca on — i na tome ti hvala. — I to je darak, brate.

Oćutjeh, da sam i ja primio darak od svoga bližnjega.

J. S. Turgenjev. Preveo: E. Matić.

51.

Stari učo.

Silna žega. Stvora nema
Ni u polju ni u selu;
Sve se ugnu suncu vrelu,
Da u sjeni negdje drijema.
Samo ondje, gle u školi
Star se učo nešto ljuti:
Bit će da ga duša boli,
Što mu žega djecu smuti.
I on viče, i on lupa
Štapićem po svome stolu
Neki skaču preko klupa
Sad će da prevrnu školu.
Ali ne će. Djeca vole
Kadgod šum od mira tija;
Danas zadnji dan je škole
Tek što zvono ne odbija.
A učo se k tome sjeti, —
Kako žurno vrijeme leti,
Danas da i sam dosluži;
Čemu da se ljuti, tuži. —
I ko sunce, kada pline
Podubokih preko brazda,
Miso mu na lice sine:
Od sutra sam tek svoj gazda!
I koštanim pljesne dlanim',
Da je drven strop zajeco:
»Ajte«, reče, »da vam, djeco,
O prošastim pričam danim«.
I presta se rogoborit',
Djeca sjede kao kipi;

A učo je stao zborit,
Ko da blaga kiša sipi:
Četrdeset dugih ljeta
Danas, djeco, baš doslužih,
Na života mog će ruži
Prvo gondže[1]) sad da cvjeta.
Tim ne kanim dašto rijeti,
Da su đaci trh mi bili;
Od mnogih su pače milih
Tri mi navijek na pameti.
Prvi svome tih na mjestu
Vijek je nešto smišljo, crto;
U drugova igru čestu
Nije uprav' nikad srto;
Iškolan se poslije dao
Na poslove svake ruke,
Al' mu poso divno cvao. —
I gavanom on je posto
Bogatiji među ljudim;
Ja sam ubog učo osto,
Da se njeg'vu blagu čudim.
Drugi bio srebro živo,
Bez tučnje mu dan ne prođe;
O bitkama trajno snivo
Poput kakvog vojskovođe.
Po ratištu svud se bio
Sred topova strašne rike
Lovor mu se vijenac vio.
Generalom on je posto
Ponajveći među živim;

[1]) gondže: ruža, koja se još nije rascvjetala, pupoljak.

Ja sam priprost učo osto,
Da se njeg'voj slavi divim.
Treći bio sela dika
I po srcu i po duhu,
Igro tek se svećenika
I o misnom snivo ruhu.
Poslije se marno spremo,
Svetoj tek da služi vjeri;
Dani su mu tekli nijemo,
Ali čisti kao lijeri.
I biskupom on je posto
Djetinskijem prama sanjam',
Ja sam skroman učo osto,
Da se njeg'voj časti klanjam.
Tako ću se, djeco draga,
Sve bez časti, slave, blaga,
Sada zavijek rastat s vami.
Bog zna hoće l' tko i znati,
Kada ću se spuštat stati
U dubine grobnoj jami?!«

Ali što je iznenada
Učo susto i problijedno?
Zar što jeknu zvono sada?
Il ga spomen dirnu ledno?
Sad se, gledaj, diže — sjeda,
Sada na sto glavu spušta
Ko da mu se otić' ne da
Bez priznanja barem sušta.
Djeca suzna oka šute,
Kao da zlo neko slute,
Al na vrata zirne sluga
Iznenađen s mira duga.
I pristupi k uči nijemo.
Nije l' s' žege star zadrijemo.
Za grudma mu plaho segne,
U njeg'vim ga nešto stegne.
»Ajte samo mirno kući«,
Reče dršćuć djeci muklo
»I kažite, da je uči
Dobro srce za vas puklo«. —

Đuro Arnold.

52.

Наши учитељи.

Дјецо! Не може се говорити цвијећу о његову вртлару и препоручивати му, да у љубави и оданости накнади својем старатељу бригу, што ју је овај око њега уложио. Цвијеће не чује и не види. Али ви, ви сте живе биљке. Вама се може говорити. Слушајте! . . .

Кад дођете у школу, обратите пажњу на самога учитеља. Нека су вам задаци израђени и лекције научене, будите мирни и владајте се достојанствено; али изнад свега тога, будите нарочито пажљиви према учитељу. Јесте ли већ опазили, да је тај човјек сам самцат, док је вас много? Сваки од вас брине се само за себе, а он за све. Кад је вас педесет или шездесет, а кадшто и седамдесет према њему једном, зар не треба пазити и бити што праведнији? Не удружујте се, да учините задатак и позив учитељев још тежим. Он је усталом сам самцат само за оне, који не знају размишљати. Колико је невидљивих ликова око њега! Учитељ је представник ваших родитеља. Он је затим

представник народа и државе, одређен, да вас научи повијест народну и да вам протумачи њено значење. На његова уста слушате имена наших јунака, а многе и многе лекције, што их од њега чујете, само су одјек њихове велике душе. Учитељ је пред њега чујете, само су одјек њихове велике душе. Учитељ је пред вама и представник човјечанства, јер оно, чему вас он учи, није искључиво власништво једнога народа, већ заједничко очинство људске породице.

Најбољи су они ученици, који гледају свога учитеља с највећим поштовањем, несамо због његова позива и његове службе, већ и због тога, што он представља. Никад такви ученици не прелазе школскога прага без искреног и правог осјећања побожности, која је упућена свему, што се учи као велико и човјечанско у овој кући. На зидове, на клупе, на извјешене слике преносе они осјећаје синовљевог поштовања, које их прожима. Ученик, који се налази у таквом душевном расположењу, чини школи част. Он је права радост своме учитељу. Јер, стварати задовољство своме учитељу и чинити му по вољи, треба да буде једна од првих брига ученика.

Терету, који подноси учитељ, ученик поклања мало пажње. Тко може утјешити учитеља за његове напоре, тешкоће и умор, који су нераздвојни од његова позива, ако не добри ученици, који га воле и који су својим владањем и својим успјехом награда за његов труд? Кад изађете из школе све у трку и пјевајући, он остаје забринут. Излазите из разреда као пилићи из кокошињца, а он уморан, душевно малаксао. Да би могао сутрадан опет отпочети, волите га и нађите начин, како да му то покажете. Свакако, учитељ је одважан и истрајан човјек. У томе је сличан ратару, који се поново лаћа плуга и поново оре и сије, ако и не добије плода.

Одбацивање успомена из дјетињства рђав је знак, знак душе, у којој нема племенитости и духа, у којој нема полета. Колико је учитеља заборављено зато, што су њихови пређашњи ученици били такви људи, који су мислили, да се постаје великим заборављајући, да је човјек некад био мален. Поштена срца напротив воле да се сјећају своје младе доби и одају нарочиту наклоност ономе, што их на то доба подсјећа и што им дозива у памет она лица, која их тада окружаваху ... А међу оним лицима, драга дјецо, поред ваших родитеља, нека увијек заузимају почасно мјесто и лица ваших учитеља . . .

По Шарлу Вагнеру.

53.

Vsagdanji račun.

Naše najdraže blago je čas, in vendar[1]) ga največ izgubimo, ker ne preračunamo, koliko zlatega časa ponidoma[2]) izgubimo.

Kdor vsak dan zamudi[3]) eno minuto, koliko zamudi v enem tednu? Koliko v enem letu?

Odgovor. Zapravi[4]) na teden sedem nimuta, na leto šest ur in pet minut.

Ako vsak dan praznuješ pol ure, koliko časa izgubiš v enem letu,

Odgovor. Zamudim v mesecu petnajst ur, v celem letu pa sedem dni, štirnajst ur in trideset minut.

Če vsak dan zamudimo eno uro, kolikom izgubimo vpetdesetih letih?

Odgovor. Zapravimo v petdesetih letih dve leti, trideset dni in deset ur.

Resnično velika zguba zlatnega časa!

Hočemo torej[5]) zapeti:[6])

Oj zlati čas!
Minuta, ki minila
se ne bo povrnila;
kad časa zamudiš,
ga vekoma zgubiš!

Anton Slomšek

54.

Mornar.

»More, slavno more, uzelo si mnogo skupocjenih života, ali zato možeš i da dadeš sreću i zdravlje. Čujem, kako žubori tvoj slatki glas. Treba li da ga osluškujem radosno ili žalosno? Moram li sa suzama misliti na one, koje si pokopalo, a s veseljem na one, što su te nadjačali?«

More je dalo najhrabrije ljude. Opasnosti morskog života ne pobuđuju samo hrabrost, nego i najdublje osjećanje dužnosti. Život je mornara život strpljenja, rada i opreznosti. Pun je brige i odgovornosti. On nije kao život na kopnu, gdje čovjek, kad svrši svoj dnevni posao, može leći u krevet i bez straha spavati.

[1]) ipak; [2]) utaman; [3]) zakasni; [4]) potroši; [5]) stoga; [6]) zapjevati.

Mornar mora da je stalno na oprezu, i danju i noću. Kapetan može za duge vožnje mirno sjedjeti u svojoj kabini, ako su vjetrovi utišali i ako je površina vode mirna, ali čim se bura digne i uzburka more, mora biti na oprezu i u poslu; tada se moraju jedra razapeti i brod okrenuti. Možda je noć. Mornar se penje i razapinje jedra. Ide sam s opasnošću svoga života. Može ga odnijeti jaki udar vjetra, može pasti u more neočekivanim potresom broda. Pad se ne bi čuo zbog bure, niti bi se vidio u pomrčini. A brod ide dalje, dalje, kao i prije . . .

Kad se usudio prvi čovjek izaći na otvoreno more i kad je izgubio kopno iz vida, mora da je bio strašno zaplašen zbog svoga položaja. Ništa oko njega — nebo nad njim — a more pod njim — samo daske između njega i smrti . . .

Po Smilesu (čit. Smailsu).

Boj se onoga, tko je viko
Bez golema mrijet jada.

I. Mažuranić (Iz pjesme »Smrt Smail-age Čengića«).

55.

Nastojanje i ustrajanje.

Mnogi se tuže na sreću, da je slijepa, ali ljudi su više slijepi od nje. Tko gleda na svagdašnji život, vidi, da sreća stoji uz one, koji se znadu prometnuti. Tko radi i ne sustaje, taj će do svoje sreće doći; ne treba baš osobitih vrlina, da se dotle dopre. Najviše se hoće razbora, nastojanja i ustrajanja, a za to ne treba biti veliki um.

Newton (čit. Njutn), najveći astronom,[1]) bio je zaista vanredan um, ali ipak, kad ga upitaše, kako je mogao doći do svojih čudnovatih iznašašća, odgovori: »Uvijek razmišljajući«. A drugi put reče: »Kad mi se pojavi jedna misao, još onako nejasna, tamna i daleka, ja po njoj dubem i sve čekam, dok se prvi tračak zore ne okrene u potpunu svjetlost.«

U Dubrovniku je krasan spomenik velikom dubrovačkom dobročinitelju i državniku Mihu Pracatu. Na spomeniku je uklesana mala gušterica, a evo, što znači: Pracat je bio s početka puki siromah, ali nije zato mislio, da mora uvijek takav ostati. Počeo je s malim raditi i trgovati i u kratko vrijeme došao do velikoga. Trgujući tako s Carigradom i s Istokom zateče ga nepogoda: more proždre odjednom cijelo njegovo imanje, i on ostade siromah kao i prije. No volja za radom još ga nije ostavila. Počeo opet iznova, sreća mu se nasmijala, i on u kratko vrijeme stekao silnu imovinu. U obilju bio je već i zaboravio prvu nesreću, kad najednom more opet uzavrelo i opet proguta njegov brod i trgovinu, a njega živa siromaha ostavi na žalu. Očajan stajao je jednog dana uza zid na suncu ne znajući, što da počne. Razmišljao i premišljao i bilo mu je da svisne od tuge. Međutim opazi malu guštericu, gdje se uza zid penje i svaki put, kad je baš pri vrhu, padne. Istom trideseti put uspije gušterici uzaći. »Evo«, usklikne Pracat, »gušterica je pametnija od mene; zašto da ne pokušam i ja još jedamput!« To i učini. Sada mu se trud isplatio; on steče opet golemo bogatstvo, kakvo se malo kada vidjelo, a teško je prebrojiti sve, što je na smrti ostavio svome gradu, sirotinji i zavodima.

[1]) a s t r o n o m: zvjezdoznanac.

Slavni ljudi, koji su dobra učinili svojoj domovini i čovječanstvu, svi oni dođoše do uspjeha živim nastojanjem i neumornim ustrajanjem. Dosta je zaviriti u životopise najvećih obretnika, umjetnika i mudraca, da se uvjerimo, kako su svi oni stekli slavu svojom neumornom radinošću. To su ljudi, koji sve u zlato prómeću — i sámo vrijeme. Ono što su stvorili Newton, Dante, Gundulić, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Preradović i drugi velikani, sve to izveli su oni živim nastojanjem i neumornom ustrajnošću.

Životopisi svih velikih obretnika živi su izgledi. što može ustrajnost. U svakoj struci — u obrtu, u nauci, umjetnosti i književnosti mnogo se pripovijeda o čudesima, što ih je mogla izvesti samo gvozdena volja i ustrajnost.

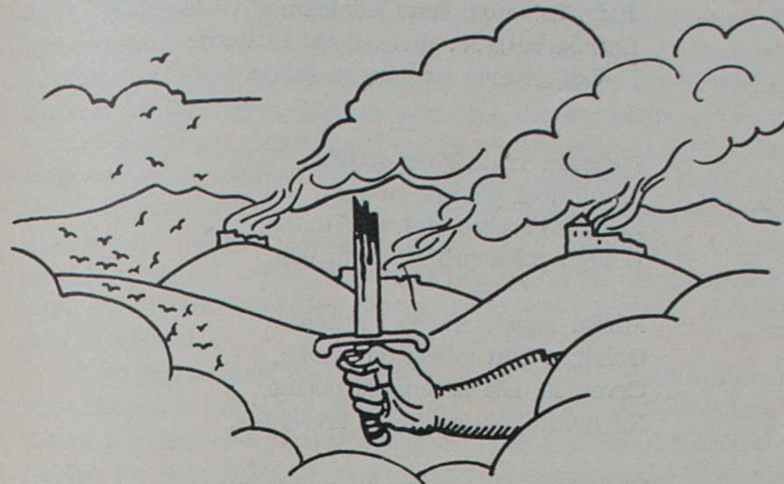
Pjesnik »Pobratimstva«, Splićanin L u k a B o t i ć bio je sin siromašnog varoškog težaka. Zauzimanjem znanca svećenika primljen je u đačko sjemenište kao mladi vratar, samo da se od ostataka prehrani. Kasnije su mu đaci od milosrđa podmetali; tko rublja, tko starežine, da i on može uz njih ići u školu. Toliko siromaštvo nije priječilo Luku, da marljivo uči i da se isporedi s najizvrsnijima, koji su se svi oko njega okupljali, da snuju nove osnove o preporodu svog naroda, kad je po cijeloj Evropi odjekivao snažan pokret narodâ za slobodom. Svršivši nauke u Splitu, Luka bez torbe i opanaka udario kroz »tursku zemlju« Bosnu i Hercegovinu, da upozna svoj narod, da nauči njegove običaje, jezik, misli i život. Po-

tucao se od hana[2]) do hana, kroz Turke i vukove, dok se dokopao Beograda. U Beogradu ne nađe zarade. Sve patnje i nevolje, koje su ga neprestano od djetinjstva pratile, nijesu ubile u njemu volju za radom i nadu u bolju budućnost. — Onda pođe pješice u Zagreb, gdje je »maloga Turčina« iz samilosti primio Ljudevit Gaj u svoju tiskaru i davao mu stan i hranu za osamnaest sati dnevnoga rada. Luka se nije smio nikome pokazivati, jer je bio maloljetan, bjegunac i rodoljub u opasno vrijeme austrijske strahovlade.

Ugledni Brođanin, prosvjetni radnik, Naco Brlić upozna plemenitu dušu maloga Luke i odvede ga svome dobrotvoru biskupu Strossmayeru u Đakovo. Tu je napokon putnik odahnuo. Radio je, učio, pjevao, biskupovo dobro nadgledavao, narod budio, tuđinsko samosilje potkopavao i svojim krvavim trudom stekao imanje. U muževnoj dobi bude izabran za narodnoga zastupnika za hrvatski sabor u Zagrebu. — Luka je svojim radom postao u Slavoniji kod naroda mogućniji od najbogatijih slavonskih grofova. Ova »splitska sirota« postade u kratko vrijeme čuven čovjek u cijelome svome narodu. Eto ploda nastojanja i ustrajnosti.

Iz knjige: »Pomozi sebi!« — Marin Bego.

[2]) han: konačište, gostionica.

III.
IZ PROŠLIH DANA BORBE I SLAVE.

56.
Dolazak.

Prah pod našim koracima
Prah nam slavnih pređa to je.
Preradović.

I.

Velebit-goro, na te narod pane
U mrkoj noći, trudan, znojan, prašan.
Strava ga spopa; ustrepi i stane . . .
U tami urlik stoji ljutit, strašan.

Što bije dolje o tvrde litice?
Sluša li prijetnju Bijesa krvnika?
Mnoštvo se baca u prašinu nice
I Vida zove, boga zatočnika.

Za teškim putom i dugim patnjama
Pod nebom tuđim crna Neman čeka,
Ljutito, muklo riče usred tama.

Krkoči, bukom šumi izdaleka:
Gomila bdije . . . sluša. Zmaj to stenje
I silan, bijesan uz goru se penje.

II.

Nebeska vrata zora otvorila,
Sinuli dóci, planule su gore,
Zasja ko srebro ono sinje more.
U lugu ptica prhnu, letnu vila.

Mirišu alge,[1]) smilje i kupine.
Oblak, u liku mlada bojovnika,
Crven se diže iz morske pučine,
Na humu suklja dim sa žrtvenika.

Ovjenčano slavom granu mlado sunce:
Prosiplje zlato na kršne vrhunce,
Zvijezde truni na smreke i bore.

Očiju plamnih, užarena lica
Niz goru mnoštvo sŕće ko bujica
I ruke diže, kliče: More! More!

Iz knjige »Hrvatski kraljevi« Vladimir Nazor.

Zašto je narod spopala strava? Tko je ta »Neman«? Hrvatski slikar Celestin Medović naslikao je sliku »Dolazak Hrvata«, pjesnik August Šenoa napisao je pjesmu pod istim natpisom, a hrvatski glazbenik Ivan Zajc stvorio je k riječima pjesnikovim glazbu. Tko poznaje sliku, neka je opiše. Slika, pjesma i glazba prikazuju dakle isti događaj. Slikar, pjesnik i glazbenik su umjetnici. Neki sadržaj — kako vidimo — može se izraziti različitim umjetničkim sredstvima.

57.

Krunjenje prvog hrvatskog kralja.

(Pjesničko priviđenje.)

I.

Tamo na brežuljku stoji hram Gospodnji. Bijeli se na proljetnom suncu. Vrata su širom otvorena, a na njima stoji u ornatu[2]) od zlata i srebra poslanik pape Ivana Desetoga, koji je Tomislavu donio znakove kraljevske časti. Okružen je prvostolnikom spljetskim i biskupima iz hrvatskih i latinskih dalmatinskih gradova. Iza njih u crkvi i oko crkve svećenstvo. Tu su opati i priori samostana, tu svjetovno i redovno svećenstvo, sijede i časne brade glagoljaša. Gledaju niz brežuljak, gdje se u ravnici skupio neizbrojivi narod. Razdijeljen je po plemenima i rodovima. Ispred svakoga plemena stoje starješine i župani. Svi su u sjajnim odorama, a oružje im se cakli i bliješti od zlata i dragog kamenja. Dvanaest plemena starih koljenovića. Ozbiljni i trijezni župani puni samosvijesti i ponosa gledaju u daljinu prema šatoru, gdje se u taj čas ređala povorka, koja će odvesti Tomislava Budimira gore do crkve, k svečanom činu krunisanja . . .

[1]) a l g a: morska trava; [2]) o r n a t: svečano odijelo.

Konačno se duga povorka pomiče. Naprijed stupa kraljeva tjelesna straža u oklopima sa srebrnim i pozlaćenim šljemovima, sa štitom u jednoj ruci, a dugim kopljem u drugoj. Stupaju odmjereno i oštro, svijesni dužnosti, da čuvaju svoga uzvišenoga gospodara. Za njima eto svećenstva slavenskoga i latinskog obreda s upaljenim svijećama, s križevima, svetim moćima i crkvenim posudama. Iz zlatnih i srebrnih kadionica diže se dim tamjana u lakim oblacima i napunja mirisom zrak. Kud prolaze svećenici, blagosivlju narod, a ovaj kleca na koljenima, krsti se i pobožno prima blagoslov. Klanja se pred svetačkim slikama, čudotvornim, donesenim na taj dan iz dalekih starih samostana i crkvi.

A kad je prošlo svećenstvo, dolaze dostojanstvenim korakom župani, načelnici kraljevskih gradova, banovi i knezovi banovina i oblasti. Svi su u svili, kadifi, zlatu, srebru i teškoj kunovini.[2]) Ne možeš da ih se nagledaš od sjaja i ljepote. Na glavi im sjajni šljemovi i kalpaci sa ždralovim i orlujskim perima, utaknutim u zvijezde i kopče od dragog kamenja i bisera. A tek njihovo oružje! Nose ga u desnici ili o pojasu. Nosili su ga još njihovi pradjedovi i proslavili ga u teškim bojevima braneći slobodu svoga roda.

Osobito udaraju u oči župani, koji na dvoru vrše posebne časti. Tu je na čelu dvorski župan, uz njega »majordomus« ili djed, dvorski rizničar, župan mačonoša s velikim kraljevskim mačem krstašem.[3]) Težak je taj mač. Iza njega stupa župan stjegonoša sa svilenom kraljevskom zastavom, koja se ponosno vijori nad glavama gorde gospode. Uz njega stupa župan kopljonoša s pozlaćenim, kraljevim kopljem, koje je u junačkoj ruci Tomislavljevoj u boje-

[2]) k u n o v i n a: krzno od kune. Ovo se krzno nekada davalo za porez; [3]) mač k r s t a š: mač u obliku krsta.

vima s Madžarima sigurno gađalo. Ponosno stupa i župan štitonoša s kraljevim štitom, na kojemu se vide tragovi strelica, što se slomiše na njemu u Posavskoj Hrvatskoj. U povorci su još i župani, peharnik, ubrusar, ključar, konjušnik, posteljnik, sokolar, volar i tepčija.[4]) Oni nose bogate darove, kojima će kralj darivati narod i svećenstvo.

II.

Konačno dostojanstveno stupa i on — Tomislav... Mlad je i krepak. Visoka uzrasta, snažnih mišica. Na licu mu blagost, a u očima ljubav i dobrota. Crna kratka brada i duge guste vlasi padaju poput svile na jaka ramena. Odjeven je u grimizne haljine, a opasan skupocjenim pasom. Na njemu nema još ni plašta ni krune. U ruci nosi dragocjenu posudu s darovima za svećenika, koji će ga ovjenčati kraljevskom krunom i pomazati dragom masti. Iza njega stupa časna staračka pojava ninskoga biskupa Grgura Dobre, koji vrši koncelarsku službu na dvoru. On je Tomislavov ljubimac, njegov mudri i prokušani savjetnik u državnim poslovima. Odjeven je u svećeničko ruho istočnoga obreda s biskupskom krunom na glavi i biskupskim zlatnim štapom u desnici. Kud prolazi, pravi u uzduhu znak križa i blagosivlje narod. On je predstavnik hrvatske crkve i branitelj glagolice, stare baštine slavenskih apostola sv. Ćirila i Metodija. Narod gleda u njega kao u proroka i iskazuje mu duboko poštivanje.

Sjajna je povorka stigla do crkve na brežuljku. Banovi, župani, knezovi, načelnici gradova i drugi dostojanstvenici ulaze sa svećenstvom u crkvu. Papin poslanik počinje svečani obred krunjenja. Narod nestrpljivo iščekuje, kad će ugledati prvoga svoga kralja u punom kraljevskom sjaju.

Najednom nastaje mir...

Iz crkve se čuje pjevanje svećenstva, čuje se veličajni hvalospjev:

Slava Bogu na visini, a mir ljudima na zemlji!
Slava i hvala svijetlomu i dobrom kralju,
Slava i hvala i zdravlje!...
Usliši, Gospod, molitvu puka svoga, usliši, Gospodi!
Na mnoga ljeta, slava i hvala

[4]) tepčija: upravitelj dobara i čuvar paževa (tepâca).

I zdravlje svijetlom kralju hrvatskom Tomislavu,
Na mnoga ljeta slava i hvala i zdravlje...

A kad su zadnje riječi hvalospjeva zamrle u proljetnom danu, nasta tišina. Sve se oči uprle u rastvorena vrata hrama.

I on izlazi na vrata. Na glavi mu blista sjajna kraljevska kruna, na ramenima skupocjeni plašt, a u desnici kraljevsko žezlo. Zatrubiše trubljači u duge srebrne fanfare, stotine zastava spusti se na poklon, a tisuće srdaca zakuca uzbuđeno i iz tisuće grla zaori jednodušni pozdrav:

— Zdrav nam bio prvi i veliki kralju svih Hrvata!...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Na istoku se pomolio mjesec i dotakao tracima ubavog Duvanjskog polja...

Iz knjige »S puta na Duvanjskom polju« Milutin Majer.

Duvanjska bazilika.

Slikar Oton Iveković naslikao je historički događaj o krunjenju Tomislavovu. Tko poznaje ovu sliku? Imamo znatan broj historičkih slika iz prošlosti našega naroda od najboljih naših umjetnika. Ovakove slike izrađene su i u malim veličinama. Treba ih sabirati i češće promatrati!

Nova se bazilika[5]) gradi na temeljima staroga rimskoga hrama, nekih stotinu koračaja od glavne duvanjske ulice, a u blizini zavoda sestara Milosrdnica. Nacrte je osnovao besplatno crkveni arhitekt prof. Stjepan

[5]) bazilika: crkva.

Podhorski iz Zagreba. Crkva će biti sagrađena u stilu starokršćanskih bazilika, kakve su nekoć gradili knezovi i kraljevi za ispokoj svoje duše, po Kninskom, Petrovu i Solinskom polju. Crkva će biti od domaćeg klesanog kamena s dosta visokim tornjem i veličajnom kupulom. Na njoj će s izvanjske strane biti izvedeno u zidu od pozlaćenog i raznobojnog mozaika[6]) osam anđela. Visokim i širokim kamenim stubištem ulazit će se u hram.

58.

Petar Krešimir Veliki.

U selu.

Dan velji selu cetinskome[1]) svane.
Kralj ispred kuće županove sjaho.
Kmeti se kupe; promatraju plaho
Vladara, gospe, velmože i bane.

Dotrko župan: — Svijetla kruno, gdje si
Sjahao? Selo kukavno od vijeka . . .
— Županе, tu ću ostati. Donesi
Pogaču crnu i zdjelicu mlijeka. —

Kmetici maše . . . . Žena strepi. Njeno
Čedo kralj svoja na koljena sjede.
Dijete sprva gleda prestrašeno.

Trak sjajan sinu u zjeni veseloj.
I crvić kralju po bradi bijeloj
Ručicom tapka; ciče: — Djede! Djede!

Iz knjige »Hrvatski kraljevi«. Vladimir Nazor.

Petar Kresimir IV. bio je najmoćniji hrvatski vladar. (1508—1073). Sjedinio je Dalmaciju s Hrvatskom i osvojio Bosnu. Granica hrvatske države protezala se na istoku do Drine, na jugu do Neretve. Petar Kresimir bio je pravi narodni vladar, prijatelj seljaka i radi toga vrlo poštovan od cijeloga naroda. Pjesma Vladimira Nazora prikazuje ga u toj lijepoj slici. — Poslije Petra Kresimira došli su na hrvatsko prijestolje još ovi domaći vladari: Slavac (1073—1075); Dmitar Zvonimir (1076—1089); Stjepan II. (1089 do 1090); i Petar, posljednji kralj hrvatske krvi. Petar je vladao od 1093. do 1097. godine. U proljeću 1097. napao ga je ugarski kralj Koloman. Južno od

[6]) m o z a i k: izrađivanje slika pomoću malih raznobojnih kamenčića. Ovi se utiskuju u mekanu podlogu, koja se kasnije osuši i skruti.
[1]) c e t i n s k o s e l o: ovaj naziv dolazi od imena C e t i n - g r a d, a nema veze s imenom C e t i n j e.

donje Kupe, a na sjevernom podnožju planine Gvozda došlo je do bitke na koncu travnja ili na početku svibnja. Petar je bio pobijeđen pa i sam pade na bojištu kao posljednji narodni kralj hrvatski. Gvozd dobije ime Petrov Gvozd, a danas se zove Petrova gora. Poslije Petrove smrti potjeraju Hrvati Madžare preko Drave. Godine 1102. povede sam Koloman vojsku na Hrvate. Ne vjerujući bojnoj sreći ponudi Hrvatima, da se mirnim putem nagode. Hrvati pošalju u njegov tabor dvanaest svojih župana za pregovore. Ovi sklope s Kolomanom ugovor i priznadu ga svojim kraljem.

Slikar Oton Iveković naslikao je »Smrt Petra Svačića«, a pjesnik August Šenoa prikazao je događaj bitke kod Gvozda u pjesmi s istim natpisom. Tko od učenika poznaje sliku, a tko je čitao pjesmu?

59.

Монах Симеун.

Стари Немања, велики жупан српске земље, броји већ осамдесет и треће лето свога живота. — Снага му малаксала, десница ослабила, не може више да влада мачем, а порфирни плашт отежао слабим плећима негда силнога Немање. Досадиле му бриге државне.

На Благовести, тридесет и седмога лета своје владавине сазва сабор у столни град Рас[1]), сазва свештенство мало и велико, властелу малу и велику, старе бојне другове своје, живе сведоке славе његове и јуначких мука његових.

Наслањајући се на своја два сина, Стевана и Вукана, као стари храст међу изданцима својим, уђе Немања у камениту дворану, где га госпоштина српска чекаше, посади се у златне столове и овако проговори: »Свети оци и мили друзи! Много је лета пролетело преко наших глава, много цветних пролећа и студених зима. Двадесет је и више година, како је снег пао на главу моју, као на главу старога Љуботена[2]). Издала ме мишица, ноге издадоше. Ово мало снаге остаде ми да стигнем до гроба, коме ево спешим. Познадосмо се у добру и злу, и никада вас, мили друзи, не бих оставио, да је до моје воље. Али ја већ осамдесет и треће лето бројим. Мучио сам се, али не жалим, јер сам радио за славу Божју и за добро мога растуреног племена. Али господо светла, ја сам владао па сам морао погрешити. Моју душу притискује тешки терет, и кунем вам се прахом Завиде, оца мога, да би ми лакше било понети на плећима Дурмитор него терет тај. Бледе сенке несретних богомила и поклоника Перунових, те жртве вере наше свете, узнемирују ме у часовима

[1]) Р а с: главни град Рашке, прве српске државе; [2]) Љ у б о т е н: врх у Шар-планини.

ноћним, а силна проливена крв њихова често ми се привиђа, како запљускује постоље престоља мога. Као владар не бих требао да их жалим, али као човек морам да осећам. Осећам терет грехова својих, и време је, да се и за душу постарам. Праштајте, оци и другови — ми се морамо растати. Ето вам сина мога, мога Стевана, нека вам он буде велики жупан, а ја идем да у тишини самостана чекам час, кад ћу бити позван Господу!« И призвав к себи синове своје, Стевана и Вукана, рече им: »Синови моји, крила моја! На вама остављам земљу и народ мој. Теби, сине мој Стеване, остављам терет бриге државне, жезло правде у миру; мач освете у рату. Од данас си ти велики жупан. Пази брата, а он нека и послушан буде. Будите сложни, па ћете јаки бити и страшни вразима нашим!«

И наста велика жалост у стоном Расу, јер Немања се прашта са светом и као смирени монах Симеун одлази у задужбину своју Студеницу, гдје је и гроб за живота свога себи озидао.

А Сави стиже глас у Атон[3]), да му је отац постао монах, и написа књигу оцу свом, позва га, да потруди старост своју, да дође к њему, да проживе заједно.

И разуме Немања књигу, чу глас сина свога па се стаде праштати с милима и драгима. А с њим пођоше и многи од старих другова његових с благом многим и златним стварима за цркве.

А Сава их радосно дочека и поживише тамо онако, како живе и остали иноци[4]) живећи сами сиромашки, а господски обдарујући сиромахе.

И путујући једном по Светој гори наиђоше на једне развалине. — Некада се ту разлегао умилни глас звона и побожних инока, а тамјан се дизаше у вис, јер то беше манастир, па га морски разбојници поробише, попалише и порушише, да му не оста камен на камену. И зажелеше оба, да опет пропоје у славу Божју. Затражише и добише помоћ од Стевана и подигоше храм из развалина. Поклонише га Стевану и држави српској. Нека одселе Хилендар буде српски манастир, станиште Србима, који буду ради науке и ради утехе душе потражили Атон.

Стеван Сремац.

Најмлађи син Стјепана Немање Растко већ се у својој седамнаестој години посветио манастирском животу боравећи у Светој гори под именом Саве. Сава узео је за једну задаћу својега живота, да српску цркву учини

[3]) Атон: Атос, Свето брдо на полуотоку Халкидики; [4]) инок: редовник.

самосталном, т. ј., да постављање епископата и посвећивање свећеника не овиси о цариградском патријарху, већ да Срби добију својега архиепископа. Ово настојање буде окруњено успјехом г. 1219. Кад се св. Сава враћао из Цариграда у Србију, задржао се неко вријеме на Св. гори, одакле је довео изабране ученике за епископе, а из Солуна донио је црквене књиге, које ће се превести.

Брат Савин Стеван Немањић Првовјенчани ујединио је српски народ и основао српску државну самосталност. Што је био за Хрватску Томислав, то је Немања био за Србију. На Спасовдан год. 1217. буде Стеван у Жичи окруњен за српскои краља.

Умро је 1228. Стевана Немањића наслиједе на краљевском пријестолу за редом три његова сина, а онда два унука: Драгутин и Урош II. Милутин. Овај посљедњи био је снажан владар. Повећао је своју државу новим земљама, а Скопље учинио је својом пријестолницом. Саградио је манастир Грачаницу, најљепшу старију градњу у Србији.

Грачаница.

60.

Gosposvetska slava.

Na urečeni dan pođoše sedmoro braće, Višević i ostali župani i panovi na tu slavu. Vodiči su ih Valjuhovi odveli na neko široko i daleko polje, okruženo visokim gorjem. Usred toga polja bijaše postavljen golem, četverouglat kamen. Kad su kneževska braća prispjela sa svojom mnogobrojnom pratnjom, bio se baš u taj čas

popeo na taj kamen stariji čovjek u običnoj nošnji s motikom u ruci. Od drugoga je kraja toga polja dolazio uto knez Valjuh u svome kneževskom odijelu s prebačenim kneževskim plaštem preko leđa. Sjedio je na konju bijelcu, opremljenu i iskićenu bogatom ormom. Spazivši poljodjelca na kamenu stao je knez sa svojom sjajnom i bogato odjevenom pratnjom pa je nešto podalje svukao i skinuo svoje sjajno odijelo i kneževske znakove te se preobukao u isto onakovo seljačko i težačko ruho i surinu, kakovu je na sebi imao seljak na kamenu. Tada je jednako dao skinuti sa svoga konja bogatu ormu i zauzdao ga tek običnom uzdom. U desnu je ruku uzeo da vodi konja, a uz njega vitoroga vola, dok je ljevicom primio dug, seljački, gotovo pastirski štap. Takav je pokročio i krenuo prema kamenu, na kojem je sjedio seljak. Ovaj učini kao da je sada istom opazio došljaka pa upita glasno, da se nadaleko čulo: »Tko odanle dolazi?« Sakupljeni mu svijet odgovori jednodušno: »Ono je knez vojvoda!« Seljak sada nastavi s pitanjem, da li je knez pravedan sudac? Da li mu je na srcu dobro zemlje? Je li po rodu iz pravednoga plemena? Je li poslušan bogovima i da li im prinosi žrtve? — Kad mu puk na sve to odgovori jesno, onda upita seljak: »S kojim pravom može on da od mene uzme ovo mjesto?« Narod mu odgovori, da će knez kupiti od njega to mjesto za šezdeset dinara i za konja i vola, što ih vodi sa sobom, a prepustit će mu i haljine, što na sebi ima. Seljak ustane, lakim se udarcem dotakne kneza i prepusti knezu kamen. Taj se odmah posadi na nj, prihvati mač, što mu ga je dvorjanik pružao, pak zamahne mačem na sve četiri strane svijeta, da se poslije toga pred čitavim narodom glasno zakune, da će biti i pravedan sudac i brižljiv vođa narodu. S glave skine svoj veliki široki seljački klobuk pa zahvati njime svježe vode, da se napije. Nakon toga povede sa sobom sakupljeni svijet najprije pred zapaljeni žrtvenik, na kojem prinese žrtvu bogovima, a onda na široko polje, gdje su gorjeli ognjevi s ražnjevima nad njima, na kojima su se pekli jaganjci i volovi, i tada knez pozove svjetinu, da se gosti i veseli. A narod mu prije započete gozbe položi prisegu vjernosti. Nazočnih hrvatskih knezova i ostalih starješina veoma se ugodno dojmilo sve, što su vidjeli, te su svoje veselje glasno izricali. Čisto su zanosno pripovijedali, da je kod njih gotovo isti običaj, te da se kod njih njihovi župani, vojvode i panovi na isti način ustoličuju. Pri tom ih je obuzimalo čuvstvo sigurnosti i spoznaja, da dolaze među svijet i ljude, koji im nijesu nipošto daleki i tuđi. Dašto u prvi im se mah

činio jezik, što ga je ovdješnji narod govorio, dosta različit od njihova govora, no brzo su se mogli sasvim lako sporazumijevati, osobito s knezom Valjuhom i njegovom okolinom. Ovi su naime na svojim češćim putovanjima kralju Samu imali dosta zgode, da se nauče sjevernome govoru slavenskom.

I Valjuh je teškim srcem pristao na skori rastanak.

Iz romana »Dolazak Hrvata«. Ljubo Babić Đalski.

61.

Najstarija povijest Slovenaca.

Od južnih Slavena jedini Slovenci nijesu stvorili svoju narodnu državu. U šestom i sedmom stoljeću priznavali su Avare za svoje gospodare, no i pod ovom tuđinskom vlašću oni su zadržali svoje domaće vojvode. Poznat nam je od njih Valjuh. Poslije Avara pokoravali su se kralju Samu. U osmom stoljeću došli su pod franačku vlast. Kad su se kasnije htjeli osloboditi franačkog gospodstva i podigli se na njih, svrgne tadašnji car Ljudevit Pobožni domaće knezove (god. 823.). Ovim događajem počinje potpuno gospodstvo tuđinaca nad Slovencima. Sada prestaje zapravo slovenska povijest, jer je njihova zemlja rastrgana u malene oblasti, pa se može govoriti samo o povijesti ovih oblasti. Jedini je spomen na nekadašnju slobodu obred, kojim se postavljaju koruške vojvode na Gosposvetskom polju.

G o s p o s v e t s k o p o l j e bilo je slavno još za rimskoga vladanja. Tada stajaše na njemu grad Virunum. Brojni ostaci starorimskih zgrada, nadgrobno kamenje i drugi spomenici razasuti po polju svjedoče, da je tu bilo bujnoga života i velike kulture. Kad je za seobe naroda rimsko gospodstvo propalo, opusti i Virunum, ali već u 6. stoljeću bude naseljen krepkim i svježim plemenom slovenskim, pa postade središtem i stolicom korutanskih[1] Slovenaca. Tu vladahu i prvi knezovi slovenski, tu bude podignuta možda najstarija slovenska crkva, crkva Gospe svete, kad su Slovenci prigrlili vjeru kršćansku. Slovenskih domaćih knezova i vojvoda doduše brzo nestade, no nijedan koruški vojvoda, ma da ga je imenovao i sam car rimsko-njemački, nije mogao ni smio vršiti svoju vlast, ako ga nije slovenski puk u Koruškoj priznao. Instalacija se svečano vršila kroz stoljeća upravo na Gosposvetskom polju, ispod vojvodskoga grada Krnskoga.

Vjek. Klaić.

62.

Цар Стеван Душан.

Двадесет и четири године владе Душанове (од 1331. до 1355.) јесу најсјајније доба српске прошлости. Српство је, осим Дубровника, Босне и крајева у Угарској, било под Душаном цело уједињено и слободно. Тада Душан намисли, да за српство веже све остале народе на Балканском полуострву; и, као што су Срби већ дотле били стекли првенство на бојном пољу, да постигну то исто и у свему другом па да око себе прикупе друге народе балканске у једну моћну и снажну државу, која би одолевала навалама из Азије и са западне Европе.

[1]) k o r u t a n s k i: koruški.

Сам Душан, својим личним особинама, беше потпуно дорастао, да изврши тај велики рад. Бејаше личан и веома крупног раста, (један Француз, који је био код Душана, вели, да је био већи и виши од иједнога човека на свету у то време); целом својом појавом силно је утицао на оне, који му прилажаху. Сужањство и други крупни догађаји, који су породицу Стевана Дечанског сналазили за Душанова детињства и младости, беху очврстили и сталожили његов карактер, а одгој у Цариграду и на дому развише његову природну даровитост. Његов ум разумеваше све прилике око себе, све потребе свога времена. Одликоваху га силна воља, власт над страстима, храброст, војничка вештина, окретност и спретност у државним пословима; а поврх свега тога беше у Душана будна свест о свему народу српском, чијој је слави сав његов рад био намењен.

Љубомир Ковачевић и Љубомир Јовановић.

Крунење цара Душана насликао је сликар Паја Јовановић. Тко је од ученика видио ову слику, нека је опише. Цар је Душан проширио своју власт и над Грцима и постао један од најзнаменитијих владара европских. Послије његове смрти примио је његове мисли босански владар Стјепан Твртко, који је своју власт раширио готово над цијелим подручјем, гдје живу Хрвати и Срби. Он се окрунио краљем српским 1377., а хрватским и далматинским 1390. Под његовим жезлом живјели су дакле Хрвати и Срби у једној држави.

Све повијесне догађаје, који су у животу народном извели какве јаче промјене, приказао је народ у својим народним пјесмама. Садржај ових пјесама износи главне повијесне чињенице, но ове нијесу приказане точно онако, како су се збиле, већ их је народ према својој машти искитио и понешто у њима измијенио.

Послије смрти Душанове завладали су у српској држави унутрашњи немири, јер је Урош, син Душанов био млад и неискусан. Српска властела нијесу се хтјела поклонити младом владару, па је настало право »отимање о царство«. Ови повијесни догађаји опјевани су у народној пјесми »Урош и Мрњавчевићи«.

63.

Долазак Турака.

Док су Србију под слабим царем Урошем растрзале унутрашње распре, дотле су се на истоку развијали догађаји, који ће бити од пресуднога значења несамо за Србију, већ и за читаву Европу. Ти су догађаји продирање и напредовање Турака. Још за живота Душанова (1354) освојили су Турци од Грка Галипољ и отпочели нападати бизантијске и српске земље. 1359. године ступа на турски престо знаменити султан Мурат, даровит и одважан владар. 1360. године пређе он у Европу. 1365. год. освоји Једрен, у њему намести своју столицу и премести центар турске снаге из Азије у Европу. Бизантија растргана унутрашњим распрама несамо што се није у почетку опирала Турцима, већ су се цареви и њихови супарници отимали о њихову помоћ и надметали у уступцима, које ће им учинити. Тек на послетку, видећи опасност од њихова ширења, бизантијски цар Јован у два маха путује у Европу и моли помоћ против Турака, али без успеха. Бугарска је такођер ослабљена распрама и поцепана: на истоку с престоницом у Трнову, и на западу с престоницом у Видину.

Велику опасност од Турака прве су осетиле источне српске државе. Душанов властелин Вукашин беше се 1366. прогласио српским краљем у Македонији. Његов присталица и најважнији ослонац био је његов брат деспот Угљеша, који управљаше пограничним српским областима на истоку, Грцима и Турцима, с престоницом у Серу (Серез). Видећи растење Турака, Вукашин и Угљеша реше, да их нападну и изгнају из Европе. Тога ради припреме добру војску и пођу им на сусрет, али изненађени нападом турским 26. септембра 1371. год. на Черномену (данашњи Чирмен), на десној обали Марице, војска им буде разбијена, а они обојица погину. Наскоро затим 4. децембра исте године умре и цар Урош. Не пуних 18 година послије тога паде цијела Србија под власт турску иза кобне битке на Косову (1389.).

По Тих. Ђорђевићу.

Битка на Черномену отворила је Турцима пут не само у Србију већ и у Бугарску, коју прегазише 1393. године. И сада почиње тужно и крваво, али јуначко раздобље нашега народа. Небројене хиљаде турских бојовника покрише пољане и брегове наше домовине, покосише тисуће наших најбољих синова, а читаве покрајине испразнише и поведоше са собом у ропство.

Њихову множину описује народна пјесма овим ријечима:

Сви ми да се у со прометнемо,
Не би Турком ручка осолили . . .
Све је турска војска притиснула:
Коњ до коња, јунак до јунака,
Бојна копља као чарна гора,
Све барјаци као и облаци,
А чадори као и сњегови,
Да из неба плаха киша падне,
Нигдје не би на земљицу пала,
Већ на добре коње и јунаке.

Godine 1389. na Vidovdan došlo je na Kosovu polju do odlučne bitke

Године 1389. на Видовдан дошло је на Косову пољу до одлучне битке
између Турака и Срба. У том боју погибе турски цар Мурат, а и српски цар
Лазар погибе у њему. Српска војска буде поражена. Овај страшни бој толико
се усјекао у душу народу, да је спјевао велик број пјесама, које приказују
овај догађај. Има цијели круг (циклус) народних пјесама, које се баве опи-
сивањем косовске битке, а и пјесници умјетници узели су косовску погибију
за основ свог умјетничког стварања. Битка на Косову дала је и сликарима
доста грађе за дјела умјетничке вриједности, а највећи наш кипар Иван
Мештровић стекао је свјетску славу по дјелима, која приказују поједина
лица из косовског боја.

64.

Četiri vrela.

Kao poslije bitke na Kosovu.

Usred polja Kosova
Četir vrela izviru:
Jedno mlijekom bijelim,
Drugo vinom rujnijem,
Treće krvcom crvenom,
A četvrto vodicom.
Putnik dođe k vrelom[1]) tim,
Prvo vrelo zapita:
»Zašto mlijekom izvireš?« —
»»Da ti djecu nadojim.««
Drugo vrelo zapita:
»Zašto vinom izvireš?«
»»Da ti srce okrijepim.««
Treće vrelo zapita:
»Zašto krvcom izvireš?«
»»Da ti budim osvetu.««
A četvrto zapita:
»Zašto vodom izvireš?«
»»Da t' operem sramotu.««

Petar Preradović.

65.

Poslije Kosova.

Poslije bitke na Kosovu Turci su sve većom snagom počeli prodirati u zemlje, u kojima živu južni Slaveni. Srbi i Hrvati preživljavaju sada teško i krvavo razdoblje svoje povijesti. Tursko je kopito gazilo po plodnim poljanama naše domovine, a bijesni turski janjičari palili su sela i gradove, otimali i uništavali stoljetne plodove mučnoga nastojanja našega naroda. Kad je propala Srbija, došle su na red hrvatske zemlje. Prva provala Turaka u Hrvatsku bila je godine 1415. dakle 26 godina iza kosovske bitke. Godine 1463, pade Bosna, a 1482. Hercegovina. Hrvatska još se hrabro opire, no i za nju dođe kobni dan 9. rujna 1493., kad se na Krbavskom polju ispod grada Udbine hrvatski ban Derenčin sukobi s mnogo jačom turskom vojskom. Hrvati budu ametom poraženi. S ovom krvavom pogibijom, koja je u mnogočemu nalik na kosovski poraz prije stotinu godina, nastadoše očajni dani za Hrvate. Turski val napreduje sve više na sjever, a Hrvati i Srbi žive odsad kroz nekoliko stoljeća pod turskim jarmom. No kako je naš narod imao dobre junake i vojskovođe, to su Turci često dobivali osjetljive udarce, što su ih zadavali naši borci za narodnu slobodu i vjeru kršćansku. Od svih zemalja, u kojima stanuju Hrvati i Srbi, jedino su tri županije hrvatske, a i one ne potpuno, ostale od Turaka pošteđene. Ti »ostaci ostataka« negda moćne hrvatske države žive u teškim prilikama, odsječene od svojih hrvatskih mučeničkih pokrajina. Svu ovu tešku borbu, što ju je proživljavao naš narod s Turcima, opisale su naše narodne pjesme tisućama stihova; sva naša narodna bol i sve naše stradanje kroz vjekove, svi veličajni junački čini naših prvoboraca i narodnih mučenika opjevani su u čitavu nizu pjesničkih slika, što ih stvoriše usta narodna i pero pjesnika umjetnika. Iz ovih tužnih no junačkih dana, ovjenčanih krvavom slavom nebrojenih tisuća, nicala je snaga i ustrajnost u daljnjoj borbi oko konačnog obračuna s neprijateljem. Pjesnik Preradović pjeva:

»Sva je naša povjesnica
Velik samo zbor pjesama.«

Dr. P.

[1]) vrelom: stari dat. pl. mj. vrelima.

66.

Smrt bana Derenčića.

Knjigu piše Otman paša silni
Ter je šaje Derenčiću banu;
U knjizi mu biloj besedio:
»Derenčiću, svitla kruno banska,
Pusti mene priko Ungarije,
Priko lipa poja od Udbine,
Da odvedem plino put Levante[1]):
A mi ćemo biti prijateji«.
Knjigu štije, drugu barzo piše,
Ter je šaje Otmar-paši silnom:
»Ne pušćam te priko Ungarije,
Priko lipa poja od Udbine,
Da odvedeš plino put Levante;
Ni mi stalo tvoje prijatejstvo«.
Kad je knjiga Otman-paši došla,
Opet paša drugu otpisuje,
Ter je šaje Derenčiću banu:
»Kupi, bane, Hrvaćane tvoje,
Ja ću junak sokoliće svoje,
Pa ću doći pod Udbinu ravnu.
Ondi ćemo poigrati konje,
Naše britke ogledati ćorde,
Ko dobije, vesela mu majka!«

[1]) Lèvânta (tal. levante) istok, istočni kraj, t. j. zapadna obala Azije na Sredozemnom moru i ostrva onamo.

Kad li bane knjigu proučio
I Harvate svoje sakupio,
Pak otiđe pod Udbinu ravnu;
Na najlipši danak dojezdiše,
Na dan Vele Gospe Stomorine[2])
Kad li bane pod Udbinu dojde,
Ondi najde Otman-pašu silnog,
Tere htide mejdan zaratiti,
Al mu veli Perazović kneže:
»Moj konjade[3]), Derenčiću bane,
Prije mise ne čin'mo mejdana.
Prije mise i svete Nedije;
Pomoć će nam misa i Nedija
I blažena Gospa Stomorina«.
Za to bane ništa ne hajaše,
Neg pri mise mejdan zaratio.
Derenčiću loša srića bila
Da mu sele kosu odgojila;
Kosa mu je nad oči padala,
Češće ju je ćordom pomicao,
Na vedrom se čelu porizao,
Karvca mu se niz lice prolila,
Čarne mu je oči zaslipila;
Pak je svoju sestru proklinjao:
»A prokleta sele Doroteja,
Ka mi žutu kosu odgojila,
Rad kose ću izgubiti glavu.«
Tada jače Turci navališe,
Derenčića na ćorde razniše;
A Pavlića, sina Derenčića,
Njega mlada živa ufatiše,
Do pasa ga u zemlju zariše,
A polak ga strilama striliše.
Od te vojske ne ubigne niko,
Nek sam junak Perazović kneže;
Ali ne bi ni on ubignuo,
Da ga nije dobri konj odnio,
I markla ga nojca susritala,
Pa on jezdi kroz goru zelenu.
Konjic mu je u karv ogreznuo,
U karv čarnu juta dušmanina,
A niz grivu znoj i karv mu cidi,
Od svojega dobra gospodara.
Leti junak dvoru Derenčića,
Kad je došo dvoru pod ponžole,[4])
Ugleda ga mlada Doroteja,
Lipa sele Derenčića bana.
Govori mu mlada Doroteja:
»Bora tebi, neznana delijo,
Otkle jezdiš, od koje krajine?
Lice ti je potno[5]) naprašeno,
Posmidilo[6]) prahom i olovom,
Odića ti karvom[7]) omašćena.
Jesi l' bio na Udbini ravnoj,
Ako ideš sa Udbine ravne,
Ti mi kaži od Udbine glase:
Koji junak mejdan zadobio,
Jal mi bratac, jali Otman-paša?«
Govori joj Perazović kneže:
»Dušo moja, mlada Dorotejo,
Lipa sele Derenčića bana,
Al me, dušo, pripoznat ne moreš,
Radi lica potna naprašena,
Što posmidi prahom i olovom?
Ja sam, Dore draga, drago tvoje,
Drago tvoje, Perazović kneže.
Al ne luduj, draga dušo moja,
Od Udbine da ti kažem glase!
Da su žive od gorice stine,
Još bi žive stine popucale,
Ma da ne bi sarce divojačko!«
Govorila mlada Doroteja:
»Al ne luduj Perazović kneže,
Ja sam sele Derenčića bana,

[2]) Stomorina: u Dalmaciji, mjesto Sv. Marija; tako ima u Dalmaciji Supetar, Sutivan mj. Sveti Petar, Sveti Ivan; [3]) konjado: djever, šurjak; [4]) pod ponžole: pod pendžere; [5]) potan: znojan; [6]) posmiditi: postati smeđ; [7]) karvom: mjesto krvlju.

U mene je sarce od junaka;
Pri će puknut u gorice stine,
Neg u mene sarce divojačko.
Ti mi kaži od Udbine glase,
Al je meni bratac poginuo.
Al je junak mejdan zadobio?«
Al joj veli Perazović kneže:
»Kazat ću ti od Udbne glase.
U boju te bratac proklinjao:
A prokleta seje Dorotejo,
Ka mi žutu kosu odgojila,
Rad kose ću izgubiti glavu!
Kosa mu je nad oči padala,
Češće ju je ćordom pomicao,
Na vedrom se čelu porizao,
Krvca mu se niz lice prolila,
Čarne mu je oči zaslipila;
Tada jače Turci navališe,
Derenčića na ćorde razniše,
A Pavlića, sina Derenčića,
Njega mlada živa ufatiše,
Do pasa ga u zemlju zariše,
A polak ga strilama striliše.
Od te vojske ne ubigne niko,
Neg ja junak Perazović kneže;
Ali ne bi ni ja ubignuo,
Da me nije dobri konj odnio,
I markla me nojca susritala«.
Kad to čula mlada Doroteja,
Od tuge joj sarce raspuknulo,
Od žalosti čarnoj zemlji pade.

Narodna.

Ova je pjesma zabilježena u Dalmaciji na otoku Visu pa ima neke jezične osobine narječja onoga kraja. Mjesto glasa lj stoji svuda — j, na pr. poja, prijateji, mjesto polja, prijatelji, a mjesto vokalnoga — r izgovara se — ar- na pr. Harvaćane, barzo, karvca mjesto Hrvaćane, brzo, krvca. Sadržaj ove pjesme, koji prikazuje junačko srce mlade Doroteje, sestre Derenčića bana, mnogo podsjeća na pjesmu »Kosovska djevojka« i »Smrt majke Jugovića«. U veličajnoj borbi za slobodu naroda sudjelovale su dakle na svoj način i žene: djevojke i majke. Poznato je, da su osobito žene Crnogoraca svim silama pomagale svoje muževe u krvavoj borbi protiv Turaka. Slikar Jaroslav Čermak naslikao je sliku »Ranjen Crnogorac«, na kojoj vidimo, kako žene nose hranu na bojište.

67.

Crnogorac Crnogorki.

Rane moje ljuto tištu,
Mila, divna Crnogorko!
Moje grudi pomoć ištu,
Isparane na bojištu.

Pomoć, pomoć, Crnogorko!
Potpraši mi puške male,
Ruke su mi malaksale,
Sekuć' Turke, Crnogorko!

A kad padnem, gorski lave,
Moja lepa Crnogorko!
Teške rane i krvave
Nek' zamene turske glave.

Oh sveti me, Crnogorko,
Ne kukanjem i sa plačem,
Već krvavim ljutim mačem:
U boj, u boj, Crnogorko!

A na domu hrani sinke,
Moju nadu, Crnogorko;
One divne muške slike,
One hrabre osvetnike,
Hrani, njeguj, Crnogorko
I lep nauk kazuj njima:
Svetiti se dušmanima,
Moja verna Crnogorko!

Đuro Jakšić.

K riječima ove pjesme složio je Đuro Eisenhuth, hrvatski glazbenik melodiju, pa ovu pjesmu mnogo pjevaju naša pjevačka društva. Junačka borba Crnogoraca za očuvanje otadžbine bila je poznata u cijeloj Evropi. Pod dojmom crnogorskog junaštva u borbi s Turcima napisao je pjesnik i hrvatski ban Ivan Mažuranić jedno od najdivnijih pjesničkih djela naše književnosti, t. j. pjesmu »Smrt Smail-age Čengića«.

Čitajte ovo pjesničko djelo!

68.

Јуначка смрт Николе Зринскога.

Кад су Турци иза опсаде од мјесец дана заузели вањски град Сигет, повукао се Никола Зрински 5. рујна 1566. год. у нутарњи град. Није ипак могао имати наде, да ће се овдје одржати од силе турске, јер је нутарњи град био слабо утврђен. Са сјеверне су га стране додуше бранила два бедема, пред којима се извана стерао дубоки јарак с доста воде, но с јужне стране није било готово никакове обране. Зрински није имао толико топова, да би могао чувати овај дио града.

Велики везир Соколовић даде 5. рујна 1566. бацати у унутарњи град силну ватру из топова турских. Брзо је Никола Зрински увидио, да је тврђи сигетској куцнуо задњи час. Он и јунаци његови не ће моћи издржати велики јуриш турски, јер су утврде преслабе. Па да и одбију Турке, која им корист од тога, кад ће их и онако прогутати пламен у нутарњем граду. Видећи дакле, да њега и витезове чека сигурна смрт, одлучио је Зрински, да та смрт буде јуначка.

У свечаном одијелу своме дође Зрински пред малену чету бранитеља сигетских, да их с неколико ријечи приправи на јуначку смрт. Најприје их сјети јунаштва, које су дотада вазда показивали у борби с неразмјерно јачим Турцима. Затим изјави, да с њима жели провалити из града међу Турке. Они ће наравно у том боју сви заглавити, али ће јуначка смрт њихова бити само лијеп завршетак онога дјела, на које их је позвао краљ и љубав домовинска. »У бој!« викаху одушевљено бранитељи слушајући позив љубљенога вође свога. Многи побацаше оклопе и штитове, да отвореним рукама дочекају нападај турски.

Витезове своје доведе Никола Зрински пред врата, која су из нутарњега града водила у вањски. Јединому преосталому топнику своме — Марку Серечану — заповједи Зрински, нека кроз отвор испали велики топ, који је имао у граду. Но у оном часу, кад су се спуштала градска врата, погоди турско тане Марка. Мјесто њега испалио је топ војник Јурај Хорват. Вели се, да је набој из великога топа до 600 Турака што погубио, што ранио. Оним путем, што га је учинио топ, провали из Сигета јуначки Никола Зрински на челу витезова својих.

Турци су испрвице с дивљењем мотрили Зринскога. Довикиваху му, нека не губи узалуд јуначку главу своју, јер ће сигурно стећи милост султана Сулејмана, буде ли се предао. Но Зрински се не даде смести, већ се као лав обори на непријатеље своје. Његов су примјер слиједили витезови његови, те се пред Сигетом заметнула крвава битка на отвореном пољу.

Овај покољ није могао потрајати дуго. Тане из пушке турске погоди јуначке груди Николе Зринскога, те овај почне силно крварити. Ипак није Зрински још ни сада духом клонуо, већ је и даље потицао своје јунаке, нека буду вјерни своме обећању и нека се устрајно боре до конца живота свога. А тко да се и не бори уз таковога вођу? Турци бјежаху пред мачем кршћанским, па су тек издалека пушкама, стрелицама и копљем својим гађали у јуначку чету. Падаху јунаци, паде и Никола, кога друго тане погоди између десног уха и ока. Зрински се онесвијестио, а витезови његови створише живи зид око тијела његова. Ту изгибе читава чета јунака сигетских од зрна и пушака турских.

Најкасније умрије Никола Зрински. Кад га је друго тане турско оборило на земљу, није Никола погинуо, већ се само онесвијестио. Послије смрти јуначких витезова, који се том пригодом слетјеше око вође свога, узеше Турци онесвијештенога Николу те га однесоше у табор свој. Тамо су лијечници утврдили, да је у Зринскога још мало живота, премда су обадвије ране његове смртоносне. Ради тога заповједи ага јањичарски, нека Зринском одсијеку главу на оном топу, што га Турци заробише код Осијека, кад су ондје год. 1537. потукли војску Кацијане-

рову. То је имала бити освета турска, што је Никола Зрински год. 1539. дао у Костајници убити Кацијанера ради његова савеза с Турцима.

Послије тога узеше Турци колце па на њих натакнуше главе палих бранитеља сигетских, а и главу Николе Зринскога. Ове колце ставише пред шатор султанов, гдје су остали два дана. Сврха им бијаше, да сватко узмогне видјети, како се војска турска нема више бојати ових јунака, који су јој задавали преко мјесец дана посла.

Др. Рудолф Хорват.

Јуначка смрт Николе Шубића Зринског бијаше у оно доба догађај првога реда. Сва Европа, а особито западне европске државе стрепиле су у страху од турскога мача, који је немилице косио и обарао вјековну слободу европских народа. Вијест о паду Сигета разнијела се брзином муње по цијелој Европи, а царски Беч задрхтао је од ужаса, јер се знало, да је сада на њему ред. Смрт Николе Шубића Зринског узета је као свијетли примјер, како се треба борити за отаџбину. Њемачки пјесник Теодор Кернер спјевао је велику драмску пјесму, у којој слави храброст и величину Николе Зринског учећи своје земљаке, да се угледају на овога јунака. Хрватски пјесник Хуго Бадалић превео је ове њемачке стихове на хрватски језик, а глазбеник Иван Зајц написао је по овим ријечима своју оперу »Никола Шубић Зрински«. Из све опере позната нам је добро пјесма »У бој у бој, мач из тока, браћо!«. Породица Зринских у повијести хрватској и даље је заузимала видно мјесто, јер су се сви чланови њезини одликовали храброшћу у одлучној обрани права и слободе својега народа. Стотину и пет година иза сигетске погибије заглави праунук Николе Зринског Петар Зрински у Винер Најштату, јер је покушао ослободити Хрватску од неправедног јарма, што јој га бијаше наметнула царска влада из Беча. Мученичка смрт Петра Зринског и његова шурјака Франа Крсте Франкопана испуњала је Хрвате вјековима иза тога свијетлом надом, да ће из оне праведничке крви никнути стабло ослобођења... Читајте Качићеву пјесму о Николи Шубићу Зринском!

69.

Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan.

Od mira na ušću rijeke Žitve pa do god. 1663., kad je vladao kralj Leopold I., mirovao je veliki rat s Osmanlijama. Bilo je doduše četovanja ili maloga rata, ali nijedan nije Hrvatskoj ništa oteo. Do velikoga rata s Osmanlijama došlo je god. 1636. Za toga su se rata odlikovala braća Nikola i Petra Zrinski. Nijemci su njima u počast pjevali pjesme. U tom ratu pretrpješe Osmanlije težak poraz kod sv. Gottharda (1664.). Čitav je svijet očekivao, da će Leopold sada istom povesti pravu vojnu na Osmanlije, a Hrvati i Madžari su se nadali, da će Osmanlije potjerati iz Hrvatske i Ugarske, a i iz Bosne. No čitav se svijet snebio, kad je čuo, da je Leopold deset dana iza one sjajne pobjede kod Sv. Gotharda s Osmanlijatma učinio mir u Vašvaru, u kojem im je ostavio sve ono, što su osvojili bili. Čitav se svijet snebio, a Hrvati i Madžari su planuli radi toga čina carskoga Beča.

Vašvarski je mir jasno kazivao, da bečki dvor ne će da oslobodi Hrvatsku i Ugarsku ispog gospodstva osmanlijskoga. Taj je mir kazivao, da bečki dvor želi, da Hrvatska i Ugarska stradavaju od Osmanlija, jer »samo strah turski drži Hrvate i Madžare u njemačkoj pokornosti«, govorahu oni u Beču.

Kad su to hrvatski i ugarski prvaci opazili, odluče oni, da će sebi izabrati drugoga vladara. Isprva bijaše na čelu nezadovoljnicima ban Nikola Zrinski Mlađi, a kad je on od bijesnoga vepra u lovu nastradao, brat njegov Petar. Petru bijaše savjetnicom žena njegova Katarina, iz moćnoga roda Frankopana. Njima se pridruži i brat Katarinin Franjo Krsto Frankopan. Nezadovoljnici se obratiše ponajprije na francuskoga kralja Ljudevita XIV. Ljudevit XIV. je dotle s njima pregovarao, dok ih je trebao, a kad ih nije više trebao, onda ih je napustio sasvim. Petar Zrinski, koji je međutim postao i ban hrvatski, obrati se na Poljsku i Mletke. Odbiše ga. Tada se obrati Turcima za pomoć.

Pregovore je s Turcima vodio kapetan Bukovački. Bukovački se dao zaslijepiti, jer su ga na dvoru sultanovu lijepo primili, pa je poručio Petru Zrinskomu, da će ga Turci pomoći s 30.000 vojnika. No od svega toga ne bješe ništa.

Petar i Frankopan stanu pripremati sve za ustanak. No i Beč je bio spreman. Saznao je preko uhoda na sultanovu dvoru za osnove nezadovoljnika. Prekasno je Petar opazio, da ga Turci varaju. Pokuša da se s bečkim dvorom izmiri. Beč je na oko pristao, da će im oprostiti. Ali kad su Zrinski i Frankopan stigli u Beč, bace ih u tamnicu najprije u Beču, a onda ih pošalju u Bečko Novo Mjesto. U Bečkom Novom Mjestu ih Nijemci osudiše na smrt. Osuda se izvrši 30. travnja 1671. »Nisu ih Nijemci mogli viditi«, zapisao je jedan suvremeni hrvatski pop glagoljaš.

I na porodici Petrovoj se grdno osvetiše Nijemci. Katarinu Zrinsku odvuku u Gradac i zatvore u samostan. Tamo poludi i umre. Sina njezina Ivana također zatvore, i on umre 1703. S njim izumre koljeno Zrinovića, kako je s Franom Krstom Frankopanom izumrlo koljeno Frankopana. Tako zatrše Nijemci dvije stare i slavne porodice hrvatske, od kojih je porodica Zrinskih Hrvatskoj dala šesnaest potkraljeva i banova.

*

Dvjesta četrdeset i osam godina trunule su kosti njihove u tuđoj zemlji. Istom god. 1919., kad je pala i država i dinastija, koja ih je uništila, prenesene su one u najvećem slavlju u domovinu i pokopane u prvostolnoj crkvi zagrebačkoj.

Dr. Stj. Srkulj.

Oton Iveković naslikao je sliku, koja prikazuje oproštaj Petra Zrinskog od žene Katarine prije polaska u Beč, a poznata je i slika »Posljednji časovi Zrinskog i Frankopana« od slikara Kikerca. Hrvatski pjesnik A. Harambašić spjevao je pjesmu »Mučenici«, u kojoj opširno prikazuje ovaj historički događaj, a pisac E. Kumičić napisao je veliki historički roman »Urota Zrinsko-Frankopanska«. Naši narodni umjetnici: pjesnici, slikari i glazbenici crpli su iz ovoga događaja bogatu građu za svoja umjetnička djela.

70.

Бој на Мишару.

Полетјела два врана гаврана
Са Мишара[1]) поља широкога
А од Шапца града бијелога
Крвавијех кљуна до очију
И крвавих ногу до кољена.
Прелетјеше сву богату Мачву,
Валовиту Дрину пребродише
И честиту Босну пројездише
Те падоше на крајину љуту,
Баш у Вакуф, проклету паланку,[2])
А на кулу Кулин-капетана;
Како паше, оба загракташе.
Ту излази када[3]) Кулинова,
Излазила те је говорила:
»Ја два врана, два по Богу брата!
Јесте л' скоро од доње крајине,
Од Мишара поља широкога,
А од Шапца града бијелога?
Јесте л' вид'ли многу турску војску
Око Шапца града бијелога?
И у војски турске поглавице?
Јесте л' вид'ли мога господара,
Господара Кулин-капетана,

[1]) Мишар: поље близу Шапца, гдје су 1806. биле велике борбе за ослобођење од Турака; [2]) паланка: варошица, градић; [3]) ка́да: ријеч од миља, мј. кадуна, турска госпођа.

Кој' је глава на сто хиљад војске
И који се цару затекао[4])
Да ћ' Србију земљу умирити
И од раје покупит хараче:
Да ће Црног Ђорђа ухватити
И жива га цару опремити;
И да ћ' исјећ српске поглавице
Кој' су кавгу најпре заметнули.
Је ли Ђорђа цару оправио?
Је л' Јакова на колац набио?
Је ли Луку жива огулио?
Је л' Цинцара на ватри испеко?
Је л' Чупића сабљом посјекао?
Је л' Милоша с коњ'ма истргао?
Је л' Србију земљу умирио?
Иде ли ми Кулин-капетане?
Води л' војску од Босне поносне?
Иде ли ми, хоће л' скоро доћи?
Не гони ли мачванскијех крава?
Не води ли српскијех робиња,
Које би ме вјерно послужиле?
Каж'те мени, кад ће Кулин доћи?
Кад ће доћи, да се њему надам?«
Ал бесједе двије птице вране:
»Ој госпођо, Кулинова љубо!
Ради бисмо добре казат гласе,
Не можемо, већ каконо јесте:
Ми смо скоро од доње крајине,
А од Шапца града бијелога
Са Мишара поља широкога,
Видјели смо многу турску војску
Око Шапца града бијелога
И у војсци турске поглавице,
И вид'ли смо Црнога Ђорђа
Господара Кулин-капетана,
И вд'ли смо Црнога Ђорђа
У Мишару пољу широкоме;
У Ђорђа петн'ест хиљад Срба,
А у твога Кулин-капетана

[4]) затећи се коме: обвезати се.

У њег бјеше сто хиљад Турака.
Ту смо били, очима гледали.
Кад се двије сукобише војске
У Мишару пољу широкоме,
Једно српска, а друго турска;
Пред турском је Кулин-капетане,
А пред српском Петровићу Ђорђе;
Српска војска турску надвладала.
Погибе ти Кулин-капетане,
Погуби га Петровићу Ђорђе;
С њим погибе триест хиљад Турак;
Изгибоше турске поглавице,
По избору бољи од бољега,
Од честите Босне камените.
Нити иде Кулин-капетане,
Нили иде, нити ће ти доћи,
Нит се надај, нити га погледај,
Храни сина, пак шаљи на војску
Србија се умирит не може.«

— — — — — —

Турска сила почела је у 17. стољећу слабити, и Турци су доживљавали неуспјех за неуспјехом. Године 1699. ослобођена је миром у Сријемским Карловцима сва Хрватска до Уне и Славонија осим југоисточног Сријема. Ово ослобођење није захватило Србију, која је и даље остала под турским јармом. У самој царевини турској завладали су у 18. стољећу нереди, а цар није имао толико моћи, да уведе ред и послушност својих поданика. Највеће су му неприлик правили јањичари, који су и у Србији приграбили сву власт и вршили над народом страховита недјела. Јањичарске поглавице, назване дахије, поубијају најугледније српске кнезове, повисе данак и потегну дужност кулучења на све своје потребе. Српски кнезови саставе тужбу на самога султана, но све то није ништа помогло, јер су насиља постајала још већа. Народ је бјежао у планине и све планине оживе од хајдука. По планинама крстарио је Ђорђе Петровић (назван Карађорђе) и позивао је народ на устанак. Почетком вељаче г. 1804. завјере се најугледнији људи, да ће се борити за ослобођење до задње капи крви. Својим вођом изаберу Карађорђа. Турски цар одреди, да босанске чете ударе у Србију и свладају бунтовнике. Код Мишара сукобе се војске и Турци буду разбијени.

71.

1912.

(Balkanski rat.)

Poznate pjesmu, što uz gusle plače
Vjekovne jade i zulume davne?
Znadu je râvni i orlovske hridi,
Prozorja blijeda i noći tavne,

U njoj je grobova neznana tuga,
Osvetna poklič i kletva nijema,
Jecaji žena i mučenje djece,
Bol, kome lijeka ni prebola nema.
Gorka ko čemer i ljuta ko rana,
Znate li pjesmu o raji s Balkana?!

Harač joj zakon, a zulum je pravda,
Kandžija[1]) žeže, kad zlobna je zima,
Plameno srce demeskinja[2]) slêdi,
Nema tu nade, dok Turčina ima,
Kome se žalit, kad čuje tek šutnja!
Samo je zapad u krvi sad svaki,
Zar je to novih tek pokolja slutnja?
Samo su noći ko nikad još crne,
Ili to gavran put Stambula grne?

Što ga je diglo put Stambula bijela,
Tamo, gdje priče i vrtovi cvatu,
Mramorni dvori se u moru rišu,
Munare vite u sunčanom zlatu,
Gavrani nisu, već osvetne čete,
Dâne[3]) se noći od topovske vatre,
Od dima noćaju dâni. Ko potop,
Bujaju vojske, pa tko da ih satre,
Niču od dola i s vrletnih gora,
Od mutne Drine do Crnoga mora.

Natrag u Stambul! Na buljuke[4]) bježe,
Za njima dušman i rasap i strava.
Natrag u Stambul, na groblje junaka,
Buditi osmansku slavu, što spava,
Al preko mora je Morija[5]) došla,
Kreljuti nebo su smračile crne,
Posljednje noći se užasi bude,
Umire carstvo i sunce se trne.
Što ispred osvetnih spaslo se četa,
Pokopa Morija strašna i kleta!

Dragutin Domjanić.

[1]) kandžija: bič; [2]) demeskinja: mač, nazvan po Damasku u Siriji; [3]) prezent od glagola dániti se; [4]) na buljuke: gomilice; [5]) Morija: bolest, koja mori.

G. 1912. slože se četiri kršćanske države Balkanskog poluotoka: Srbija, Bugarska, Crna Gora i Grčka i sklope Balkanski Savez, koji Turskoj navijesti rat. Srpskoj je vojsci bio na čelu vojvoda Radomir Putnik. Jednim je dijelom vojske zapovijedao nasljednik prijestolja Aleksandar, i baš ta vojska izvojeva kod Kumanova veliku pobjedu nad Turcima. Odmah iza toga pade Skoplje, a Turci uzalud nastojahu da zaustave Srbe u daljem napredovanju. Za mjesec dana zauzmu Srbi čitavu Staru Srbiju i Makedoniju. Turska je vojska na svim bojištima poražena, a što ne izgibe u boju, to postrada od kolere. I tako bi g. 1912. nakon više od 500 godina osvećeno Kosovo i Turci izbačeni iz cijele Srbije.

72.

Њих тројица.

На страшном путу из Леша у Драч...

Мрак се већ био спустио; ишло се и по мраку. Уморни, гладни и прозебли падосмо на обале реке Маче[1]). Пале се суварци и огранци, нађени крај стрмих обала. Тко има шаторска крила, разапиње. Чује се пригушено стењање болесних, који једва довде стигоше. Неки ће остати овде занавек, а река, шумно пљускајући о обале, као да злокобно одговара: Дакако... дакако... дакако...

Идем кроз логор између ватара. По њих шесторица седе около једне ватрице; други, страшни, испијена лица, као авети стоје у кругу и испружили суве руке изнад оних, што седе... греју се... Код једне ватрице, мале јадне, скоро догореле, око гомилице жари, седе њих тројица. Свој тројици опружене руке дршћу у једном темпу; свој тројици цвокоћу зуби у једном ритму; свој тројици блистају очи истим грозничавим сјајем; сва тројица имају једнака испијена, зеленкаста лица с помодрелим уснама... као тројци, у један дан, од једне мајке рођени и — једној смрти намењени.

Прилази четврти. Без шајкаче, у поцепаном и прогорелом шињелу[2]) с једним рукавом. На једној нози опанак, друго стопало умотано оним рукавом са шињела; чудна обућа је причвршћена неким прљавим танким конопчићем. Њих тројица у један мах дижу бледозеленкасте главе; у један мах у очним дупљама покрећу три пара очију, и готово се у исти мах отварају троја уста а с модрикастим уснама, да изговоре исту реч: »Не-може...«

»А што, болан, зашто га не пустите?«

»Не — може...«

[1]) Мача: ријека у Албанији; [2]) шињел: војничка кабаница.

Чудна себичност у оних, који умиру, а последњи се угарци гасе, гасе један за другим. Мало топлине бије ваљада још само из пепела. Сад су сва четири лица опет слабо обасјана ватром испред једног оближњег шатора. Њих тројица опет погнули главе над врућим пепелом и некако неприродно испружили мршаве руке. Ћуте... Четврти, без прекора и без псовке одлази тромо оближњој ватри, ако га ни тамо не приме, свеједно... ове ноћи лутају авети...

На њих тројицу наилази дрем, главе им се некако сасвим приближише; чини се, као да један другоме шапће неку велику тајну. Један је већ зарио руке у вруħ пепео, знам, да га не пече. Наилази сан. Познајем ја добро тај сан, гледао сам често, кад такав сан наилази...

Њих тројица дремају: јунаци са Дрине и Цера, с Једрена и Брегалнице...

Прва зора. Мутно зимско свитање... Покрет... Дижемо се суморни и испребијани. Товаре се мршави и рањави коњићи. Нервозна вика командира.

Прелазит ћемо реку. Неки ће остати, остат ће овде занавек, а река, шумно пљускајући о обале као да злокобно одговара: Дакако... дакако... дакако...

У дну логора једна гомила људи скупља се око нечега. Неки поскидали капе. Нешто ме као штрецну по срцу; сећам се добро тога синоћњег места. Прилазим и пробијам се журно кроз гомилицу. Њих тројица крај пепела се сложила готово у једно клупко, у једну тамну масу. Један од њих заграбио пуне шаке пепела и држи га грчевито. Пепео се охладио — и њих тројица... Ту је и онај четврти, синоћњи одбивени гост. Приклекао и мирно причвршћује парче прљаве свечице на један камен, у близини њихових глава, бледозеленкастих, с помодрелим уснама...

»Ето, и ја синоћ велим...« говори четврти и припаљује свечицу, а не довршава гласно своју мисао. Затим устаје и другим рукавом брише нешто са трепавица. Да га питате, јамачно би вам одговорио, да му се натруниле од пепела... Такви су они; сви су они такви...

Дан осваја. Мотичице журно раде... Први одреди колоне већ се пребацују. Остају њих тројица — но остало их је више. Не могу сви прећи, а река мутна и још црна у зимском, магло-

витом свитању шумно пљускајући о обале као да злокобно одговара: Дакако . . . дакако . . . дакако . . ..

Стеван П. Бешевић.

Тек двије године иза балканског рата плану над цијелом Европом нови страховити рат, који је свим европским народима, а можемо рећи и цијелом човјечанству прибавио тешке боли и велико страдање. На Видовдан г. 1914. буде у Сарајеву убијен аустријски насљедник пријестоља Фрањо Фердинанд, а како је атентатор Гаврило Принцип био Србин, затражи аустријска царска влада од краљевске српске владе врло тешку задовољштину, коју Србија није могла дати. Сада Аустрија навијести Србији рат. Мало изатога уђе у рат Русија, а за овом Њемачка, Француска, Енглеска, Бугарска и Турска, онда Румуњска и Италија, а коначно Америка и Јапан. Тај пламен европскога рата харао је до године 1918. и уништио је големе течевине људскога напретка и људске културе. Србија је прва пала жртвом тога свјетског покоља. На њу се са сјевера оборила Аустрија, а с истока Бугарска. Како ни откуда није стизала помоћ, притисну је непријатељи са свих страна. С југа је додуше још била Грчка, али она не хтједе притећи Србији у помоћ, премда је на то била обвезана уговором. Пред големом непријатељском силом морала је стога српска војска да узмакне бранећи уз велике жртве сваку стопу своје земље. Како није хтјела да се преда, преостане јој још само да се протуче до мора. Поткрај мјесеца студенога, усред љуте зиме, морала је српска војска, а с њом и гомиле грађанског становништва, младо и старо, мушко и женско, да се пробија кроз непроходне и дивље албанске планине. Тисуће људи пропаде тамо од непријатељских арнаутских танета, а још више од глада, зиме, смалаксалости и болести. Остатак српске војске превезу напокон савезници бродовима на оток Крф, а жене, дјецу и грађане размјесте по својим земљама.

Ж. Јакић.

73.

Stari kralj.

I.

— Stigao kralj, stigao kralj! — prođe od usta do usta šapat, od jedne gomilice izbeglica do druge, od jednoga čepenka[1]) do drugoga, od praga do praga i od kuće do kuće. Pođe šapat najpre otud, iz čaršije, gde pred načelstvom sabrane gomilice izbeglica drežde[2]) od rane zore pa do mrkloga mraka, pa se kao bujan potok razli kroz sve ulice i sve uličice prištinske, sve do posljednje udžerice[3]) na vrhu giljanskoga druma.

Ali to nije bio onaj usklik radosti, kojim su oslobođeni Prištevci pre tri godine, kada je kralj oslobodilac prvi put silazio u Prištinu razdragana lica uzvikivali jedan drugome: »Stigao je kralj!« Tada su na crkvi prištinskoj zvučno zvonila zvona, te im se jek celim Kosovom pronosio; kuće su bile iskićene trobojnim zastavama, narod se zbirao u gomile, uzdignute glave, vedar, veseo, svečano odeven, a ozgo, s gazimestanske uzvišice, gruvali su topovi pozdra-

[1]) čepenak: kućerak, mala kućica; [2]) drez̆dati: čekati; [3]) udžerica: kolibica.

vljajući dolazak prvoga sprskoga kralja u Milutinovu[4]) prestolnicu, posle pet stotina i toliko godina.

Danas na crkvi zvone zvona naopako, mesto trobojnica pripremaju se u potaji bele zastave, da se njime okite kuće prištinske, a narod okupio se u gomile, kao i pre ono, ali sad oborene glave, pocepan, izmučen i umrljan blatom. I danas pri dolasku kraljevu gruvaju topovi, ali otud sa Kačanika i Giljana,[5]) odakle neprijatelj silazi, da još jednom okrvavi Kosovo.

Umoran godinama i bolešću, slomljen brigom i teretom četvrogodišnjega rata, sedamdesetgodišnji starac predao je sinu brigu upravljanja otadžbinom, ali je svu ljubav za nju zadržao i dalje sebi. Noseći tu ljubav sa sobom, on se za vreme operacija na severu povukao u jedan kutić otadžbine, gde je nikla tradicija o Karađorđu, gde je ona čitav jedan vek odgajana, gde je on obnovio podižući joj skupocen hram, panteon dinastije, čiji osnivalac počinje narodnu revoluciju, a treći u kolenu prima na sebe golemi podvig osnivanja zajedničke države svih južnih Slovena. Tu, u skromnoj sveštenićkoj kućici kraj oplenačke crkve; tu, kraj grobova svoga oca i svoga dede, stari je kralj provodio brižne dane, prateći budnom pažnjom tok, promenu i pokret, svaki uspeh i neuspeh na frontama, moleći se kraj grobova Bogu, da zaštiti njegov mučenički narod, koji se bori za slobodu svoju i za čovečansku pravdu.

Iz tih tihih molitava jednoga dana trgla je staroga kralja potmula grmljavina, koja je dolazila sa severa, otuda, gde je Kosmaj već uvio glavu oblacima od barutnoga dima. A kada se ta grmljavina počela oglašavati i otuda od Mladenovca, okolina kraljeva, koja je dotle tešeći ga pokušavala uvek ublažavati dojam težine položaja, morala je najzad prići mu i skrušeno, rečju koja dršće u grlu, reći:

— Vreme je, gospodaru!

— Čemu vreme, — sevnu kraljev pogled pod sedim obrvama, kao da zasjakti žeravica pod debelim prhorom.

— Topola nije više bezbedna!

Kralj kao da preču ili ne htede čuti ove reči, naže se ponovo nad kartom razastrtom po stolu i držeći u levoj ruci, koja je drhtala, buletin[6]) vrhovne komande, nastavi da prati liniju koja je bele-

[4]) Milutin Uroš II., srpski vladar u XIV. stoljeću — unuk Stjepana Prvovjenčanog. On je na Kosovu podigao crkvu Gračanicu, koju smatramo najljepšim spomenikom srpskoga graditeljstva; [5]) Kačanik i Giljane leže južno od Prištine. Odande je dolazila bugarska vojska, kad su Bugari pristali uz Austriju, a protiv Srbije; [6] buletin (franc. riječ) ratni izvještaj.

žila položaje naših trupa na moravskom pravcu. Kralj je znao, da se na tome frontu borilo četrdeset i četiri naša prema osamdeset i jednom nemačkom bataljonu, kao što je znao, da i Topola nije više bezbedna.

— Neprijatelj je blizu i napreduje, gospodaru!

— Onda idite što pre, deco! — odgovori kralj i diže glavu.

Svi se zbuniše i počeše razmenjivati poglede. Da li kralj još ne uviđa ili ne će da uvidi ozbiljnost, da li se možda tamo u duši njegovoj ne krije kakova zaostala nada, koja ga je i na Rudniku 1914.[7]) godine tako sjajno poslužila? Svi su oni, koji se toga časa nalažahu oko kralja i bez sporazumevanja među sobom, osetili dužnost da ne dozvole starcu, da jednoj sumnjivoj veri stavi na milost i nemilost sudbinu nosioca krune i ugled kraljevine, i ađutant Todorović odvaži se, da tu zadaću primi na sebe.

On priđe korak bliže kralju.

— Gospodaru! Niti mi možemo poći bez kralja niti primiti na sebe odgovornost pred narodom i pred historijom, ako dozvolimo, da jedan kralj bude zarobljen.

— Zašto zarobljen? — zapita ga kralj.

— Zato, što neprijatelj naglo napreduje moravskom dolinom, a i ozgo sa Sopota, a mi ovde sve do Bagrdana nemamo mogućnosti da mu damo otpora. Zarobljenje jednoga kralja učinilo bi, da u vojsci, koja treba da zadrži neprijatelja, klone duh i više nego to, što bi zarobljenje značilo propast.

Kralj pogleda svoga ađutanta, ali taj pogled nimalo nije kazivao, da je on ubeđen njegovim razlozima. Naprotiv, posle podužega ćutanja on odlučno, gotovo tvrdoglavo reče:

— Ja ostajem ovde!

Svi se preplašeno pogledaše ne mogavši da razumiju starca. I ađutant i svi ostali iz okoline kraljeve pokušaše još jednom da ga ubede iznoseći svako od njih nove razloge.

— Ostavite me kraj groba moga oca i deda, da umrem ovde pred crkvenim vratima. Kad neprijatelj stigne, neka zateče pustu zemlju i leš jednoga staroga kralja!

Kralj je ove reči iskazao glasom, kojim se izgovara odluka. Njegova okolina, koja ga poznaje, znala je vrlo dobro, da se posle tih reči ne može više govoriti s njime o toj stvari i svi zabrinuto

[7]) Te je godine srpska vojska pod komandom vojvode Mišića na Rudniku potukla austrijsku vojsku pa su Austrijanci morali uzmaknuti iz Srbije.

odstupiše. Ađutant odmah pođe telefonu i zatraži hitnu vezu s vrhovnom komandom u Kragujevcu moleći, da se saopći prestolonasledniku kraljeva namera. Izmeniše se i telefonski razgovori između Niša i Kragujevca i najzad prestolonaslednik, da bi ga sklonuo da napusti Topolu, izjavi želju, da stari kralj dođe u Kragujevac.

— Pa dobro, kuda ćemo? — pita on ađutanta, kad je, pritisnut razlozima i navaljivanjima sa svih strana, dao najzad pristanak da napusti Topolu.

— Ako je po volji u Niš, Veličanstvo, tamo je kraljevska vlada.

— Ne ću tamo, vodite me vojsci!

— Njegovo Visočanstvo prestolonaslednik telefonira iz Kragujevca, da bi želeo tamo da dođete, tamo je vrhovna komanda.

— Dobro, ići ćemo u Kragujevac!

II.

Drumom je prolazila gomila vojničkih kola, municionih, sanitetskih i provijantskih, koja su naši vočići s naporom izvlačili iz dubokih potoka iskvarenog druma. Ađutant zaustavi jedne municione kare, koje su vukla četiri mala i mršava vola. Kraj vočića su išli trećepozivci s odeljanim granama, kojima su opominjali vočiće, kada bi ovi umorni zastali ili udarili u stranu.

— Vojnici! — reče ađutant trećepozivcima. — Zaustavite malo, čekajte, da povezete svoga kralja.

— Kralja?! — učiniše oni prestravljeno i dohvatiše nevojnički da skinu šajkaču gledajući umorna starca, koji je kraj druma povijen stajao oslanjajući se na jednu batinu.

— Jeste, jeste kralja! — odgovorio im je krunisani starac, kao da bi hteo ovim dobrim ljudima da potvrdi reči ađutantove.

— Bit će ti nezgodno, gospodaru, tvrdo je na kari! — uze da se izvinjava vođa volova.

—Je li tebi nezgodno, je li tebi tvrdo, kad sedneš na kare? — pita kralj.

— Ja, drugo, ja, ja . . .

— Što drugo, isto je. Kad možeš ti, mogu i ja. Odi, pomozi mi, da se popnem!

Čekaj, da podmetnem što! — reče trećepozivac i skida ćebe, kojim se bio obavio, savi ga dva tri put i položi na dasku, na kojoj će kralj sesti.

Ađutant na svojim snažnim plećima sam iznese kralja na karu i vodiči krenuše vočiće, te kara s kraljem uđe u masu, koja je pre-

krilila drum. Stari vojnici bi poznali svoga kralja i sklanjali bi se s druma, a masa mladih regruta, koji su nosili municiju iz Kruševca, išla je kraj njegove kare i ne znajući, tko je.

— Kako, deco, možete li? — pita ih kralj s kola.

—Možemo, čiča, možemo! — odgovaraju regruti, kojih se mladost još nije umorila i klonula.

A ona dva trećepozivca, što vode vočiće, ispravili se čisto i idu kraj kare nekako drukče, vojnički isprsavajući se i kao da bi gomili, kraj koje prolaze, hteli reći: »Viš ti, šta nam Bog dade u ovoj nevolji, da mi čuvamo i nosimo kralja! Oni osećaju, da im je sudbina dodelila zamamno učešće u događaju, koji će docnije biti najizrazitija slika tragedije i nadahnuti najveće duhove ovoga sveta, da joj svoje pero i svoje kičice posvete.[8])

Oni sebe čak smatraju kao suputnike kraljeve pa se brinu o njemu, te će gdekad usput nežno, rođački:

— Možeš li da sediš, gospodaru?

Ili će ga opomenuti:

— Pazi gospodaru, ovde je izriven drum!

Oni se čak javljaju i onima kraj kojih prolaze, a koji skidaju kapu kralju. Prema stoci, koju teraju naročito su nežni:

— Ajde, voko, ajde! Potegli malo da iznesemo ovde uzbrdo. Ajde, blago meni!

— Slab ti je taj levak — veli mu kralj.

— Šta ćeš, gospodaru, pati i on, kao što svi patimo.

— Put je dug, zamoran, ne ide nego mili. Pešaci još i izmiču, a red kola se svaki čas zaustavlja, stoji dugo na mestu, jer je čelo kolone zastalo, pa opet kreće. Na jednom takom mestu, gde su se ustavile kare, pojavi se ratni slikar s fotograskim aparatom i uperi ovaj na kralja.

Kralj se bono nasmeši i prizva sebi ađutanta:

— Sećaš li se — veli mu — one Napoleonove slike po povratku iz Moskve?

— Sećam se, Veličanstvo!

— E, eto sad historiji još jedna takva slika! — dodade kralj pokazujući na slikara, koji je svoj posao završio.

Kad kare stigoše u Blace naiđe nova nevolja. Pojavi se komandir, pod čijom je komandom kolona, kojoj pripadaju ove kare,

[8]) Francuski pjesnik Rostand spjevao je pjesmu, u kojoj opisuje, kako se srpski kralj Petar vozi na prostim kolima. Slikar Becić naslikao je taj prizor.

i saopći, da on ima naredbu, da se svojom kolonom zaustavi tu, u Blacu, te da kare, koje voze kralja, ne mogu dalje ići. Saopštavajući to, komandir je, razume se, očekivao, da će kralj narediti, da kare pođu dalje, čime bi on bio opravdan. Ali kralj ne upotrebi svoju kraljevsku vlast, jer stari vojnik ne htede da se prekrši naredba. On siđe s kare dodajući:

— E kad je naredba, mora se slušati!

I nastavlja dalje put peške, sad već i sam ubeđen, da ne će moći izdržati. Ađutant se zabrinu i poče da osmatra levo i desno, hoće li naći koga, tko bi povezao kralja. I naiđoše jedne bedne taljige, kod kojih se nije znalo, šta je bednije, da li kola da li konji ili kočijaš. Kola su, vidi se, bila kadgod bolja kola, ali sad bi samo mogla služiti za iznošenje đubreta, konji su predstavljali životinjske kosture, preko kojih je razapeta koža, hamovi na njima krpe i uzice, a kočijaš podrpan siromašak. Ta su kola odvezla sprskoga kralja u Nemanjinu Belu Crkvu, današnju Kuršumliju.

Iz knjige: »Devetstopetnaesta«. Branislav Nušić.

74.

Ob slovesu[1]) iz Gorice.

Gorica, dne 26. novembra 1915.

V maju je bilo. Hodil sem po naših Brdih, v solncu se smejočih. Črešnje so zorele in akacije so dehtele ob potu. Sence so še spale v dolinah, ko so na gričih zamolili jutranjo pesem zvonovi belih cerkva, da so zapela vsa Brda v jutarnjem solncu.

In s pesmico v srcu in z vriskom na ustnih,
da vse je kipelo po mojem telesu,
sem gledal trpteče[2]), vesele obraze,
poslušal njih tajnosti kakor o kresu[3]) . . .«

A tisto jutro je zagorel južni rob naše domovine in nenadoma je planilo v to lepoto naše zemlje vse ono strašno, brezmejno gorje[4]) vojne, ki smo ga prej le slutili, ker je bilo tako daleč, daleč od nas. Zdaj nas je udarilo nenadoma v vsej nepojmljivi grozoti, ki je bila v svoji nepojmljivosti še groznejša, da so ustne le onemoglo zajecljale, koje je zavpilo v duši. Kakor jastreb skrvoločnimi kremplji[5]) je planilo med nas in nas razbičalo na vse strani. In žena

[1]) oproštaj; [2]) drščuće; [3]) Ivanjdan; [4]) beskrajna bol; [5]) pandže.

ne ve za moža, mati ne za otroka, otrok ne za mater, brat ne za brata, sestra ne za sestro.

In videl sem jih, pregnance, brez doma, brez strehe[6]). Ob cestah so ležali, starci in starke, žene in dekleta, matere z dojenčki in otroci. Ljubezen do rodne grude, ki je prej le tiho tlela[7]) pod težo vsakdanjih skrbi, se je razplamtela ob uri slovesa, da so usahnile od presilne bolesti solzne v očeh, ki so se z zadnjim, dolgim pogledom vsesale[8]) v domove na solčnoprepojenih gričih, z bujnim njivami, z zelenimi vinogradi prepletenih.

In mater sem videl: bežala je mimo ljudi naprej, naprej, kot blazna[9]). V naročju je imela otroka in kri mu je curljala preko cvetočega obraza iz globoke rane na glavi, črna kri, preko oči, preko lic, preko ust. Nepremično je zrla nanj mati in v njenih brezsolznih očeh je bila groza in v njeni duši je grizla bolest. Ali si to ti, domovina — mati?

In naša polja sem videl: rodovitna, blagoslovljena polja. V bohotnem[10]) zlatu je valovito žito med venci tamnozelenih trt[11]), ki so se šibile od prevelike teže. Veter je zavel čez bogato turščico[12]), da je zašumela težko in šklepetajoče. V solnu so ležala ta polja in čakala našega kmeta, da bi mu stotero[13]) poplačala trud in znoj. A prišlo je čez noč in pomadralo[14]) vse in poteptalo[15]) vse, da nisem vedel več, kje se konča pot, kje se začne njiva.

In naše domove sem videl, kako so se rušili; od vrha do tal je treščilo, razrušilo in uničilo[16]) vse. Groblje mi reži naproti, raz[17]) visečih razvalin se mi rogaja gola okna kot votla[18]) očesa lobanje.

In videl sem, kako so gorela naša svetišča, kako so padali zvoniki, da so zaplakali zvonovi.

In videl sem goreče vasi in požgane gozdove[19]). Videl sem z gorko[20]) človeško krvjo oškropljeno kraško skalovje[21]) in mlake krvi na ohribju ob Soči. Videl sem Smrt, kako se je raztegnila pošastno, da je zarila nogé v kraške čeri[22]) Doberdobske planote in naslonila režečo lobanjo na Krnsko pogorje. Slišal sem njen krohot, da me je pretreslo do mozga.

Z mrzlimi, ledenimi rokami me je objelo tedaj trpljenje in smeh je zamrl na ustnah in ugasnila je radost v mojih očeh.

Prej nisem videl tvoje lepote, domovina. Šel sem mimo nje in

[6]) krov; [7]) tinjati; [8]) usisati; [9]) luda; [10]) bujan; [11]) loza; [12]) kukuruz; [13]) stostruko; [14]) razorilo; [15]) pogazilo; [16]) uništilo; [17]) kroz; [18]) šupalj; [19]) šuma; [20]) topao; [21]) krš; [22]) oštra stijena.

nisem je opazil. Zdaj, ko so uničena tvoja polja in so porušeni domovi, zdaj, ko je prišel tat in te hoče odtrgati od gorkega, življenja željnega slovenskoga telesa, zdaj šele[23]) vem, kaj si mi:

»S silo neznano
si segla mi do duše globin[24]):
dozdaj nisem vedel, kako sem tvoj sin,
kako te ljubim globoko . . .«

Iz Slovenske čitanke Josipa Westera. — Alojzij Res.

Za vrijeme svjetskog rata borili su se Slovenci i Hrvati protiv Italije, koja je u ratu sudjelovala na strani Francuske, Engleske i Srbije, a protiv Aurstro-Ugarske monarhije. Talijansko bojište dugo vremena ležalo je na maloj rječici Soči i tamo ostavili su mnogi naši borci svoje živote, jer je Austrija protiv Talijana postavila u prve redove slovenske i hrvatske čete znajući, da će njihova borba biti ogorčena u obrani domovine. Mnogo mjeseci odolijevale su ove čete premoćnom neprijatelju, štaviše probile su one i neprijateljske redove i potisnule ih daleko natrag, sve do Piave, rijeke u Italiji.

Svjetski rat ipak je konačno svršio tako, da su Talijani dobili Istru i još neke dijelove slovenskih i hrvatskih zemalja.

I s t r a je poluotok sličan trokutu, koji se pružio u Jadransko more između Rijeke i Trsta. Čitav je ovaj poluotok osim Kastavštine prema ugovoru, koji je sklopljen između naše države i Italije u Rapalu, dne 12. studenoga 1920. pripao Italiji. »Družba sv. Ćirila i Metoda« brinula se u vrijeme Austrije da Hrvatima i Slovencima osigura narodne škole u Istri. Takvih je škola bilo mnogo, a hrvatske gimnazije nalazile su se u Voloskom i Pazinu. Danas tih škola više nema. Istrani se bave najviše vinogradarstvom, a oni u primorskim stranama love ribu i dobavljaju morsku sol. Podno Učke gore nalaze se lijepa morska kupališta: Volosko, Opatija, Ika i Lovran. Ova su kupališta poznata po cijeloj zapadnoj Evropi.

Najljepši i najveći grad na hrvatskoj obali Jadranskog mora je Rijeka, koja ima dobro izgrađenu luku s velikim skladištima. I ovaj je grad došao pod vlast Italije, i ako je stanovništvo njegovo većim dijelom hrvatsko i slovensko.

75.

Rijeci.

Rijeko, prvi Ti mog oka vide,
Ti mog srca prva boli,
Kakav glas to crn o tebi ide,
Da tuđina ti uzvoli?
I još vele, pogaziv si lice,
Da hrvatstvo tajiš svoje.

Oj, dozvoli, sinovlje da žice
Postanak ti sada poje.
Al ne! Pitaj rađe klisurine,
Što no sive tebe kruže,
Za vremena prastare davnine.
I one te, majko, tuže;

[23]) sada istom; [24]) dubina.

Jer hrvatska lomila ih ruka,
Da ti divnoj temelj stavi,
I hrvatska podigla te muka
Sva hrvatski trud si pravi.
Još će Trsat tebi povijedati,
Sinje more zasvjedočit,
Kad je Tatar divlji pred Hrvati
Moro tude u smrt skočit.
Eno Učke, Cresa ti i Krka,
Što no gviri[1]) u te rada,
Gdje ti kažu slova tebi grka:
»Hrvatska si od vajkada!«
I ti zviru, riječki pojitelju,
Rječino, ti bistra rijeko,
Je li pravo, što no jadan velju,
I što svak vas vazda reko:
»Hrvatska si u temelju svome,
Hrvatska, gdje svijet te gleda,
Hrvatstvo u svakom kutu tvome
Tajiti se nikad ne da!«

Ivan Dežman.

Za vrijeme Austro-Ugarske vodila se između Madžara i Hrvata živa borba o Rijeku. Madžari su ovaj grad svojatali za se, jer su samo tako mogli dobiti izlaz na more. Hrvati opet oslanjali su se na svoje narodno i historijsko pravo i dokazivali su posve opravdano, da je Rijeka hrvatska. Pjesnik Ivan Dežman u ovoj pjesmi pomišlja na ovu borbu i naglašava nepobitno hrvatstvo grada Rijeke.

Ne zabi!

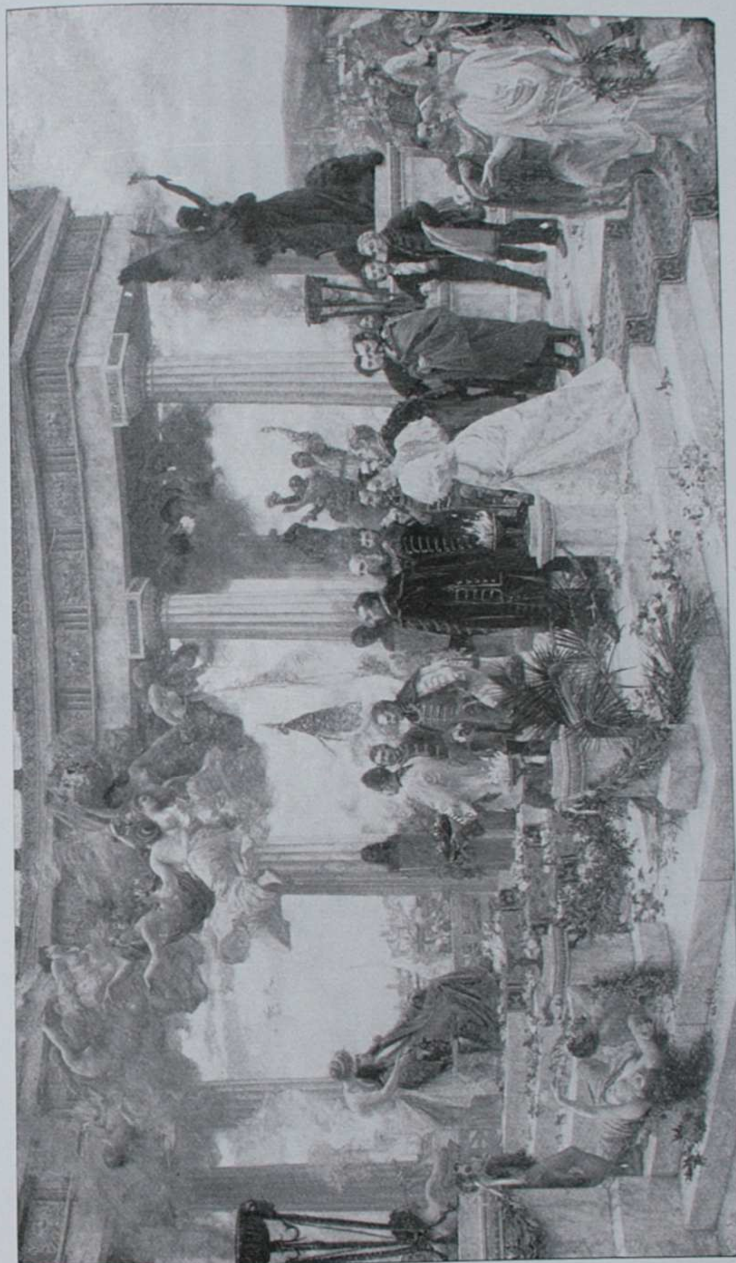
Domovina, vedna mislim na te i na neosvobojene brate.

Gangl.

A kad dođe umrijeti,
Metnite mi blizu srca
Povijesti nam listak sveti!
I kako se ptica vije,
Moj će dašak da se gubi,
Jer se lako, lako mrije,
Kad se povijest svoja ljubi.

S. Kranjčević.

[1]) gviriti: gledati.

VLAHO BUKOVAC: HRVATSKI PREPOROD

IV.

SVIJETLI LIKOVI.

76.

Hrvatski preporod.

Rod bo samo, koji mrtve štuje,
Na prošlosti budućnost si snuje!

I.

Mirno počivaju u Panteonu[1]) na Mirogoju posvećene kosti naših preporoditelja, a tamo nad zvijezdama onkraj mržnje i zlobe raduju im se duše gledajući snagu i napredak naroda i moleći se za njegovu budućnost. Kao tamnjan diže se do njih zahvalnost potomstva, i naša ih ljubav vjenčava uvijek zelenim lovorom, jer oni su nam iznova natrag osvojili domovinu i posvetili rodnu grudu. I što je njihov mar na početku XIX. vijeka mukom otpočeo, to im je novo stoljeće okrunilo sjajnim uspjehom. A vile naše po tužaljci pjesnikovoj »nekad vične bosonoge trnjem ići«, ulaze sada slavodobitno u dvorove sjajne na novu službu prosvjeti i otadžbini.

Slijedimo ih i mi preko praga vilina hrama!

Tamo, gdje je zastorom odijeljen svijet pjesnikovih sanja od zbilje svakidašnje, tamo na vratima duševnoga carstva na širokoj onoj razini gledamo svijetle likove naših predа.

Doista ljepšim se znakom nije mogao okititi taj naš »hram prosvjetni, u kom se služba narodnosti služi.«

Tu želimo i mi popostati, da iskažemo našim velikanima zasluženu počast, da se poklonimo njihovim sjenama.

U predvorju smo prekrasnoga hrama, kojega svod nose svijetli mramorni stupovi. Mramorne stube vode do njega sve urešene cvijećem i sagovima i okružene kamenim oltarima, oko kojih se pletu palmove grane. Iz tronoga na kraju arkade suklja dim put neba, a sprijeda stoji iz bronce ljeven genij, krasna žena s krilima, u ruci visoko držeći baklju prosvjete; uz bok joj prislonjen hrvatski grb, a do nogu znak slobode — ponosan lav. S modrog azurnog neba

[1]) Panteon: hram svih bogova; danas grobnica, u koju se sahranjuju znameniti ljudi.

probija svijetlo dana u trijem, a ondje, gdje su se najsvjetlije sakupili sunčani traci i svu okolinu pozlatili, gledamo u grimizu odjevena velikog svećenika narodne knjige naše, neumrlog pjesnika Ivana Frana Gundulića. Gledajući to ponosno lice kao da vidimo i sada još na njemu odsjev dubrovačke veličine i slobode, kojoj tako zanosno pjeva:

»O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je dô!
Sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvôj čistoj ljepoti.«

I dok zamišljeno gleda pred sebe kao u priviđenju, zaokružila ga četa vila i genija, što kao titrajući se zlatnim zrakama vode kolo nad njegovom glavom vjenčajući je lovorom i cvijećem, dok se iza njegovih leđa sagnula krasna žena, vila pjesnikova te ga cjeliva u čelo. Do nogu mu gledamo četu satirica i satira, koji dođoše iz vesele »dubrave« na njegovu slavu. A tamo iza stupova gledamo, kako se na Božjem suncu sjaju slavni zidovi dubrovački, koje čvrsta Minčeta[2]) ponosno kruni, dok im o žalove bije more pjevajući vječitu pjesmu snage i slobode. Došao narod iz Konavlja i Župe, iz Boke i Kotora i Korčule i grada Zvonimirova, uz vedru pjesmu, vesela lica kličući i pucajući, razvijenih barjaka, da se sve diže prašina do neba pa i napola zastire likove Palmotića i drugih dubrovačkih pjesnika, koji su smješteni u predvorju. A vile na nebu i narod dolje sve dalje vode svoje kolo. Tamo na rubu ograde čak se popeše domaći naši seljaci, pak gledamo uz ličku crvenkapu i uz slavonskog momka i bijelo odijelo šestinskog seljaka. Tamo u daljini vidimo i zeleno Sljeme, vidimo tvrdi Grič i strme tornjeve sv. Stjepana, a opasan srebrnom Savom protegnuo se u zelenilu kao mladi junak dični naš Zagreb. Doista, rijetke li slave narodne, kad eto silaze i vile i geniji s neba, dok se narod prikuplja od juga i od sjevera s Triglava i Bojane, iz Srijema i Zagorja. — A duh naš motri dva naša prosvjetna središta, dvije »Atene« naše, dva »grada slavna«, Dubrovnik i Zagreb, prošlost i budućnost, gdje su svjedoci ovomu danu!

II.

Drašković, Mihanović, Gaj, Demeter, Mažuranić, Vraz.

U povorci eto idu djedovi naši Ilirci, dolaze preporoditelji, da se poklone svome uzoru dubrovačkome. Onaj, koji im je bio prvim

[2]) Minčeta: tvrđava u Dubrovniku.

budiocem i vodičem, on, koji je kao mladi vitez zaspao u gori i snivao divan san o slobodi i jedinstvu narodnom, — on — Ljudevit Gaj, ta jutarnja ševa u narodnom danu — nosi eto lovor pred pjesnika »Osmana« i iskazuje mu štovanje svoje i drugova svojih. Do njega u mislima stoji pjesnik, koji nas je iz punog srca darivao narodnom himnom, koji ni u carskom Carigradu ni u Trapezuntu[3]) ne zaboravi svoga doma, već nam zanosno slavi »lijepu našu domovinu, junačku zemlju milu, stare slave djedovinu« — nezaboravni Antun Mihanović. Te svoje sinke slijedi dični starac Janko grof Drašković, plemenit rodom, ali još plemenitiji srcem i umom, neprolazni uzor hrvatskim velmožama! Malo podalje od ove trojice, koji vode to narodno kolo, stoji plemeniti pjesnik »Teute« i »Porina«, stvoritelj i prvi vođa hrvatskoga kazališta dr. Dimitrije Demeter, rodom Grk. I sada još stoji on jak i gord među svojim drugovima kao stoljetni hrast ispod Olimpa[4]), u kojega sjeni pâli narodni svećenik vatru slobode, a muževne crte njegove, kao da i u tom času govore mjedene one riječi, kojima se njegovi Hrvati oslobađaju ispod franačkog jarma: »Sloboda ili grob, bolje mrtav nego rob!«

Kraj pjesnika davorije »Prosto zrakom ptica leti . . .« stoji drugi bogom nadahnuti pjesnik narodni, koji nam je opjevao jade bijedne raje, stoljetnu borbu »za slobodu i krst časni«, onaj, koji je sve dragulje iz dubine svoje pjesničke duše iznio na svijetlo dana, da iz njih sazda jedan jedini a neprolazni spomenik trajniji od tuča i mjedi — velepjesan »Smrt Smail-age Čengića«, onaj, koji je nadopunio i samog pjesnika Gundulića pjevajući:

»Nebesa su knjige od vijeka,
Gdje svojim prstom Vječni piše;
Neka vidi, tko ga nijeka,
Čijim duhom stvor taj diše.«

Jaka uspravna uzrasta, sijede brade, a mladenačkih očiju u narodnom odijelu stoji tu pred nama kralj-pjesnik i ban-pučanin Ivan Mažuranić, a na usnama kao da mu titra blagi osmjeh.

Čedan kao i za života zaklonio se za njim vrijedni naš pjesnik, plemeniti Stanko Vraz, taj neumorni poslovođa narodne prosvjete. U mislima kao da stvara nove »Đulabije«, njima da slavi milu domovinu »mati od sokola, mati od junaka«. — On, koji protječe poljanom naše lijepe knjige kao rijeka Sava plodeći svojom

[3]) Trapezunt: grad na Crnom moru; [4]) Olimp: stan bogova.

ljubavlju i braću Slovence i Hrvate i Srbe, ta »iz naroda za narod« njegova je lozinka!

III.

Bogović, Kukuljević, Rakovac, Vukotinović.

I već se približava treća skupina, predvodi je pjesnik »Frankopana«, »Stjepana kralja bosanskoga«, duhoviti pjevač »Vinjaga« — Mirko Bogović. Za njima eto nam prvoga historika, tu marnu pčelu u košnici narodnoj, eto dičnog starca Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga, gdje vodi ženu mila lica, ponosnoga stasa, plemenitu primadonu[5]) prve hrvatske opere,[6]) prvu Ljubicu u »Ljubavi i zlobi« groficu Sidoniju Erdödy-Rubido.

Podalje od ove otmjene gospode, što bi i danas još mogla da služi uzorom našim ženama, stupaju skoro bojažljivo kraj tolikih besmrtnika dva umjetnika hrvatske Talije[7]) i prvi njezini svećenici, slavljeni Adam Mandrović i velika naša glumica Marija Ružička-Strozzi. Iza ovih smiješi nam se veselo lice krčmara Grge, nezaboravnoga Josipa Freudenreicha, pisca »Graničara«, prvaka hrvatske drame u njezinim najtežim počecima, učitelja triju glumačkih pokoljenja, stvoritelja narodne naše glumačke škole...

U pozadini vidimo još, gdje šetajući zelenim gajem k ovima kao u razgovoru pridolaze vrijedni Dragutin Rakovac s Ljudevitom Vukotinovićem, učenjakom i pjesnikom.

IV.

Preradović, Stoos, Nemčić, Livadić, Lisinski.

A tko je onaj, koji skoro posve zaogrnut dugom sivom vojničkom kabanicom, sam za sebe stoji podalje? Prekrstio je ruke, a oči mu zamišljeno gledaju ispred sebe. Stranac je odijelom u ovoj skupini, a ipak po srcu i krvi jedno s njome. Štaviše, prvi je on među prvima, i ako se čedan drži po strani. Snivao je dugo teški san u tuđoj zemlji, ali kad ponoć prođe, a njega nešto od sna budi, a to

»Žice same zaigrale
Na guslama djeda moga,
Zaigrale iz tihana
Zora puca bit će dana!«

a on se prene pak vidi, gdje već »sijeva od istoka, sjajna vila slavskog roda«, i on joj polazi kao »Putnik« u susret i stupajući na sveto rodno tlo, kliče zanosno:

»Tebi opet duša diše
Tebi opet srce bije,
Domovino, majko sreće
K tebi opet sin se kreće
Od radosti suze lije!«

I kao dobri sin on služi odsad domovini, vida joj rane, briše joj suze i u radionici duha svoga brusi alem za alemom, dragulj za draguljem, kojima će da daruje narod i domovinu.

»I da mogu sva ta bezbrojna dobra,
Što on ih po svijetu učini našem,
Da mogu cvijetom da stvore se, sva bi
zemlja nam cvala.«

Da, slavni je to ljubimac vila Petar Preradović, taj veliki um i čisto to srce, koji u velikom rodoljublju pjeva narodu svojem: »Ti da sjaješ, gorjeti je nama.«

Još vidimo u pozadini kod stupova pjesnika »Kipa majke domovine« svećenika Pavla Stoosa, jednoga od najranijih suradnika Gajevih, a uz njega poletnoga Antuna Nemčića, koji je u svetom rodoljubnom gnjevu, u svojem »Grobu kaluđerovu« sasuo groznu kletvu nad glavom izdajice.

Pod kipom Hrvatske stoje pak završujući ovo sjajno kolo dva umjetnika, prva dva svećenika one umjetnosti, koja je oduvijek bila najmilija našemu narodu, ako je i kasno došla do časti i priznanja u nas, stoje slavna dva hrvatska glazbenika. Onaj stariji, koji je malko kroknuo naprijed, kao da hoće da bolje čuje narodni taj razgovor Ferdo je Wiesner-Livadić, prvi skladatelj ilirski, koji nam je uglazbio mnogo narodnih pjesama i davorija, a onaj mlađić, što stoji sumorno do njega, naslonjen o stup, blijeda lica s koječa gledamo odsjev bolesti i nevolje i bolni smiješak i tiho razočaranje nad narušenim idealima, ta tko ga danas ne poznaje i ne slavi? Tko se danas ne divi geniju Vatroslava Lisinskoga? Ta on je

»Guslama si narodnim sasvime
Sprovodio pjesmu nam po domu«

i »narodu je ugodio time«, a da plaće ni hvale nikada nije dočekao, teškog mu bremena za života nitko skinuo nije, ta i na tom vrijednom sinu, teško se ogriješio narod »s navadnog nemara«

»al slava njemu uz sve jade svoje,
što mu ipak vjeran ostao je!«

Po Stjepanu Miletiću.

[5]) primadona: prva pjevačica u kazalištu; [6]) opera: kazališni komad, u kojem se glumci (operni pjevači) mjesto govorenja služe pjevanjem; [7]) Talija: muza, zaštitnica kazališta i kazališne umjetnosti.

Ovom Miletićevom opisu Bukovčeva zastora dodat ćemo još neka objašnjenja.

Stjepan Miletić u pjesničkom je zanosu opisao ovu sliku tako, da je kod svakog lica istaknuo najznamenitija njegova djela za života. Svijesno i sabrano promatranje ove slike može da nam otvori pogled na jedno čitavo razdoblje našeg narodnog života i da nam dade poticaja za potraživanje onih književnih djela, koja se ovdje spominju i koja su našim narodnim preporoditeljima donijela tako lijepu slavu.

Ove naše narodne velikane zovemo preporoditeljima, jer je njihova zasluga, što su Hrvati počeli svijesno isticati svoje narodno ime i što su u borbi protiv tuđinaca Nijemaca i Madžara počeli osjećati potrebu, da se prislone uz svoju slavensku braću, napose na braću jugoslavensku. Budući da je Gaj, vođa toga pokreta, vjerovao da su stari Iliri, koji su u davnini stanovali u našim zemljama, praoci naši, zamislio je, da bi se sloga između Hrvata, Srba i Slovenaca najlakše postigla tako, ako se svima zajedno dade ime Iliri. Otuda se preporoditelji prozvaše ilirci, a njihov pokret »ilirski pokret«.

Ljudevit Gaj nije bio darovit pjesnik, no on je bio najsvjesniji, najustrajniji i najsposobniji propovjednik narodne misli, sloge i slobode. Spjevao je nekoliko pjesmica, koje su se u ono vrijeme, radi domoljubnog značenja brzo proširile u cijeloj Hrvatskoj. Među ove ide poznata hrvatska budnica »Još Hrvatska nij' propala«.

Grof Janko Drašković bio je u kolu hrvatskih preporoditelja odlično lice. Ni on nije bio pjesnik, no njegov visoki položaj, njegov utjecaj na odlučnim mjestima donio je našoj narodnoj stvari mnogo koristi. Rijetkost je bila, da su narodni velikaši ovako otvoreno podupirali hrvatsku narodnu borbu, kako je to činio ovaj hrvatski grof. To veća bila je njegova zasluga.

Dimitrije Demeter spjevao je dramu »Teuta« i složio riječi k Lisinskoga operi »Porin«.

Stanko Vraz spjevao je niz pjesama, koje je nazvao »Đulabije«. Ova riječ znači — »rumene jabuke«.

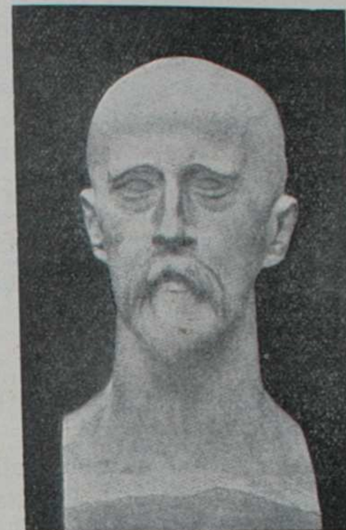
Mirko Bogović složio je tri drame: »Matija Gubec«, »Frankopan« i »Stjepan kralj bosanski«. Te drame imadu povijesni sadržaj. On je pjevao i pjesme, od kojih se jedna skupina (ciklus) zove »Vinjage«.

Ivan Kukuljević Sakcinski bio je povjesnik i pjevao je pjesme povijesnog sadržaja.

Antun Nemčić bio je plodan hrvatski pjesnik. Potresna je njegova pjesma »Grob kaluđerov«, u kojoj opisuje strašnu smrt narodnog izdajice. Čitajte ovu pjesmu, a ujedno potražite njoj sličnu »Grob izdajice« u Izabranim pjesmama Augusta Harambašića, pa ih usporedite.

Pavao Stoos spjevao je godine 1830. pjesmu »Kip (slika) domovine«, u kojoj se domovina žali radi nehaja svojih sinova. To je bilo u ono vrijeme, kad su Madžari upinjali sve sile, da Hrvatima oduzmu jezik iz škola i ureda i da sav naš narodni život pomadžare. Baš u taj najozbiljniji i najopasniji čas, kad se već pričinjalo, da će naši ljudi klonuti pred nasrtajima tuđinca i da će pristati na službeno učenje madžarskog jezika, pojavio se Ljudevit Gaj sa svojim novim mislima o narodu, o njegovu pravu i o njegovoj slobodi. Iskra, bačena u tamnu noć, ubrzo se rasplamsala do velikog plamena, koji je osvijetlio svu našu otadžbinu.

Hrvatski se narod preporodio!

Vlaho Bukovac.

77.

Davorija.

Prosto zrakom ptica leti,
Prostom gorom zvijer prolazi,
A ja da se lanci[1]) speti
Dam tuđincu, da me gazi?
Tko ne voli umrijet prije,
U tom naša krv ne bije!

Znam, da moji pradjedovi
Cijelim svijetom gospođahu;
A ja jezik da njihovi
U ropskome tajim strahu?
Tko ne voli umrijet' prije,
U tom naša krv ne bije!

Sam ću upalit krov nad glavom,
Pripravit si grob gorući,

[1]) lanci: stari instr. pl. mj. lancima.

Neg da tuđin mojim pravom
U mojoj se bani kući...
Tko to izvest gotov nije,
U tom naša krv ne bije!

Dimitrije Demeter.

Ova Demetrova budnica daje jasnu sliku narodnog raspoloženja i osjećanja u doba iza preporoda t. j. za apsolutizma. Pjesma ova bila je u Hrvatskoj od vlasti zabranjena, pa su je mladi narodni ljudi pjevali u potaji, jer bi javno pjevanje ove pjesme moglo svakome pribaviti ozbiljno stradanje. Tako je hrvatski narodni duh sve više i jače zalazio u srca omladine, a ona je onda povela kolo hrabro i krvavo, da izvede otadžbinu iz ropstva.

78.

Ban Josip Jelačić.

Madžari su na saborima stvarali zakone, koji su od Ugarske i Hrvatske imali učiniti jednu državu od Karpata do Jadrana i u kojoj će službeni jezik biti samo jezik madžarski. Hrvati se međutim nijesu dali smesti. U Hrvatskoj se razvila ogorčena borba između narodnjaka i madžarona, kako su se zvali pristalice uske veze s Madžarima. Ta je borba dosegla vrhunac u krvavom sukobu 29. srpnja 1845. na Markovu trgu. Toga se dana obavljala obnova ili restauracija županijskog činovništva županije zagrebačke. Županije su tada same birale sve činovnike svoje osim župana. Kad je izborni čin, kod kojega su madžaroni pobijedili, svršio, i kad su narodnjaci počeli ostavljati Markov trg, gdje se u dvorištu banske palače izbor obavljao, dođe do sukoba s vojskom, koja je pucala. Palo je 14 mrtvih, još više bijaše teško i lako ranjenih. Krv je pala, ali je donijela ploda. Hrvatski je sabor 23. listopada god. 1847. hrvatski jezik proglasio službenim jezikom u Hrvatskoj i Slavoniji.

Madžari su išli za tim, da stvore nezavisnu državu od Austrije. Ta im se želja ispunila g. 1848. Ta je godina za Francusku, Italiju, Njemačku i Austriju bila vrlo burna, jer se svagdje narod bunio. Madžari zatraže zasebno, od Austrije sasvim nezavisno ministarstvo. Dobiju ga 7. travnja. Dabome, u njemu ne bijaše nijednoga Hrvata. Četiri dana iza toga dođe kralj Ferdinand u Požun, gdje je sabor zasijedao, i potvrdi sve one zakone, što ih je ugarski sabor za nezavisnost Madžarske stvorio.

Čim se pročulo, da su Madžari zatražili od Austrije nezavisnost i svoju vojsku, sastanu se hrvatski rodoljubi u Zagrebu i zatraže,

da se banom imenuje pukovnik prve banske regimente Josip Jelačić, da se Krajina, Rijeka i Dalmacija sjedine s Hrvatskom, da se imenuje hrvatska vlada, koja će biti sasvim nezavisna od Ugarske, da se uredi hrvatska vojska, da se ukine kmetstvo, a neka se sabor uredi tako, da ga narod bira.

Još prije nego što je posebno odaslanstvo te želje hrvatskoga naroda iznijelo pred kralja Ferdinanda, bude barun Josip Jelačić imenovan banom hrvatskim i zapovjednikom Krajine. Kad se dva mjeseca poslije toga sastao prvi birani sabor, prvi mu je posao

Ban Josip Jelačić.

bio, da po starom običaju ustoliči novoga bana. Budući da je biskup zagrebački boravio u tuđini, to je bana u znak sloge Hrvata i Srba ustoličio srpski patrijarh Josip Rajačić, koji je u Zagrebu dočekan bio velikim slavljem.

Dan instalacije ili ustoličenje bijaše prava narodna slava. Naroda je sa svih strana došlo toliko, da je za čin ustoličenja uzet trg sv. Katarine. Poseban je odbor pod vodstvom biskupa Šrota pošao po »svetejšega« gospodina patrijarha Josipa Rajačića, da ga u sredinu dovede. Biskup senjski Ožegović, pakrački vladika Kragujević

i karlovački vladika Evgenije Jovanović dovedu gospodina bana, ljubimca naroda. »Uz gromki živio, uz miloglasnu muziku, uz pucnjavu topova dođe preuzvišeni g. ban u sredinu sakupljenog naroda«, piše saborski zapisnik. Velikaši su nosili bansko željezo i bansku zastavu. Sva su srca zadrhtala, kad je ban počeo govor ovim riječima:

»Ponosio sam se i uvijek radovao, što me je hrvatska majka u hrvatskoj domovini rodila«.

Burna godina 1848. prevrije i u austrijskih Srba. Oni održe narodnu skupštinu u Karlovcima i zatraže, da se Banat, Bačka, Baranja i Srijem, koliko nije bio u Krajini, združe u »Srpsku Vojvodinu«. Vojvodina neka bude najuže spojena s Hrvatskom. Vojvodini na čelu neka bude srpski vojvoda. Mjesec dana iza toga izabere druga skupština, koja se sastala, Stefana Šupljikca, ogulinskog pukovnika, za vojvodu srpskoga, a metropolitu Josipa Rajačića za patrijarha srpskoga.

I hrvatski je sabor iskazao Srbima bratske osjećaje. On je zaključio ravnopravnost pravoslavne crkve s katoličkom, ćirilicu je proglasio ravnopravnom latinici, a jezik je prozvao srpsko-hrvatskim. Srbi Krajišnici su zatražili, da se i na njih protegne ustav hrvatski, ne bi li se tako riješili vojničke uprave.

Madžari su prijekim okom gledali, što se to događa u Hrvatskoj i Vojvodini. Kušali su se posredovanjem dvora nagoditi s Hrvatima. No kad je Jelačić odlučno tražio potpunu unutrašnju nezavisnost Hrvatske i ravnopravnost hrvatskoga jezika s madžarskim na ugarskom saboru, odbiju to Madžari. Tako je došlo do sukoba između Hrvata i Madžara.

Oružje je imalo odlučiti. Jedanaestoga rujna prijeđe Jelačić Dravu kod Varaždina s geslom: »Što Bog dade i sreća junačka«. U Ugarskoj uspješno je vojevao s Madžarima. Prvi mu je čin bio, da Međumurje sjedini s Hrvatskom.

Uto je nastala promjena na prijestolju. Kralj Ferdinand se zahvalio, a naslijedi ga osamnaestgodišnji Franjo Josip (1848.-1915). Novi vladar imenuje Jelačića gubernatorom Rijeke, koju je već Jelačić dao zaposjesti, i gubernatorom Dalmacije. Prvi put je poslije vjekova ban u svojim rukama sjedinio sve zemlje hrvatske.

No doskora se list promijenio, naročito poslije poraza Madžara, Bečki je dvor uveo apsolutizam, a Hrvate i Srbe nagradio krutim centralizmom: ukinuo je hrvatski ustav i počeo provoditi germanizaciju. Ta se nezahvalnost bečkog dvora duboko kosne bana Jelačića, koji je teško obolio i umr'o g. 1854. Jedino dobro djelo ipak je učinio centralizam, podigao je zagrebačku biskupiju na nadbiskupiju otkinuvši tako Hrvatsku i crkveno od Ugarske.

Stj. Srkulj.

Клањати се великим људима и загријавати се њиховим идеалима није срамота; срамота је не имати идеала и пузити пред тиранима!

М. Цар.

79.

Srpanjskim žrtvama.

Vijence pletu mlade Hrvatice,
Vijence pletu i grobove kite,
Suzam' rose vijenac križ i lice,
Tiho šapću riječi uznosite:
»Slava njima, slava svima
Što umiru slično njima!«

Vaše suze, majke, otarite,
Uzdisaje ustavite, seke.
Sinov'ma se, braćom ponosite
Što proliše za dom krvi rijeke:
Iz grobova slava niče,
Krv Abela k nebu viče.

Jeste! Budi vama vječna slava,
Našeg roda mučenici veli!
Zrake sjaju oko vaših glava,
Lovori su vaši neuveli:
»Slava vam, a onim kletva,
Kojih ste bili krvna žetva!«

Hrvaćani! Na tog groba pragu
Zaklinjem vas: spomenite mrtve!
U vlastitu uzdajte se snagu,
Domoljubljem osvetite žrtve! —
Neka — ak' vas to ne gane,
Križ — osvete mač postane!

Svijajte vijence, Hrvatice!
Krun'te vazda te nadgrobne križe,
Ne dozvol'te da vam momak lice
Prije ljubi negoli prisiže:
Da će rado tako umrijeti,
Kad izdajstvo domu prijeti!

Antun Nemčić.

Ovu je pjesmu spjevao Antun Nemčić poslije strašnog krvoprolića, koje se dogodilo 29. srpnja 1845. godine u Zagrebu na Markovu trgu. Toga se dana vršio izbor podžupana, pa je hrvatska narodna stranka postavila svojega kandidata Mirka Lentulaja, a stranka madžarona (pristalica Madžara u Hrvatskoj) imala je kandidata Josipa Žuvića. Zbog nepravednog podjeljivanja prava glasa nijesu mnogi hrvatski rodoljubi mogli doći na glasovanje, i tako je izabran madžaron Josip Žuvić. Poslije izbora, budući

da je vladalo veliko uzbuđenje, došlo je do sukoba između građana i vojske,
pa je potpukovnik Sartori dao zapovijed vojnicima, da pucaju u narod. U
borbi za hrvatska narodna prava pade ovdje 14 mladih života, a veliki broj
ostade, što teže što lakše, ranjen. Na zagrebačkom groblju Mirogoju podi-
gnut je nad grobom ovih mučenika spomenik s natpisom »Srpanjskim žrtva-
ma iz god. 1845.«

80.

Јован Скерлић

Непоседно прије почетка великог свјетског рата, два мјесеца прије но што је почело урнебесно грување топова по цијелој Европи, задесила је нагла смрт дотад највећег и највреднијег српског књижевно-културног радника Јована Скерлића.

Јован Скерлић.

Како је његов свестрани и широки поглед на културни напредак захваћао поред српске и хрватску књижевност, и како је с посебним занимањем пратио рад хрватских књижевника и научењака, можемо губитак Јована Скерлића назвати опћим губитком за Србе и Хрвате.

Од те велике народне несреће нијесмо се могли нити освијестити, кад нас је поклопила друга, опћа несрећа, свјетски рат.

Под притиском још већих несрећа, гдје су падале главе и млади животи као житно класје под ударом оштре косе, није било времена жалити за једним од наших најбољих људи. Непосредно иза његове ненадане смрти болно су задрхтала сва срца српске и хрватске интелигенције, и у свим новинама и листовима појавили су се чланци пуни бола и туге јављајући његову смрт и оплакујући велики народни губитак. Многи од тих чланака, док су стављани на папир, квашени су искреним сузама. Мало је тко у нашем народу тако искрено оплакан као Јован Скерлић. Оплакана је његова велика вриједност и његова лијепа младост (није му било још ни 37 година).

По својем плодном и одличном раду, по својој бистрој и необичној памети, по својем осјећајном и честитом срцу, Јован Скерлић је био врло ријетка појава у нашем народу. По свим тим одличним особинама он би ишао у велике људе и у много већим и културнијим народима, а у нашем народу он је био без сумње један од највећих људи.

Његову величину ми суврременици можда не можемо довољно оцијенити. У очима наших млађих, у будућности, Скерлић ће бивати све већи.

Од многобројних Скерлићевих заслуга и од широког његова културног дјеловања ми ћемо истакнути двоје. Скерлић је постао знаменит као књижевни хисторик и као књижевни критик.

Његове изванредне способности почеле су се истицати врло
рано. Кад му је било 13 година, почео је да пише по дјечјим и
шаљивим листовима, а у 15. години био је већ сасвим изнад
дјечачких забава; осјећао се као потпун, свршен човјек. Мјесто
»мете«, »змаја« и других игара, он је волио шетати и разговарати
о књижевности и повијести. Својим вршњацима он је препору-
чивао књиге за читање. Од 10. до 14. године он је већ имао своју
библиотеку, свој писаћи стол, за којим је радио. Из књига, које
је читао, биљежио је различна мјеста и уносио их у свешчиће.
Писао је обилне прилоге за дјечје листове — био је већ тада
књижевник.

У првој београдској гимназији, у којој је Скерлић учио,
постоји књижевно друштво »Нада«. Скерлић је био један од нај-
угледнијих и најрадинијих чланова тога друштва. Он пише, кри-
тизира, преводи и уређује шаљиви лист »Геџу«. Истиче се међу
својим друговима исто онако, како се касније истицао у јавном

животу. Већ тада сви су његови другови били увјерени, да ће се о њему говорити, ма којем се студију он касније посветио. На свеучилишту брзо се истакао и привукао пажњу младога професора, знаменитог критика Богдана Поповића. Скерлић је већ послије друге године студија почео писати критичке расправе и у свему је настојао да достигне свога учитеља. Кад је свршио своје студије, проведавши неко вријеме у Паризу, вратио се кући и ту се без одмора даје на плодоносан рад, који га је убрзо изнио на најјаснији видик наше књижевности и наше науке. Колико је талентиран, толико је био вриједан и устрајан у свакам раду, а све је радио по одређеној основи и у одређено вријеме.

Иако је у свом књижевном и научном раду био посве самосталан и ишао својим посебним путем, ипак је остао својим учитељима у души увијек захвалан. Прву своју овећу књигу посветио је »свом драгом учитељу, господину Богдану Поповићу«, а једно од својих најбољих дјела, велику студију о Светозару Марковићу посветио је другом свом учитељу француском професору Жоржу Ренару. Оба ова професора имали су врло великих заслуга, да се Скерлићев таленат развио до оне висине, коју је постигао. Изишавши из њихове школе, он је већ довршио своје развијање и одмах је отпочео плодан и користан рад као готов и свршен критик и научењак.

По J. Глушцу.

Књижевна дјела писана народним језиком сачињавају књижевност тога народа. Срби, Хрвати и Словенци имаду врло стару књижевност, која свој коријен вуче из времена славенских апостола Ћирила и Методија. Од оног доба па до дана данашњега написано је и наштампано безброј књига српских, хрватских и словенских, а све оне чине српску, хрватску и словеначку књижевност. Ако се у једној књизи прикажу књижевна дјела од најстаријих времена, наброје писци и објасни вриједност њихових дјела, онда се оваква књига зове повијест (хисторија) књижевности (литературе), а писац те књиге зове се књижевни хисторик. Јован Скерлић написао је »Повијест српске књижевности«. Премда је већ и прије њега било књижевних хисторика код Срба, ипак је он по својој опћој образованости, по даровитости и марљивости својој претекао све своје претходнике и тако постао најзнаменитији књижевни хисторик српски.

Књижевна дјела могу бити различита, но кад говоримо о књижевности којега народа, онда редовно помишљамо на књиге забавног садржаја или на романе, драме, приповијетке и пјесме. Таква се књижевна дјела убрајају у умјетност. Створити право умјетничко књижевно дјело не може свако, јер за то треба имати посебнога дара — умјетничког смисла и способности. Због тога свако умјетничко књижевно дјело није једнако вриједно, јер и писци немају једнаке умјетничке способности. Људи, који су своје образовање толико усавршили, да могу о књижевним дјелима изрицати свој суд, т. ј. утврдити, да ли је које дјело више или ниже вриједности, такови се људи зову књижевни критици. Јован Скерлић се на том пољу одликовао као ријетко који књижевник.

Код Хрвата је Станко Враз почео стварати нову критику, а код Срба оснивач је новије књижевне критике Скерлићев професор Богдан Поповић, којега је достојно наслиједио његов ученик.

У Словенаца оснивач је књижевне критике Јосип Стритар.

81.

Светли гробови.

Бејасте ли, браћо моја млада,
Дал' бејасте ви на гробљу када,
Aj, на гробљу, на голему?
— Та увек смо ми на њему!
Гробље j' земља, ком се ходи,
Гробље j' вода, ком се броди,
Гробље, врти и градине;
Гробље, брда и долине;
Свака j' стопа
Гроб до гроба.
Гробље j' спомен доба свију;
Гробље, књиге што се штију; —
Повесница свих земаља,
Староставних цара, краља
И читуља виших слика,
Изабраника, мученика,
Од почетка памтивека;
Све j' то гробље —
Ал' је и колевка.
Нема броја ни имена,
У висини звездам' свима.

Камо л' броја и спомена
У земљици гробовима!
Милијоне прогутала j' тама,
Црна тама многих тисућлећа,
Нитко их се више и не сећа.
— На погдеком увек гори свећа!
Ил је свећа, ил' је име светло,
Ил' су дела, која се не гасе,
Па редове недогледног гробља
Својом зраком красе,
Ти гробови,
Стари нови,
Они сјају
Свакомнараштају!
— — — — — —
Око сваког светлог гроба
Прикупљо се живот нови,
Наследници света жара,
Купили се соколови
Пијућ' душом светле зраке
Јест, тако је, браћо драга:

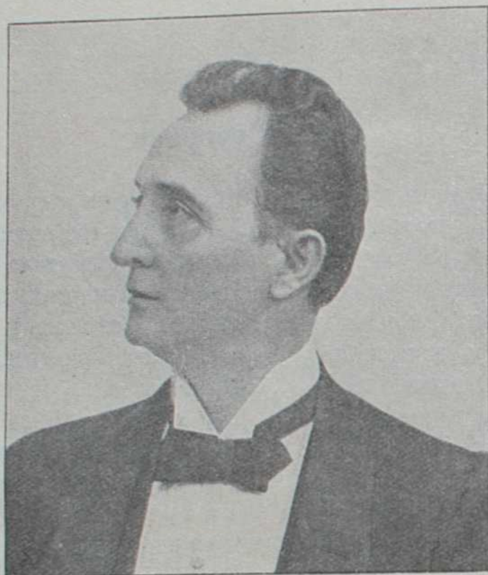
Ти гробови нису раке,
Већ колевке нових снага!

Змај J. Јовановић.

82.

Andrija Fijan.

Naš narod ima mnogo dara za glumačku umjetnost. Vrlo dobri glumci nijesu u nas rijetkost. Bilo je dosad i kod nas, kao i u većih naroda, velikih umjetnika glumaca. Jedan takav, veći od svih drugih, bio je Andrija Fijan.

Andrija Fijan.

Rodio se u Zagrebu g. 1851. Nedaleko od staroga kazališta stajala mu je rodna kuća. Poslije četvrtog razreda realke pošao je u učiteljsku školu i postao pučki učitelj. Kako je bio namješten u Šestinama kraj Zagreba, ostao je u trajnoj vezi s cijelim kulturnim, a navlastito kazališnim životom zagrebačkim. To je za nj bilo od odlučnog značenja, jer je imao prilike da otkrije svoje glumačke sposobnosti. Prvi je put nastupio u ulozi Vlatka Banjanina u Kukuljevićevu »Poturici«, i već kod ovoga prvoga nastupa ubrao je zanosno priznanje publike i kritike. God. 1878. postao je stalan član hrvatskog narodnog kazališta, na kojem je djelovao sve do svoje smrti. Bio je neko vrijeme i ravnateljem beogradskog srpskog narodnog pozorišta. Radi bolesti srca nije mogao svoje velike

umjetničke sposobnosti u punoj mjeri do kraja posvetiti svojem pozivu, no ono, što je hrvatskoj kazališnoj umjetnosti dao do svoje pedesete godine i što je izvršio kao junak u najtežim, najdivnijim i najosjetljivijim ulogama — to možemo smatrati velikim kulturnim djelom narodnog umjetnika.

Andrija Fijan stupio je na pozornicu bez priprave za svoje novo zvanje i već je kod prvog istupa osvojio sve, koji su ga slušali i gledali. To jasno dokazuje, kolika je bila snaga njegova dara za glumačku umjetnost. On je bez upute, gledanjem i zamjećivanjem sam naučio svoje umijeće. Kao učiteljski pripravnik on je tjesnije nego u kojoj drugoj službi ostao u dodiru s hrvatskom narodnom književnošću, kojom se već rano uvelike zanosio. Njegovi su uspjesi rasli uporedo s uspjehom hrvatske knjige, s kojom je imao i kao deklamator najuže veze, i ovi njegovi uspjesi jednako su utirali put onoj velikoj pobjedi, s kojom su zauvijek spojena najslavnija imena hrvatska iz prošloga vijeka.

Andrija je Fijan radio istim umjetničkim sredstvima, kojima su uspijevali njegovi suborioci u radu za osvješćivanje naroda. Njegov rad ima veliku sličnost s radom književnika Augusta Šenoe. I Fijan je oživljavao narodnu svijest živim slikama iz njegove prošlosti, i on se čitav dao svojoj umjetnosti pun zanosa za svoje djelo. On se utjecao, kao nitko prije njega, draži ljepote narodnoga jezika, za koju narod još nije znao, i podavao se poletu njegove riječi pogađajući svojim osjećajima čuvstva svojega naroda. Obojica — Šenoa i Fijan ostali su do kraja i u svemu vjerni lozinki: Budi svoj! — Među mladim glumcima imao je Fijan velik broj nasljedovača i učenika.

Kao što je Fijana narodna književnost bogato podupirala, da uzmogne izgraditi svoje sposobnosti, tako joj je i on punim šakama vraćao. Kao ljubimac publike, Fijan je već svojom ličnošću privlačio najšire vrste na svečanosti, na kojima je nastupio kao deklamator hrvatskih pjesama i time je vrlo mnogo pridonio upoznavanju i širenju narodnih pjesnika. Pod njegovim utjecajem razvila se ljubav za deklamaciju i smisao za ovu umjetnost. Sigurno je, da su mnogi pjesnici stvarajući svoje pjesme pomišljali na dojmove, što bi ih Fijan znao pobuditi svojom deklamacijom.

Kao čovjek i kao glumac bio je ovaj umjetnik utjelovljenje ljepote. Njegova je plemenita pojava davala svakoj njegovoj riječi pjesnički izražaj, a svakom njegovu pokretu melodiju. Za njegovim

koracima šuštaše purpurna[1]) toga,[2]) a na čelu se uvijek vidio kao lovorni vijenac. Kad se 26. rujna 1911. godine njegovo izmoreno tijelo ispružilo na odru, pisao je jedan od najvećih kritika hrvatskih Gustav Matoš: »U životu ne vidjeh divnije glave i ljepšega glumca od njega.«

Iz knjige »Strossmayerov kalendar«. Po B. Livadiću.

Uz slikarstvo, pjesništvo, glazbu i kiparstvo ima još jedna vrsta umjetnosti, a to je u m j e t n o s t g l u m a č k a. Glumac otkriva svoje vrline u kazalištu, gdje pred gledaocima treba da prikaže životne događaje upravo onako, kako se oni zaista zbivaju u svijetu. I za ovu umjetnost treba imati posebnoga dara, a u prvom redu treba dobro poznavati narodni jezik. Samo onaj glumac, koji govori lijepo, jasno i čisto, može postignuti uspjeh. Osim ove vrline ište se od dobra glumca sposobnost, da se uživi u ulogu, koja mu je dana, a to znači, da mora govoriti i raditi upravo onako, kao da sam sve proživljava, što na pozornici prikazuje. Visoku glumačku spremu i savršenu umjetnost nije tako lako postići. Svi kulturni narodi imadu svoja kazališta, u kojima se živom riječju prikazuju djela, što su ih napisali književnici. Poznato je, da su od svih naroda glumačku umjetnost do vrlo visoka savršenstva izgradili Rusi. Ruska glumačka družina »Hudožestvenici« postigla je dosad najveće uspjehe u ovoj umjetnosti.

Gledanje dobrih pozorišnih komada mnogo uvećava obrazovanje i smisao za ljepotu. Naša narodna kazališta u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani mogu se po sposobnosti i vrijednosti svojih glumaca takmiti s najboljim kazalištima kod drugih naroda.

S glumačkom umjetnošću srodna je jedna vještina, koja doduše ne zahtijeva toliko posebnoga dara kao ona prva, ali koja je također vrlo važna za uzgoj i obrazovanje. Ta vještina zove se d e k l a m a c i j a. Ako pjesmu kojega pjesnika naučiš napamet i ako je govoriš onako, kao da odvijaš kotače nekoga stroja, onda je bolje, da pjesmu i ne govoriš. Pjesnik je u svoju pjesmu ulio čuvstvo, on je u nju udahnuo jedan dio svojega života — a to sve treba ti da govorom istakneš, naglaskom i mijenjanjem glasa otkriješ onima, koji te slušaju. Deklamiranjem pjesama činiš, da smisao pjesme postaje jasniji, a čuvstvo njezino da prodire do srca. Kad slušaš deklamirati i kad osjetiš, kako ti se tijelom »mrazni valjaju vali«, — kako veli pjesnik Ivan Mažuranić, — onda si shvatio, što pjesnik hoće da kaže. Deklamiranjem naučit ćeš pravilno govoriti, a ako te u životu zadesi prilika, da govorom treba da braniš koju pravednu stvar, znat ćeš jasno, glasno i razumljivo izreći svoju misao.

Umjetnost sjedinjuje cio svijet.

Beethoven.

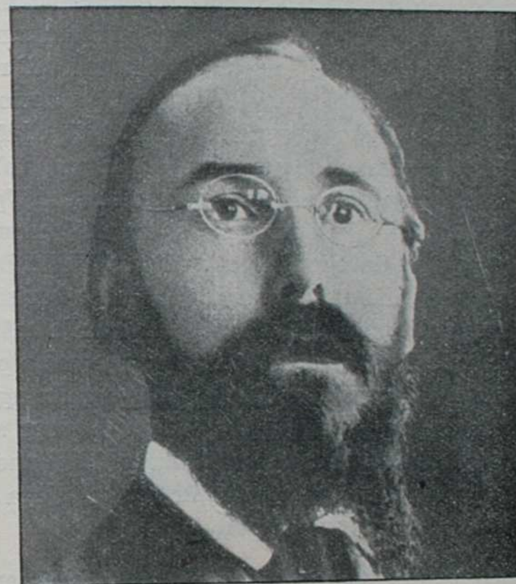
[1]) p u r p u r a n: grimizan; [2]) t o g a: rimski ogrtač.

83.

Mirko Rački.

Rodio se u Zagorju (u Novom Marofu) i nije iz njega odlazio za cijeloga svojega djetinjstva. Osnovnu je školu počeo polaziti u Ivancu, a nastavio je u Varaždinu, gdje ostade do šeste gimnazije.

Zagorje. Nema valjada zanimljivijega kraja, nego što je Zagorje. Jedini kraj u Hrvatskoj, koji nije pocijepan dvjema vjerama, koji je najdulje služio mostom srednjoj i sjevernoj Evropi za put na jug i istok i koji je Hrvatima dao Anutuna Kovačića, Babića Đalskog i Janka Leskovara.

Mirko Rački.

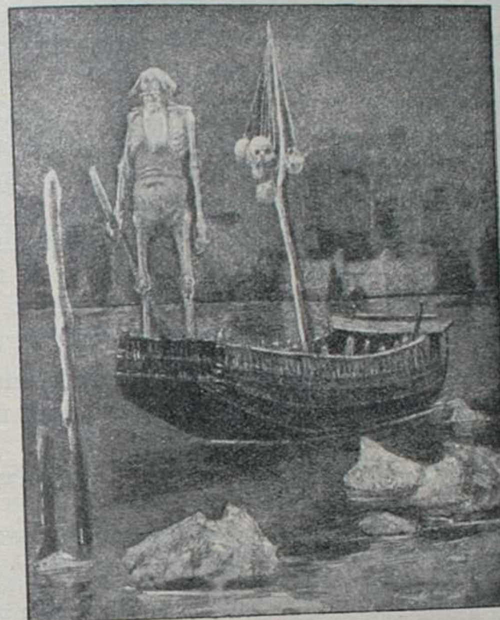
Prilike, u kojima se Rački rodio i odrastao nijesu lijepe i zamamne. Za svijet i život iz svoje mladosti imade jedan izraz, bio je kaže — musav! Bit će stoga, jer je baštinio samo jedno veliko svojstvo, koje muči tolike pjesnike — osjetljivost, sličnu osjetljivosti cvijetne peludi, praška s leptirovih krila i čvrsto napete žice, što odjekuje i na najslabiji ćuh vjerta. Uvjerivši se, da radi novčanih prilika ne će moći nastaviti nauke na sveučilištu, rastane se u šestom razredu s gimnazijom i pođe u učiteljsku školu. Učiteljska

škola! Malo imade zavoda, koji bi bili podobni odgajati u tolikoj mjeri nesebične ljude kao učiteljska škola. Pa i kako ne bi, kad se znade, da je život našeg učitelja više nego težak, kad se znade, da treba mnogo samoprijegora za djelovanje na tom polju, ako čovjek hoće da ne klone i da barem deseti dio onoga učini, što mora učiniti. Stoga treba već za rana mnogo govoriti o velikom pozivu, o tome, kako je učitelj umjetnik, kako mora naviknuti na život, u kojem se malo jede, a mnogo radi. Za to se ište zasebnog ponosa i požrtvovnosti.

U učiteljskoj školi Rački se oduševio za slikanje. Prvim učiteljem bio mu je Rogulja. Upozoravao ga je na crtanje po prirodi, i Rački je tada počeo uživati u sanjama o slikarstvu ili slikarskoj umjetnosti. Vraćajući se preko praznika u Varaždin mnogo je vremena utrošio na slikanje. U njemu tada još nijesu bili razvijeni nikakvi određeni pojmovi i bit će, da se ponajviše nosio mislima o umjetnosti uopće. Razlog, s kojega se ipak najviše oduševio za slikarstvo, bit će u tome, što ga je njegov učitelj risanja toliko zavolio razbuđujući u njemu sanje o slikarskom umjetniku. Upoznavši se s barunom Vranicanijem, velikim prijateljem umjetnosti, bude od ovoga jednom prilikom doveden u atelje slikara Vlaha B u k o v c a, koji je tada boravio u Zagrebu i taj je posjet bio bez sumnje velikoga značenja za dalje odluke Račkoga. Bukovac je baš tada dovršavao svoju veliku sliku »Kain i Abel«. Rački je već otprije poznavao neke Bukovčeve radnje s izložbe, a kad je sada ugledao majstora pred ovim velikim djelom, zaokupilo ga je svega samo jedno pitanje: kako se može nešto tako veliko izraditi? Vlaho ga je tješio, da to nije nipošto tako teško, i Rački ode od njega veći i jači, nego što je bio ikada za svega života.

Svršivši učiteljsku školu proboravi praznike na imanju baruna Vranicanija u Oroslavlju, koji je odonda često podupirao Račkoga, i bude namješten u nedalekom Ščitarjevu. Čudan je bio život, što ga je ondje provodio. Za slikarstvo bijaše oduševljen, ali usto se bavio glazbom. Sve je to radio kao samouk ne primajući nikakovih uputa, osim što je mogao pohvatati iz knjiga. U isto je vrijeme učio francuski, pjevao, skladao i pisao pripovijesti . . . I dok se u praznoj crkvi, u prvi osvit dana, razlijegao zvuk njegovih orgulja, dok su gluho odjekivali njegovi odgovori svećeniku pred oltarom, jačala je u njemu misao, da treba prekinuti s takvim životom i podati se cijelom dušom onom, zašto je osjećao u sebi veći i jači poziv . . . Jednoga dana zaključa vrata školske sobe, pribije na njih cedulju »otišao« — i nestade ga . . .

Prvo mu je bilo u Beč, na akademiju! Imaše samo jedno preporučno pismo. Tek bio je slabe sreće. Školska godina bijaše već započela, i ne htjedoše ga pustiti k ispitu. On se morade vratiti. Poslije nekoga vremena pođe po drugi put u Beč, ali bijaše i ovaj put slabe sreće. Tada se stadoše rušiti snovi. Rački proboravi nekoliko mjeseci u Beču lutajući i probijajući se, svaki dan bliže smrti nego kruhu. Konačno ga zahvati silna čežnja za domovinom i on skupi još toliko snage, da krene natrag. Od tog vremena započe tužno lutanje i život pun borbe za opstanak. Najprije krene u Slavoniju, u Zdence, no već iza nekoliko mjeseci odlazi preko Zagreba u Podravinu, pa u Zagorje. Slikajući po Zagorju svece u seoskim crkvicama namjeri se na gardijskog časnika Novakovića, koji je boravio stalno u Beču. Ovaj uzme Račkoga za kućnog učitelja i povede ga sa sobom u Beč. Sada se upiše u privatnu slikarsku školu. Slikaše danju i noću i mnoge radnje budu mu odlikovane. Kad je

M. Rački: Karon. Iz »Danteova Pakla«.

položio ispit, bude primljen u akademiju. S mladim kiparom Meštrovićem, koji baš u isto vrijeme živi u Beču, dijeli sve zlo i dobro. Iz Beča krene u Prag i nastavi učiti kod Bukovca te ostade njegovim đakom dvije godine. Kad je došlo doba, da Bukovac prepreda svoje đake drugom profesoru, sakupi Rački svoje radnje i ode. Druge godine dobije nastojanjem profesora Kršnjavoga stipendij od hrvatske vlade i narudžbu za ilustraciju Danteove »Božanske Komedije«. U Dalmaciji, u Rijeci nedaleko od Dubrovnika, crta ilustracije za »Pakao«, ali ne može dugo snositi sve nevolje, na koje je ondje naišao i doskora bježi u Mletke tvrdo vjerujući, da će se ondje moći posve posvetiti radu. Ali u Mlecima naiđe na još veće neprilike i nakon kratka vremena eto ga opet u Beču. Odavde krene u München i opet u Dalmaciju. Potpore više nije imao i odsada živi gotovo dvije godine neprekidno u Rijeci dubrovačkoj nepoznat, pod neprestanim nadzorom oblasti, jer je tik granice, pa ne vjeruju, da bi itko bio kadar odabrati boravak u onom pustom kraju, osim u kakove političke svrhe. Pošto tamo ne može dobiti modela i ne smije izaći iz kuće sa slikarskim stalkom, mora opet bježati. Odavde dođe u Zagreb, gdje i sada najviše boravi.

Mirko je dijete romantičnog hrvatskog Zagorja, mekan i buntovan kao svaki pravi Zagorac, žilav i ustrajan poput mnogog hrvatskog učitelja i nesretan kao svaki pjesnik.

Po A. Milčinoviću.

Slikarstvo. (Piktura). Slikar izrađuje svoja umjetnička djela na stijeni, na napetu platnu ili na drugoj kakvoj glatkoj pozadini. On može za svoju sliku upotrijebiti mnogo raznovrsnih boja, pa često vrijednost i ljepota slike zavise o odabiranju i sastavljanju boja. Slika može biti izvedena uljenom bojom, vodenom bojom (akvarel) ili vrstom krede (pastel), no ima još i drugih sredstava, kojima se može služiti umjetnik slikar. Slikar mora na ravnoj pozadini prikazati debljinu predmetâ ili udaljenost njihovu. Kipar može ovom zahtjevu lakše zadovoljiti, jer on izdjelava svoje likove iz kamena, dok slikar to postiže tako zvanom perspektivom. Promatrajte sliku zastora hrvatskog narodnog kazališta. U daljini vidite zeleno Sljeme, tvrdi Grič i strme tornjeve sv. Stjepana. Ako je slikaru uspjelo udaljene dijelove prirode prikazati onako, kako se oni našemu oku ukazuju, onda je postigao velik uspjeh.

Slikarstvo je staro kao i kiparstvo. Već najstariji narodi svijeta voljeli su slike pa su svoje kuće i hramove uljepšavali slikama. Ali u vrlo stara vremena nije bilo tako savršenih sredstava za izrađivanje slika, a nije bilo ni toliko iskustva u načinu slikanja. Velimo, da je slikarska tehnika još bila nesavršena. U novijim stoljećima, a osobito u vrijeme t. zv. umjetničke renesanse (obnove) u 15. i 16. stoljeću, razvila se slikarska tehnika, a po njoj i umjetnost do gotovo nedostižne veličine. Imena slavljenih svjetskih umjetnika: Leonarda da Vincia, Raphaela, Murilla, Rubensa, Rembrandta i dr. spominjemo danas kao savršene uzore slikarskog umijeća.

I mi Hrvati, Srbi i Slovenci imademo dobrih i proslavljenih slikara. Znameniti povijesni događaji i junački čini naših narodnih boraca za slobodu davali su našim umjetnicima dovoljno građe za umjetnička djela. Poznate su historičke slike naših umjetnika: Ivekovića, Jovanovića, Medovića, Đurića, Tišova i drugih, a kad pođemo u galerije slika, možemo da se naužijemo divnih umjetničkih radova naših ponajboljih slikara. Evo još nekoliko imena naših najboljih: Tomislav Krizman, Klement Crnčić, Ferdo Kovačević, Robert Auer, Ivan Dobrović, Miroslav Kraljević, Ljubo Babić, Zlatko Šulentić. Ovi slikari ne izrađuju historičke slike, već slike iz prirode (pejsaž) ili ljudska lica (portre). Zovemo ih stoga pejsažistima ili portretistima. Posljednji od ovih, što ih nabrojismo, Zlatko Šulentić izradio je crteže u Čitanci za odlomak »Kroz priču i basnu«.

UMJETNOST oplemenjuje srce! Svi pravi umjetnici, što ih ja poznajem, ljudi su čista i neporočna značaja i života. Ne može dakle biti sumnje, da onaj, tko umjetnost u narodu širi i tko u srcu razvija osjećaj za lijepo, bitno pridonosi, da se narod poboljša i oplemeni.

J. J. Strossmayer.

84.

Доситеј Обрадовић.

У вријеме, када се код европских народа почела јављаги мисао и потреба просвјећивања шикоких народних редова и када је у вези с овим просвјетитељским настојањем порасла вриједност народног језика и народне пјесме, почео је радити један од највећих српских књижевника и родољуба Доситеј Обрадовић.

До његова времена биле су књиге и књижевна дјела посебна забава само за учени свијет, народ сељачки и раднички није се уопће бавио књигом. Па да је и хтио узети у руке књигу, није ова имала за њ већега значења, јер је није разумио. Она је била писана језиком учених људи, латинским или старословенским (славено-српским). Тако је заправо народ био сасвим одијељен од културнога напретка европскога свијета, а посљедице тога непросвијећеног времена осјећале су се у свим државама. Владари су управљали својим народима самовољно и неправедно сматрајући их власништвом својим, с којим могу учинити све, као с каквим предметом својега посједа. Сву власт, сву снагу и моћ у земљама имали су владари и њихови чиновници, а народ био је бесправан — живио је као роб или кмет.

Ово стање није могло вјечно потрајати, јер се помало почело осјећати, да народи нијесу проста стока и да у земљама, гдје живи марљив, поштен и добар народ, и он треба да добије нека права и некога удјела у управи своје државе. Овакво тражење правице за широке народне редове и давање слободе народу зовемо демокрацијом. Но демокрација је свијетом завладала истом послије крваве француске револуције, која се збила на концу 18. стољећа. Иза овога догађаја почиње се и у другим земљама Европе постепено ширити демократски дух.

Дакле, баш у вријеме, када су се овакве нове мисли и ови нови назори почели развијати, појавио се Доситеј Обрадовић. Народ, који жели да истакне своју вриједност и који жели да постигне потпуну слободу, мора да буде просвијећен. То је мисао, која обузима Доситеја Обрадовића и која управља његовим радом цијелога живота.

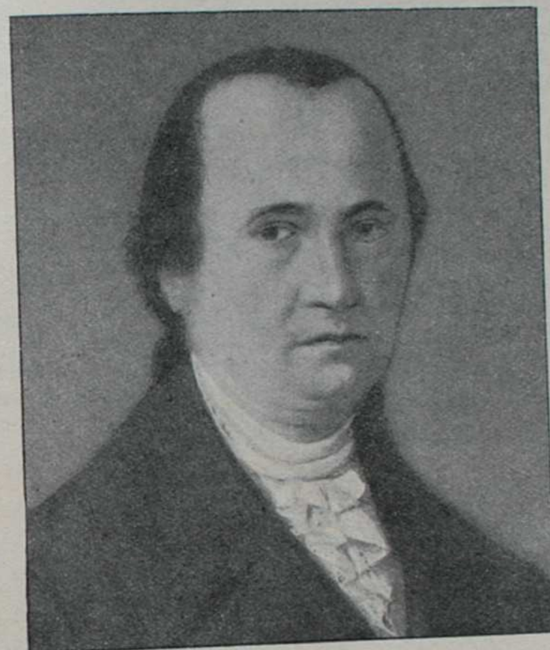
Доситеј се родио око год. 1742. у Чакову, српско-румуњском селу у Банату. Отац и мати рано су умрли, па га је узео к себи његов рођак. Већ у раној младости заволио је књигу. Кад су га хтјели у Темишвару везати уза занат, побјегне у манастир Хопово у Фрушкој гори. Овдје се за годину дана закалуђери и баци се великим напором на читање и учење. Но будући да у манастиру није нашао онолико светости и доброте, како је био очекивао, побјегне и одавде. Славни хрватски учењак Ватрослав Јагић вели, да је овај бијег Доситеја Обрадовића био за српску просвјету и књижевност оно, што је за муслиманску вјеру био бијег Мухамедов из Меке.

Доситеј је мијењао врло често своје боравиште, а задржавао се готово у свим великим градовима Европе те је паче путовао и у Русију. — Тек од год. 1807. борави стално у Србији и посвећује даљи дио живота само својој земљи.

Рад Доситеја Обрадовића као српског књижевника и човјека великих људских и народних врлина не може се приказати кратко, јер је он тако велик, да га можемо ваљано упознати тек полаганим и постепеним проучавањем његових дјела и упознавањем његових мисли и родољубних врлина. — Истакнут ћемо само двије његове велике заслуге за српски народ и српску књижевност.

Доситеј Обрадовић је ћудоредни одгајатељ свога народа и покретач мисли о промјени књижевног језика српске. Прву задаћу извршио је Доситеј

тиме, што је написао и издао велик број басана и приповједака, којима је додао своју ћудоредну поуку. Басне Доситеја Обрадовића познате су и изван наше домовине. Доситеј је одабрао за пучку поуку управо басну с разлога, што је знао, да још непросвијећену народу треба дати лако и једноставно штиво, да га својим умом лакше може обухватити — те разумјети добру мисао, што му је животињска прича даје.

Свој рад за промјену (реформу) књижевног језика основао је Доситеј Обрадовић на томе, што је настојао, да се из српске књиге уклони језик старословенски, којега прост народ није разумио, премда је сличан народном језику. Доситеј Обрадовић трудио се у првом реду, да сам своје књиге пише језиком народним, а желио је, да и други српски писци пођу његовим трагом. Ову своју основу није могао да изведе до краја из два важна разлога. Прво, што и сам још није умио владати потпуно чистим народним језиком, а друго, што га његови суврееници нијесу разумјели. Требало је проћи још неколико година, док се појавио други човјек, који је своје образовање црпио на новијим изворима, и који је оно, што је Обрадовић започео, одлучно на-

ставио и готово до краја извео. Тај човјек бијаше **Вук Стефановић Караџић**.

Др. В. П.

Сваки народ говори својим народним језиком. По језику познајемо, којему народу тко припада. О нашему језику спјевао је хрватски пјесник **Петар Прерадовић** двије одличне пјесме, које треба да су познате свакем Хрвату, Србину и Словенцу. Ове се пјесме зову: »Роду о језику« и »Језик рода мога«. — Не пропустите згоду, а да ове пјесме што прије не прочитате. Замислите се у њихов садржај!

На пространом подручју, на којем живи један народ, говори се — како рекосмо — једним језиком, но овај језик није у свим крајевима једнак. Разлике у говору све се више увећавају, што су удаљенији крајеви, којих говор успоређујемо. Хрвати у Хрватском Загорју и Хрвати у Приморју разликују се у говору, а још је већа разлика између Хрвата у загребачкој околици и Срба у Македонији. По овим разликама језик се хрватски или српски дијели у три нарјечја: штокавско, кајкавско и чакавско, а штокавско нарјечје има три говора: екавски, икавски и ијекавски. Но поред ових разлика имају нарјечја још и других особина. У старија је времена писао сваки књижевник говором својега краја, па је због тога свака књига имала своје језичне особине. Сваки се културни народ труди, да своју вриједност што више подигне, јер му се само тако може повећати и срећа. Појачавање културне вриједности постиже се и тиме, што се различити начини говора, а по томе и различито писање, своде на један јединствени начин, па се тиме постиже, да је свака књига писана једнаким говором и да се према томе може без потешкоћа читати у свим крајевима државе или народног подручја. Такав јединствени језик зове се **књижевни језик**, а ако је точно уређен и правопис, онда је то **књижевни правопис**.

85.

Ivan Meštrović.

Ivan Meštrović sin je siromašnih hrvatskih seljaka iz Dalmacije. Rodio se u slavonskom Vrpolju. Da je ostao u kraju, u kojem se rodio, možda nikada od njega kipara. Rezuckao bi preslice, šatovao[1]) štapove i tikvice.

Ali njegovo djetinstvo pade u kraj bogat — kamenom. Kao jednogodišnje dijete odvedoše ga roditelji u svoj rodni kraj Otavice, kraj Drniša, otkuda su i pošli samo na rad u Slavoniju. Tu je provodio Ivan svoje djetinjstvo do 15. godine kao običan pastir. Zimovao je kod kuće, a ljeto mu je prolazilo u planini sa stadom, gdje je još kao mali mališan izrezivao svojom »kusturicom«[2]) preslice i štapove, koje je poklanjao prijateljima i ukućanima. Čitati je naučio sam od sebe sravnjujući riječi i slova u Vukovoj Pjesmarici sa

[1]) **šatovati**: urezivati; [2]) **kusturica**: nožić.

stihovima, koje je upamtio od narodnih guslara i pjevača. Za dugih zimskih večeri, kada se radi štednje ne pali svijetlo, kada se sjedi u polumraku oko ognjišta, a bura vani zavija, rekne tkogod pjesmu o Marku, Milošu, o Srđi . . . i zaboravlja se na bijedu, na sirotinju, a likovi kosovskih junaka, robova i patnika počeše bluditi po mašti mladoga pastira . . . tražeći, da ih on izvede svojom umjetničkom kiparskom rukom.

Ivan Meštrović.

Ali za to je trebalo vremena. Trebale su proći godine ustrajnoga rada i teških napora. Počeo je s preslicom, končanicom[3]) i vretencem. Ubrzo izađe na glas. Nitko nije umio tako lijepo išarati kao on. U preslice je uložio među one različne šare i likove malena zrcala, da se djevojka može pogledati. Poslije načini šljaku[4]) jednom bosanskom invalidu, koji je stradao za vrijeme okupacije Bosne. Ova je šljaka u početku završavala cipelom s izrađenom petom, potplatom i čavlima. Kako je onoga hromoga starca žuljala, načini mali Ivan drugu, koja je mjesto cipele prikazivala golu nogu. To je bio rječit dokaz o umjetničkoj sposobnosti mladoga Meštrovića. Kasnije je izrađivao od drveta likove narodnih prvaka, među kojima se isticahu likovi bana Jelačića, Strossmayera, Račkoga, Antuna Starčevića i Vlaha Bukovca.

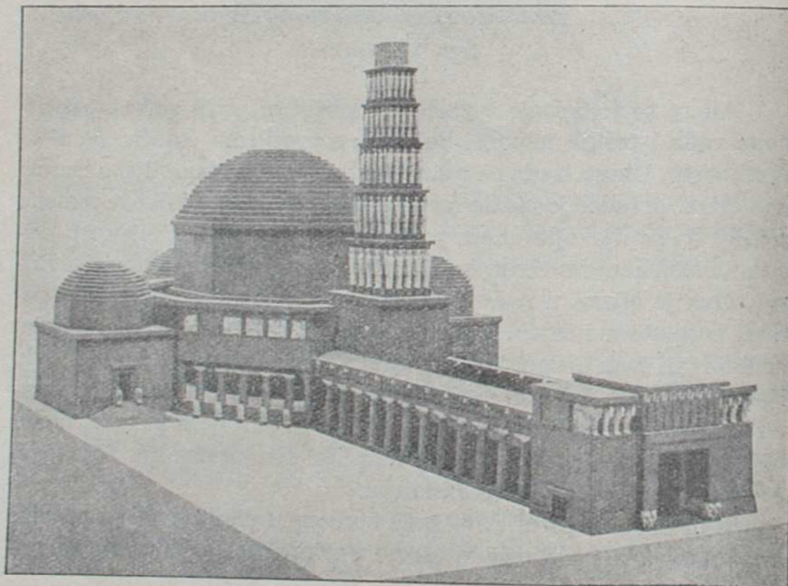
Kad osvane ljeto, a on zađe stadom u planinu te se po više dana ne vraća kući, teše sjekirom i priprostim alatom kipove ju-

[3]) **končanica**: kolotur; [4]) **šljaka**: štaka.

naka po slikama iz kalendara. U isto je vrijeme htio da izradi lik raspetoga Krista. Sve je bilo dobro, dok nije došao do izdjelavanja ruku. Onda bi redovno puknulo drvo i sav je trud bio uzaludan, jer on ne htjede, da Raspeti bude slijepljen i sastavljen, nego od jednoga komada. Napokon odluči da Raspetoga načini u kamenu.

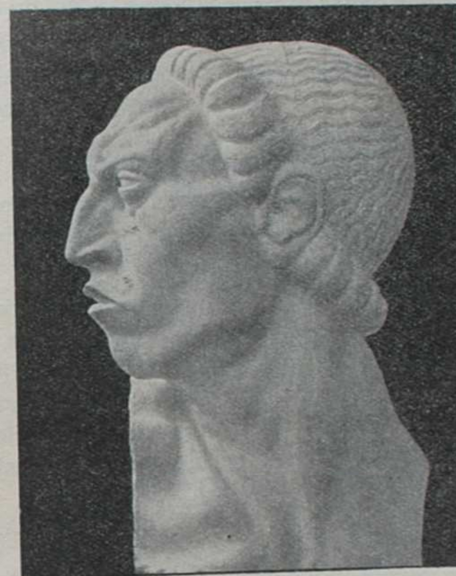
Slava njegova bijaše već prešla i preko međa općine, u kojoj je odrastao. Načelnik njegove općine pokazivao je njegove radnje ljudima, da ih potakne na podupiranje mladoga talenta. Budući da je već navršio 15 godina, nije više mogao biti primljen u zagrebačku obrtnu školu. Poslaše ga u Split na zanat klesarskom majstoru. Nije mu bilo drago klesati stube i različite ukrase pa je jedva dočekao čas, kad je njegov majstor otišao na kratko vrijeme poslom u Italiju. Za majstorove nenazočnosti izveo je figuru Krista u kamenu po modelu, što si ga je iz pameti načinio u glini. Vrativši se njegov gazda kući toliko se zanio, da mu je dopustio odsada klesati figure.

U Splitu se upoznao Meštrović s prvakom hrvatskog kiparstva Ivanom Rendićem, koji se počeo zanimati za sposobnosti mladoga Meštrovića. Poslije devetmjesečnog boravka u Splitu povede ga jedan bečki industrijalac u Beč, da se ondje dalje obra-

I. Meštrović: Vidovdanski hram.

zuje. Tamo se nastani kod nekoga Čeha, koji mu dade stan i hranu i još mu nađe učitelja, da može položiti ispit na akademiji. Radi siromaštva svojega stanodavca morao je Meštrović ostaviti njegovu kuću i sada se našao na ulici s 12 forinti mjesečne potpore, što dobivaše od jednoga hrvatskoga društva. Nastade doba strada nja. Hranio se u đačkoj menzi, a s običnim radnicima konačio. Radeći neumorno dane i noći Meštrović je u 18. godini položio prijamni ispit za akademiju, a kao đak prve godine već je počeo svoje radnje izlagati na umjetničkim izložbama.

I. Meštrović: Srđa Zlopogleđa.

Naučivši u domovini klesarski zanat Meštrović se tek u Beču počeo umjetnički razvijati. Tu je marljivo pohađao muzeje, galerije umjetnina i izložbe. Naskoro je upoznao umjetnička djela francuskih, belgijskih, ruskih i poljskih umjetnika i tako spojivši svoje prirođene prosobnosti s iskustvom i poznavanjem drugih znamenitih umjetnika, postade već par godina iza svojeg bečkog boravka umjetnik prvoga reda. Poslije Beča krenuo je u Pariz, gdje su mu se otvorila vrata u društvu prvih pariskih umjetnika kipara. Poslije Pariza pošao je u Italiju, a onda u London. Od vremena do vremena vraćao bi se u svoj rodni kraj, u svoje zabitno siromašno

dalmatinsko seoce, gdje je kao dijete slušao narodne pjesme i gdje je stupajući za stadom po pustoj i veličanstvenoj planini u mašti svojoj izrađivao likove narodnih junaka.

Za vrijeme velikog svjetskog rata Meštrović je, kao i mnogi drugi narodni ljudi, ostavio domovinu i proboravio ponajviše u Londonu i Americi. Ovdje je svojim umjetničkim djelovanjem digao glas svomu narodu i mnogo pridonio tome, da su se veliki kulturni narodi počeli zanimati za naš položaj, za našu borbu i za našu slobodu, koju vjekovima nijesmo mogli postići.

Ivan Meštrović danas je najveći kipar među Slavenima, a njegova je slava prodrla i k drugim kulturnim narodima Evrope i Amerike. Od njegovih kiparskih djela najznametnitija je zamisao Vidovdanskog hrama. U kosovskoj je propasti Meštrović našao sadržinu za svoju umjetnost i izradio je čitav niz kipova, koji predstavljaju likove narodnih umjetnika, boraca, robova i udovica. Ovi bi se kipovi imali smjestiti u jednom hramu, sazidanu na Kosovu. Zamisao umjetnikova nije ostvarena, no on je ipak izradio sve pojedine dijelove, koji bi bili potrebni za ovaj hram.

Njegov kip »Srđa Zlopogleda« ima da bude simbol (znak) džinovske osvete i prijezirnog gnjeva. U izražaju ovoga kipa sabrana je sva stoljetna osvetnička mržnja prema neprijateljima, ugnjetavačima i mučiteljima naroda. Poznati su njegovi radovi: Marko Kraljević, Miloš Obilić, Rob, Kosovska djevojka, Sfinga; onda lik slikara Vlaha Bukovca, Michelangela i spomenik Josipa J. Strossmayera u Zagrebu, koji je otkriven god. 1926.

Po A. Milčinoviću.

Kiparstvo (Skulptura). Kipar ili vajar izrađuje svoja djela u prostoru, t. j. njegovi likovi imadu visinu, širinu i debljinu, za razliku od slikarskih umjetnina, koje se izrađuju na platnu ili zidu ili na drugoj kakvoj ravnoj plohi, pa imaju samo visinu i širinu. Kipar ne može da pokaže promjenljiv život u vremenu, već prikazuje lik samo u jednom položaju: on ne može ništa prikazati, što pada ili leti, već može iz kretnje nekoga predmeta izabrati samo jedan tren pa ga prikazati u mirnom stanju. Svoju zamišljenu figuru izrađuje umjetnik kipar najprije u malom obliku u mekanoj glini, a onda tek po ovom »modelu« izrađuje kip potrebne veličine iz kamena ili ga lijeva iz bronce, a može ga načiniti i od drveta i od željeza.

Od svih naroda staroga svijeta najviše su se odlikovali Grci kao znameniti kipari. Njihovi kipovi ukrašavali su trgove mnogih većih i znamenitih gradova staroga vijeka, dvorove knezova i vladalaca, i domove prijatelja umjetnosti. Jedan od najvećih grčkih umjetnika skulptora bio je Fidije. — Poslije Grka veliku su slavu stekli talijanski umjetnici kipari, od kojih se osobito ističe Michelangelo Buonaroti kao uzor kipara cijelom novijem svijetu.

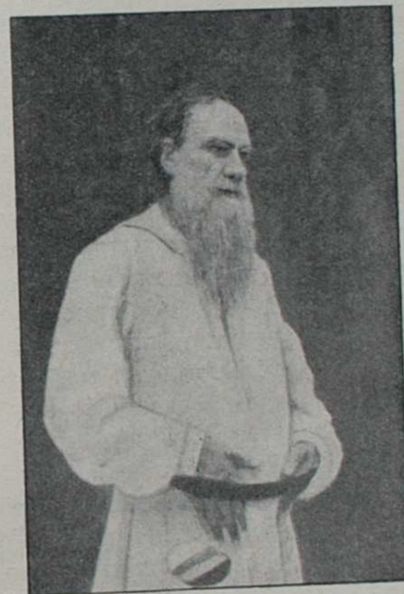
I naš narod ima uz Ivana Meštrovića lijep broj umjetnika kipara, koji su svojim djelima stekli znatne zasluge, a po gdjekoji su od tih poznati i u vanjskom svijetu. — Spominjemo: Roberta Frangeša, Rudolfa Valdeca, koji je načinio kip Dositeja Obradovića; Peru Ubavkića, Đoku Jovanovića i Ivana Rendića. Među mlađima treba istaknuti Peru Palaviccinia, Marina Studina, Tomu Rosandića, Josipa Turkalja, Frana Kršinića, Augustinčića i druge.

86.

Лав Николајевић Толстој.

I.

У запуштеном перивоју некоћ богате кнегиње Марије Волконске[1]), посједнице племићког добра Јасне Пољане, налази се хумак, обрастао травом и грмљем.

Лав Толстој.

Неупућени странац пролази и не обазирући се на њ, јер ту ништа нема, што би могло свратити позорност његову. Он не може ни помислити, да под тим хумком труну кости великога

[1]) Мајка Толстојева била је рођена кнегиња Волконска, посједница Јасне Пољане, којој се прижењио гроф Николај Толстој, отац пјесников.

рускога човјекољуба и пјесника Лава Николајевића Толстоја; како би и могао, кад на хумку нема ни припроста креста.

Тако је хтио старац, јер није допустио, да и најмање дрвце страда животом, које би имало као крст[2]) ресити гроб његов у оној самоћи.

Хтио је да му гроб буде у осами управо тако, као што је и за живота био осамљен у мислима својим. И као што је био хладан дан[3]), на који су га закопали, тако је хладна и успомена, која је остала иза њега као човјекољуба. Богаташи га замрзише, сиромаси га не разумјеше, учењаци га забацише.

Премда богата рода, подријетлом гроф, часник цареве војске, ипак је зазирао од богатства и славе, јер је у зрелијим годинама својим дошао до увјерења, да је одгојен размажено у племићком духу и да други оскудијевају, док он у обиљу проводи живот. Зато га је богато руско племство замрзило, поготову кад је стао свој посјед дијелити међу сиромашне сељаке. Међутим га управо ови нијесу могли схватити ради предрасуде према племству, које је неправедно кроз стољећа с њима поступало. И то је било криво, да Толстој као рођени племић није могао стећи повјерења код сељачкога народа. Исто су тако зазирали од њега и знанствени радници ради његових назора о животу[4]).

И тако је ето осамљени гробни хумак великога човјекољуба Толстоја вјерна слика његова односаја према људима за живота.

Толстој није само ријечима и књижевним дјелима већ и чином за живота свога учио, како људи треба да живе у слози љубећи се међу собом, да живе једноставно и о труду својем, а прије свега, да не чине другима оно, што не ће, да други њима чине. Буду ли овако живјели, онда ће нестати највећих зала, која их тиште; нестат ће искоришћавања, насиља и уопће неправде. Да би своју науку засвједочио чином, Толстој је у потпуном смислу ријечи гладне хранио, жедне појио, голе одијевао, а сељацима земљу дијелио. И био би напокон дошао на просјачки штап, да се није узбунила породица његова.

Тај ријетки осјећај за сиромашне, који га је управо мучио до посљедњега дана живота, донио је Толстој са собом на свијет, док је разумом спознао, да треба живјети једноставно, а о труду својем. Кад је једном ишао с дрводјелама у шуму на рад[5]), сретну путем просјака. Дрводјеле га обдаре, како је већ који могао, и Толстој му удијели примјерени дар. — Касније је Толстој много размишљао о том даривању и дошао до увјерења, да је сваки појединi дрводјела размјерно много више дао од њега и то од својега труда, док је он додуше дао десетероструко, али од доходака, који су му притјецали без труда и муке[6]). И тада је одлучио раздијелити сав свој велики посјед, док је за себе и своју породицу хтио само толико придржати, колико је потребно за једноставан живот. Одатле и размирице у породици.

Толстоја овдје није толико водио разум, колико осјећај; није могао око себе гледати биједе и невоље, премда му је разум говорио, да се не може свима људима помоћи. Али он је волио сам оскудијевати, кад толики други морају трпјети. Није хтио да ужива, док у исто вријеме толики немају круха. И ето тај осјећај учинио је Толстоја највећим човјекољубом свих времена.

II.

Толстој није само човјекољуб, већ је он и велик пјесник, који међу свјетским писцима запрема једно од првих мјеста.

Већ је у 19. години за вријеме својега боловања размишљањем дошао до увјерења, да такав живот, какав је дотада проводио у кругу својих племићких рођака и знанаца, нема сврхе, већ да треба радити. И он чврсто одлучи, чим оздрави, сасвим се предати душевном раду. У ту је сврху себи поставио ова правила: 1. Све треба да изведеш, што си једном одлучио; 2. штогод радиш, треба ваљано да радиш; 3. што си једном заборавио, не ваља више по књигама тражити, већ треба настојати, да се сам досјетиш; 4. треба да присилиш свој мозак, да ради с највећом напетошћу, којој је дорастао; 5. читај увијек и мисли гласно; 6. не треба се бојати рећи онима, који те сметају, нека те не узнемирују; зато им то најприје дај осјетити, но ако те не би разумјели, треба да их замолиш, нека ти опросте, а онда им отворено кажи.

[2]) Смрт младога стабла описује Толстој у приповијеци »Три смрти«; [3]) Толстој се родио 1828., а умро је мјесеца студенога 1910; [4]) Учењаци замјерају Толстоју, јер забацује знанствени рад, кад вели: fiat iustitia, pereat cultura — нека влада праведност, нека пропадне просвјета.

[5]) Толстој се бавио најразличитијим тјелесним радом: он је орао, копао, косио, дрва цијепао, крпао ципеле и т. д.; [6]) Сјетимо се Прерадовићеве пјесме »Божји суд«.

Од тога је времена Толстој душевно радио до своје смрти, која га је затекла у 82. години живота.

Да споменемо само нека најпознатија дјела великога пјесника! Међу првијенце његове иде »Дјетињство« и »Дјечаштво«. С тугом се пјесник сјећа тога најмилијега доба, кад вели: »Блажено, ах блажено, неповратно вријеме дјетињства! Тко да не љуби и не обожава твојих успомена?! Те успомене освјежују и уздижу душу моју, оне ми остадоше извором највећих радости...«

Док Толстој у својим успоменама слави младеначко доба, у романима »Обитељска срећа« и »Козаци« свјежим бојама описује живот на селу у здравој и непомућеној природи, с којим се ни издалека не може испоредити нездрави и неприродни живот у граду заједно са својом толико хваљеном, али често лажном, уљудбом.

Толстој мрзи лаж. Истина треба да влада несамо у животу, већ и у пјесми. Зато он у својим ратним успоменама, које је тако мајсторски описао у »Севастопољским приповијеткама«[7]) вели: »Јунак моје приповијетке, којега из дубине душе своје љубим, којега сам настојао у потпуној љепоти његовој приказати и који је увијек био, јест и бит ће лијеп, јунак тај је — истина!«. — Уз истину треба у животу да сачувамо још и поштење, јер кад човјек једном изгуби добар глас, тешко ће га опет стећи.

Велико зло, које свијетом влада, долази у првом реду од самољубља и похлепе људске. То је спознао болешљиви коњ Валах[8]) у приповијеци »Мјерач платна«. Сву кривњу својој болести сваљује Валах на човјека, који да је незаситан, присвајајући себи оно, што му не припада. Човјек никад није задовољан оним што има, сиромах би хтио бити богат, а богаташ још богатији, а на крају живота довољно му је толико земље, колико је потребно, да се сахрани. Ово потоње приказао је Толстој у приповијести »Колико земље треба човјеку?«

Свјетски глас стекао је Толстој својим романом »Војна и мир«, у којем описује знамениту Наполеонову војну и жалосну судбину француске војске након битке код Бородина године 1812. Поразан је суд, што га изриче Толстој о тој војни: »Ти милијуни људи починише толико опачина, пријевара, издаја,

[7]) Толстој се као топнички часник борио код Севастопола (1853.—1856.);
[8]) Тако се у истоименој приповијеци зове коњ Валах ради искварена хода.

крађа, кривотворења, грабежа, палежа и убијства, колико их за читавих стољећа извјешћа свих судишта нијесу кадра исказати...«

Тко да изброји сва дјела Толстојева: романе, приповијетке, приче, басне, драме, расправе, око стотину њих?! Већ из ових неколико примјера видимо, да Толстој пише из живота за живот и да му је много стало до тога, да га људи схвате, па да према тому удесе и свој живот. Зато је писао несамо за одрасле, већ и за младеж, коју је тако волио и миловао. И у том свом настојању Толстој се чврсто надао, да ће доћи вријеме, кад ће правда завладати свијетом. »Праведност је« — каже велики човјекољуб »најмање мјерило крепости, а треба свакога да веже. Све друго, што је више од крепости, смјера на савршеност а што за праведношћу заостаје, није боље од опачине.«

Виктор Краљ.

87.

Млади Његош

На ловћенским висинама има пространих долова и брда, има урвина и шума, има пећина и дубоких провала, у којима вечити снег стоји. Зими ретко тко излази на Ловћен; лети ретко тко силази с Ловћена. Приморци, који од тешке врућине не могу да дишу, често кажу: тко једно лето на планини проведе, два лета себи продужи живота. — По читаву Ловћену можете свуда ићи од катуна[1]) до катуна, од колибе до колибе, свуда ћете лепо и весело бити дочекани, свуда ћете наћи разговора и забаве, свуда ћете бити понуђени различитим белим смоком и густим овчим млеком, у које обично метну груду снега.

Ту је владика Раде провео оне дане, што се у сваком животу броје међу срећне; ту је он, као цар Давид, пасао овце оца својега. Пушка му је била прва забава, а гусле су му биле први учитељ; српска слава била му је прва љубав, а небо са својим звездама прва загонетка. Са висина ловћенских, као дете, гледао је неизбројно пута, како се сунце иза удаљених снежних планина подиже, а уз гусле слушао је песму, која му је казивала, да је иза оних брегова Косово и Призрен, да онамо кроз лепе и плодне земље тече Лаб и Ситница. Неизбројно пута је гледао, како се сунце спушта у валове сињега мора, а песма му је кази-

[1]) катун: стан, мјесто у планини, гдје се овце музу.

вала, да иза тога мора живе Латини. С висина ловћенских могао је видети све границе пространог српског царства. Видио је Црногорце стешњене у ове кршеве, а песма му је казивала, да су узели Турци поље, а Латини море, а њима остале само ове камените и неплодне горе. Ни помишљао није, да ће он негда бити владика, владалац овога последњег независног огњишта велике Душанове државе. Ловћен је био његов, па што друго може пожелети његушкти дјетић?! Станови његова оца били су под самим врхом Ловћена. Ту је било пространо царство његове слободе и његове радости. Ни помислити није могао, какве бриге и страсти станују у светским равницама. Срећан и задовољан радовао би се сваком дану свога живота, јер му је сваки дан доносио нове забаве пуне радости и весеља. Ловћенски орлови једини су били, којима је завидио, што имају крила.

Љ. Ненадовић.

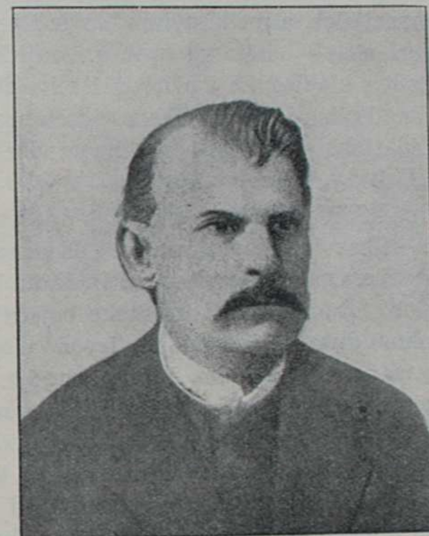
Кад је малом Радивоју било нешто преко десет година, узе га стриц његов, тадашњи владика црногорски Петар I. к себи на Цетиње, да се учи у цетињском манастиру. Послије смрти стричеве деветнаестгодишњи Раде постаде господар Црне Горе. — Пошто се образовао и много штошта научио изван домовине, особито у Русији, даде својој земљи штампарију и прву основну школу. Петар Петровић Његош прославио се и као књижевник. Најзнаменитије му је дјело »Горски Вијенац«, у којем приказује, како црногорски главари вијећају, да очисте своју земљу од потурица и да тако започну дјело ослобођења. »Горски Вијенац« преведен је готово на све славенске језике, а и неславенски народи живо су се занимали за ово пјесничко дјело. Посебна је одлика »Горскога Вијенца«, што обилује дубокоумним мислима о човјеку и животу човјекову.

Тијело владике Радета сахрањено је послије смрти у гробници на врху Ловћена, на Језерском врху. За вријеме великог свјетског рата, кад је аустријска војска ушла у Црну Гору, извађене су кости Његошеве из ловћенске гробнице и сахрањене на Цетињу. — Послије ослобођења у септембру године 1925. поново су смртни остаци Петра Петровића Његоша положени у гробницу на Језерском врху. Овај чин обављен је на особито свечан начин, а био је назочан и сам краљ Александар I. Карађорђевић.

88.

Franjo Kuhač.

Kuhač se rodio u Osijeku godine 1834. kao potomak stare plemićke porodice senjske Kuhačevića. Djed njegov Filip Kuhačević došao je kao tesar u Osijek, a narod mu je skratio prezime u Kuhač. Kasnije morao je djed, — jer su nam tada tuđinci vladali — prevesti svoje prezime na njemački jezik i otad se zove Koch, a tako se zove i unuk njegov, naš Franjo. U ono doba vladao je u cijeloj državi njemački jezik, a Osijek je pogotovo bio ponijemčen. U školama su se predmeti učili njemačkim jezikom, a strogo je bilo zabranjeno, da učenici među sobom govore »prostačkim« jezikom, kako su vlasti onda nazivale hrvatski jezik. Mali Franjo dobro uči u osnovnoj školi i već se onda zanima za glazbu. Već tada sabira različite zanimljivosti, a ta se sklonost sabiranju osobito očituje u kasnijem životu. Prvo mu je glazbalo harmonika, a skoro za tim uči violinu. Pored svih zabrana tuđinske vlasti, u njemačkoj sredini, bude se u maloga Franje pomalo hrvatski osjećaji.

Franjo Kuhač.

Često je zalazio u okolicu Osijeka, gdje sluša »nepoznate« t. j. hrvatske pučke pjesme. Kako se hrvatski napjevi nesamo jezikom već i glazbenim obilježjem razlikuju od njemačkih napjeva, to su se baš ti »nepoznati« napjevi osobito doimali Kuhača, pa i u tome nalazimo povod kasnijem sabiranju pučkih popjevaka.

Iz osnovne škole prijeđe Kuhač u gimnaziju, kojom su tada upravljali franjevci, a ti su nastojali da odgajaju učenike u hrvatskom duhu. Za vrijeme gimnazijskih praznika Kuhač mnogo boravi u Gorjanima i u Donjem Miholjcu. Tu je bolje naučio hrvatski, upoznao narodno glazbalo tamburicu i još većma zavolio svoj narod.

Uz glasovir i ostala glazbala brzo je napredovao i u kitaranju. Njegov kitaraški učitelj Klimeš ponosio se svojim učenikom. U 14. godini već je bio poznat kao glazbenik. Gradski senator Pajo Kolarić prvi je složio tamburaško društvo od inteligentnih ljudi (prije toga tamburali su samo seljaci i obrtnici). Kolarić umoli Franju, da mu za ovo društvo složi »ilirske« napjeve. Kuhač je izradio 60 najljepših napjeva, a učitelj Klimeš popravio je, gdje je trebalo, i za kratko vrijeme orili su se ti napjevi i u ponijemčenom Osijeku.

Burne godine 1848. dižu se Hrvati protiv Madžara, da obrane svoja prava. Sveti plamen oduševljenja zahvati sve redove naroda pa i osječke gimnazijalce, a među ovima bio je i naš Franjo. Otac bojeći se za svoga sina — šalje ga opet u Donji Miholjac. Tu je Franjo kod valjanog glazbenika i učitelja Becka znatno napredovao u glazbenim naukama i sabrao 400 narodnih popjevaka. Kad je naučio hrvatski i latinski jezik, šalje ga otac na više muzičke nauke u Budim-Peštu, Leipzig, Weimar i Beč.

Kad se godine 1858. povratio u Osijek, bio je pun znanja i pun odlučne volje, da se sasvim posveti muzici i da uznastoji oko podizanja narodne glazbe. On osnuje glasovirsku školu i pjevačko društvo, a u Narodnoj čitaonici budi hrvatske osjećaje i piše stoga skladbe u hrvatskom duhu. Te se skladbe izvode u Narodnoj čitaonici, a za kratko vrijeme u Zagrebu, Beču i drugdje.

Ovim uspjesima ohrabren lati se Kuhač glavne svoje životne zadaće: sabiranja narodnog blaga. On odsada kroz 15 godina putuje po svim krajevima, u kojima stanuju Hrvati, Srbi, Slovenci i Bugari, te ovdje sakuplja i bilježi napjeve i sve, što pripada u narodnu glazbu (glazbala, rukopise, note i t. d.). Na tim je putovanjima progutao mnogu gorku poradi neuređenih prometnih prilika, a mnogo je trpio, jer su ga vlasti proganjale kao sumnjivu političku osobu. Tako je skupio 5000 narodnih napjeva. Tu je silnu građu uredio i iz nje pronašao pravila, po kojima puk gradi svoje napjeve. To je radio zato, da potakne hrvatske glazbenike, da stvaraju melodije u hrvatskom narodnom duhu.

Ali u Hrvatskoj malo ga je tko shvaćao. Vazda su ga odbacivali, odbijali, smatrali čudakom i luđakom. U vanjskom svijetu začudo priznavali su mu rad i cijenili ga. Premda su ga Nijemci i Madžari zvali, on ipak ostaje u Hrvatskoj i — stradava. Tada bude pozvan u Zagreb, da obučava na Glazbenoj školi. U Zagrebu promijeni ime »Koch« u Kuhač i radi s velikim uspjehom kao nastavnik. Kako je glazbena škola disala tuđinskim duhom, nastojao je Kuhač,

da se ona pohrvati i da se predavanja drže hrvatskim jezikom. Tim svojim nastojanjem zamjerio se Kuhač učiteljima i upravi, koja je počela prijekim okom gledati na Kuhačev nacionalni rad.

Tako morade Kuhač ostaviti ovu školu, u kojoj je pet godina uspješno radio. Odsad je privatno poučavao i bavio se naučnim radom u neprestanoj životnoj borbi, koja mu je skršila slabo tijelo 18. lipnja 1918.

Od njegovih mnogobrojnih djela spomenut ćemo dva najvažnija:

1. Katekizam glazbe. U tom je krasnom djelu podao Kuhač valjane glazbene nazive, koje su prihvatili Srbi, Bugari i Slovenci. Tim je djelom pisac postigao, da su se svi južni Slaveni kulturno približili.

2. Južnoslovjenske narodne popijevke. Ovo djelo pozdraviše s velikim zadovoljstvom umnici Njemačke, Francuske, Madžarske i Rusije, a ipak je radi nehaja domaćih ljudi štampana samo polovica toga djela (1600 primjeraka). To je djelo poslužilo kao dokaz, da Slaveni na jugu imadu svoju glazbenu prošlost, a sabrana građa je našim umjetnicima nepresušni izvor za stvaranje glazbenih djela.

3. Pjevačnik, jugoslavenske pjesme za djecu.

Dr. Milan Stahuljak.

Umjetnost je oduvijek sačinjavala ono, što je najljepše u čovjeku.

I. Meštrović.

V.

U CARSTVU PRIRODE.

Priroda se uvijek prima
Našeg srca,
U njem ima
Jasnost svoju i svoj mrak.

Preradović.

89.

Priroda.

Veličastna si, priroda,
delo Božjih rok,
vate je zakone svoje
vpisal večni Bog.

O ljubezni cvet nam kliče
in o sili grom.
V tebi je krasoti svoji
Bog sezidal dom.

V domu tem pa človek bivam —
srečna Božja stvar.
Kar z besedo on ustvaril,
dal je meni v dar.

Naj zato Mu slavo pojem
naj se veselim,
ker v prirode veličanstvu
gospodar živim!

E. Gangl.

90.

Пролетње јутро на селу.

Замислите: пролетње јутро! Устанем пре сунчева рођаја. Лака, нека провидна маглица диже се са земље у вис, ја газим по росној трави, а око мене цвркут тичијих гласова, живина полеће са седала: онде петао залепрша крилима и кукурекне, онамо гусак отеже свој дугачки бели врат и пишти, не да ни прићи гушчићима, који безбрижно почеше да чупкају зелену траву. Изађем на улицу, а сељаци уранили и пошли на копање. Сваки забацио своју мотику на раме, пуши своју лулицу и разговара о неори за копњу. Како наиђоше поред мене, назваше Бога, упиташе по обичају, јесам ли мирно спавао и јесам ли здраво уранио — па одоше даље. За њима иђаху жене. Неке упртиле колевке на плећа, а мотике обесиле о раме, ретко која да не носи преслицу и не преде. По реду — ја као мушка глава — назовем им Бога. Оне смерно метну црну руку на прса, преклоне се и рекну: »Бог би ти помогао!« И како ја минем мимо њих, оне одлазе даље. За женама ишле су девојке, свака се зàбулила белом шамијом, да јој ветар или сунце лице не опали, затуриле мотике на рамена, а у рукама им плетење или преслица. Назовем и њима Бога. Оне приме оборених очију полугласно или шапћући па одмичу даље.

Ја продужим пут, а отварају се вратнице на авлијама и чобанчад изгони стоку. Красни су то дечаци! С највећим достојанством затурили хајкаче[1]) на рамена, а до земље им висе дугачки бичеви. По неки пуца бичем и узвикује: ајс, хој! А неки опет дува у свиралицу или двојнице. А из авлија се чује блека малих јагањаца или телади.

Прођем целу улицу и изађем у потес[2]). И тек тада се јавља сунце велико и светло. Хиљадама зрака пада на зелене јечмове и пшеницу, и затрепери сјајна росица на зеленој благодети, затрепери и плане, мислиш, да је око тебе пожар. То потраје за тренутак, тако мало, да ти се учини, е је све варка маште твоје, јер видиш само ветар таласа зелену стрмину као море, а овде онде угледаш алеви цвет[3]) »турчинка«[4]), где се смеши нате као невинашце.

Из приповијетке: »Пустињак«. Јанко Веселиновић

[1]) хајкача: нека врста штапова за гоњење волова; [2]) потес: велик дио шуме; [3]) алев цвет: маков цвијет; [4]) »турчинак«: црвени маков цвијет.

91.

Priroda u pjesmi.

Naš je narod usko vezan uz prirodu. Pjesme su mu pune slika i pomena na nju. Svim svojim osjećajima, i tužnim i radosnim, nalazi odraz u prirodi i njenim pojavama, a tako i svoja čuvstva izriče slikama iz prirode.

Gotovo čitava priroda kumuje našoj pjesmi, sve što bitiše od neba do zemlje, sudjeluje i učestvuje i sučuostvuje s pjesničkim izjavama narodne duše.

Pjesma se narodna raskriljuje i po polju i po livadi, po gori i planini, po vodi i po rijeci; hvata se drveća, cvijeća i voća, zrakâ sunčanih i neba zvjezdana.

Ajde da malo pabirčimo po stranicama naše narodne pjesme, pa da naberemo stručak dva najljepših cvjetova iz ubave njive narodne poezije.

Eto, tu ti je odmah nekoliko stihova o zemljici i polju, kako pjevaju:

Lijepo ti je niz polje pogledat
Žutu dunju među listovima
Kano momu među djeverima.

Oj livado, zelena livado,
Što si tako rano polegnula?
Al' livada tiho progovara:
Nevolja je, što sam polegnula,
Sinoć me je stado pregazilo,
A jutroske kićeni svatovi.

Goru i vodu spominje pjevajući:

Gorica listom listala,
U njoj bratac i seja.

Čarna goro, puna ti si lada,
Srce moje puno ti si jada.

Dve se vode putem preticale,
Jedno Sava, a drugo Morava.
Sava nosi drvlje i kamenje,
A Morava šajku okovanu,
A u šajci brata i sestricu.

Značajna je ova sitna pjesmica, u kojoj se prirodni pojavi usporedo iskitili spram srodnih pojava ljudskoga života.

Sinoć sunce igrajući zađe,
A jutroske potmolo izađe.
Štono sinoć igrajući zađe,
Ono Jovo majci s vojske dođe,
A što jutros potmolo izađe,
Ono s' Jovo majci razbolio.

I carstvo životinjsko ulazi u pjesmu, naročito pak ptica, stanovnica zračnih visina. Krilatica najbolje odgovara zahtjevima poetičkim.

Ni umjetni pjesnik ne može se da otme čarima prirode. On uživanje svoje u ljepotama prirode nastoji trajno da uhvati. Tako nastaju oni prerazlični prirodni opisi u pjesničkim tvorevinama i vezana i nevezana govora. Nema pripovijetke, nema romana, da u njemu ne bi bilo takovih opisa.

Uvjerite se čitajući prekrasne prirodne opise, kojima je zlatno pero Šenoino iskitilo njegove romane i pripovijetke. Zabavite se i ostalim piscima, što nam iznesoše čare i pojedinih krajeva naše lijepe domovine. Eno, Kumičić i Novak ocrtaše naše kršno Primorje i sinji Jadran, Kozarac slika Slavoniju i njenu šumu, Đalski riše pitomo Zagorje, Janko Veselinović bogatu Mačvu, Simo Matavulj beogradski kraj, da i ne spominjem mlade pisce, koji sa sve većom ljubavi iznose u pjesničkim opisima čare našega zavičaja.

Da, isti prostonarodni pjevač, onaj bezimeni pjesnik, ćuti nekad ljepote prirode i kraja, kako se to može da vidi iz one doista majstorske slike u pjesmi »Ženidba Vukašinova«, kojom Vukašin crta krasote grada Skadra u svojoj knjizi Vidosavi Momčilovoj. On piše:

Vidosava, Momčilova ljubo!
Šta ćeš u tom ledu i snijegu?
Kad pogledaš gradu iznad sebe,
Ništa nemaš lijepo vidjeti,
Već bijelo brdo Durmitora,
Okićeno ledom i snijegom,
Usred ljeta kao usred zime;
Kad pogledaš strmo ispod grada,
Mutna teče Tara valovita,
Ona valja drvlje i kamenje.

A onda nastavlja:

A kakav je Skadar na Bojani!
Kad pogledaš brdu iznad grada,
Sve porasle smokve i masline,
I još oni grozni vinogradi;
Kad pogledaš strmo ispod grada,
Al uzrasla pšenica bjelica,
A oko nje zelena livada,
Kroz nju teče zelena Bojana,
Po njoj pliva riba svakojaka,
Kadgod hoćeš, da je taze jedeš.

Tko osjeća ljubavi za prirodu, tome srce zadršće i s najmanjega kucaja njena, i u najoskudnijem joj kraju nalazi čari. Neki se zanose za širokim morem s njegovom neprestanom mijenom i njegovim neugasivim životom i gibanjem; neki uživa u visokim planinama zelenim, u hladu njihovu i tišini gorskoj. Njena te neizmjernost sjeća mora, pogledu ništa ne smeta, da te zanosi u visinu i širinu. Preradović pjeva:

Priroda se uvijek prima
Našeg srca,
U njem ima
Jasnost svoju i svoj mrak.

Iz knjige »U carstvu duše«. Jagoda Truhelka.

92.

Глазба природе.

Глазба природе! Да, у данашње доба помишља се само на глазбу уз бљештав сјај красних дворана; заборавља наше покољење на природу, која у свом царству крије много тога, што је негда уздизало срца наших праотаца. Пастир, што у лугу на фрулицу свира и безбрижно у свијет гледа, често је сретнији у уживању своје глазбе него богати посјетници препуних велеградских дворана... С тим мислима упустимо се једнога љетнога дана, кад је сунце немилосрдно припекло, да потражимо забаве ондје, гдје је човјек увијек може наћи... у природи. Ево нас у јелову гају!...

Вјетрић полако у висини њихаше омање гранчице, модрило неба на све стране није задавало страха, да би нас могла изненадити олуја. — Свуда тишина... на далеко нигдје жива створа, осим што који кукац прозуји, да га нестане у прозрачној даљини. Уто почне негдје тихо неки необични концерат... Милијуни гласова титраху и слијеваху се један у други растући сад високо, сад падајући тако дубоко, да се ништа није чуло, док опет поново не оживјеше увијек у другим измјенама. Слушали смо побожно ту пјесму природе уживајући у величајности њеној, а чинило се, као да безброј сићушних гласића на невидљивим злаћаним жицама пребиру наднаравне мелодије. И сумрак се већ почео хватати у шуми, а невидљиви кор као да осјећаше бескрајност природе још јаче, јер измјене биваху све љепше, а чувства глазбеника као да долазе све више до изражаја. Нема пера, нема ријечи, које би могле потпуно описати ову глазбу.

Црногоричне иглице биле су оне чудне жице, у које ударaше вјетрић, што стално душе у висинама јелових крошања. Ситне су те жице титрале невидљивим титрајима безбојних жица у различитим положајима, узбибаних различитом снагом... То је тихо, безбрижно и весело ударање звукова, који савршено пристају својој околини. А кад струја зрака нарасте до веће јакости, тад забрuји глазба крошања јаче, тад се оним првим њежним звуцима придруже други, што говоре и о страхотама и ужасу жестоког вјетра. Само онај могао је осјетити величајност ове глазбе природе, који је за мркле ноћи чуо његов сверазорни бијес.

Страшан фићук и завијање, што нас напуња ужасом за тамних јесењих вечери, што нам прича о страхотама вилинске ноћи и пуни нам машту ликовима вјештица и вукодлака, — тај фићук ништа није друго, него правилан глас, што настаје правилним ударањем уздуха о тање и дебље гране. Ова је глазба природе створила и ону причу о уклетим краљевићима, што узалуд дозивљу својега избавитеља или о страховитој немани, што својим гласом омамљује жртву.

У долини доље као да други кор извија своје мелодије. Бистри горски поточић несташно скакуће преко бијелога камења и зеленом маховином обраслих пањева са степенице на степеницу. Пјесма је његова изражена у једној ријечи, — жубор. Сваки и најмањи слапић, што га ствара хрлећи напријед, извор је других звукова, различних и по јачини и по висини. Сви се они слијевају у једну цјелину, која тако дјелује, да нам дочарава сад несташан смијех, сад весело хихотање, сад тужни плач

невидљивих бића, што станују по шумама и доловима драге нам
домовине. Тко да не разумије припроста човјека, кад је све те
умилне и љупке, страхотне и вјерне гласове придавао бићима,
којих никада није било. Зар да му замјеримо, што брујање висо-
ких крошања или весело жуборење хитрих поточића приписује
вилама, што љепотом својом очаравају сваког смртника! Зар
да не разумијемо, кад грозан фићук силна вјетра у тамној ноћи
називље криком вјештица, које искривљена лица с једним сви-
нутим зубом чекају своје жртве. Зар не схваћамо, како оне ноћу
јашући на метли одлазе на врх Клека, док вихор ломи гране и
дрвеће, а свијетле муње шарају небеским сводом.

Кад је оно пастирче запјевало своју пјесмицу, што одише
мирисом зрелих јагода, а недалека шума или стијена му одго-
варала чистом јеком, отпијевајући крајње слогове његове пје-
смице, колико се чуђења одразиваше у његовим очима, што су
свјетлије од модрила неба! Зар није могао помислити, да је нетко
у шуми, тко му одговара, а никад га није могао наћи.

Ова је глазба природе дала богату грађу за прекрасне наше
народне приче, које су пуне натприродних бића, што их само
може да створи богата машта народне душе.

По Душану Јакшићу.

93.

Žalba na život.

V r b a j a d i k a: Blago vama sisavci, gmazovi, vodozemci, ribe, puževi, stonoge, puži, crvi, morske zvijezde, koralji, spužve i savkoliki raznoliki, nebrojeni živote životinjski. Blago tebi, teško meni!

Ž i v o t i n j a: Što žališ, sestro, u životu?

V r b a j a d i k a: Žalba mi je i na moj rođeni život i na život svih biljaka.

Ž i v o t i n j a: Tvoj je život miran, spokojan, bez onih bolova i bez smrtnoga straha, što ispunjuju moj život. Blago tebi, a teško meni životinji.

V r b a j a d i k a: Čini ti se, ali da ti je noću čuti, što šapuću milijuni cvjetova, trava, šuma, razasutih kopnom i vodom od sjevernoga do južnoga pola, drugačije bi sudila.

Ž i v o t i n j a: Pa žališ li se na hranu?

V r b a j a d i k a: Zemlja, uzduh, voda nepresušni su hranom.

Ž i v o t i n j a: Na zrak, što ga udišeš?

V r b a j a d i k a: Da nas ima još trostruko toliko, ne iscrpismo ga.

Ž i v o t i n j a: Na vjetar?

V r b a j a d i k a: Hladi nam tijelo, pročišćuje uzduh.

Ž i v o t i n j a: Na vodu?

V r b a j a d i k a: Ona je krv našega tijela.

Ž i v o t i n j a: Na studen?

V r b a j a d i k a: Gdje je ima, morimo je postojano.

Ž i v o t i n j a: Na sunce, kojega svjetlost srčeš?

V r b a j a d i k a: Vječna mu slava, bez njega ni tebi ni meni ni mojim drugama života.

Ž i v o t i n j a: Na biljno takmičenje sa zemljom, svijetlom i prostorom?

V r b a j a d i k a: Bez borbe nigdje života. Tko jači, taj kvači.

Ž i v o t i n j a: Pa na što tvoja žalba?

V r b a j a d i k a: Hoćeš, da ti kažem u ime svega bilja? Na okrutnu sudbinu, koja mi dade nepotpun život.

Ž i v o t i n j a: Kako nepotpun?... Rasteš, hraniš se, dišeš umnožavaš se, umireš, nastaješ. Zar to nijesu zajednički biljezi života tvojega i mojega?

V r b a j a d i k a: Jesu, ali zašto zaboravi taknuti i onu kletu ranu, na koju se žalim samo ja, biljka, a ne ti?

Ž i v o t i n j a: Ta koju?

V r b a j a d i k a: Eto, ne mičem se, ne puzim, ne hodam, ne trčim i ne jurim, ne letim i ne plivam, već vezana uz jedno mjesto od najranije mladosti živim i — čekam smrt. Rob sam ove tvrde grude, koja tako snažno stegnu korijenje, da tu nema micanja. Kao sićušna sjemenka padneš u zemlju. U samoj sjemenci zametnut je korjenčić i stabljičica, koja će te jednom svezati kao roba na jedno mjesto. Korjenčić te prikovao na zemlju, a stabljičica vuče silom pod nebo. Što dalje i više stabljika u zrak pod sunce, tvoj rođeni korijen sve jače i dublje u zemlju. U jednom biću dva takmaca, dva smjera nesmirena. A jedan ne može bez drugoga. Kroz sitne korijenove dlačice zemljini se sokovi uvlače u korijen, iz njega se dižu u stablo, iz stabla u grane i grančice, a odavde u lišće, u moja zelena pluća, na koja dišem i uzdišem. Što vrijedi stabljika, grane, lišće, cvijet i plod bez onoga majstora korijena, koji privlači i dovodi zemljine hranive sokove za svu biljku? Što će tvoje tijelo bez čeljusti, bez zuba i želuca? ... A kad svane proljeće i podune vjetar, pa pu-

caju pupovi i novi list se javlja, a cvijet se pomalja, znaj, tada biljka zaboravlja bol, što joj ga zadaje zemlja vežući joj korijenje. Ona drhti od sreće, jer čest od njezine česti, rođeni žuti maljušci, njezini prašnici sad će da sazru i polete s vjetrom ili na krilima leptirovim. Ču li, sitne biljne česti lete! I prolazi ljeto . . . Sjemenje sazrijeva i mnogu će biljku opet obuzeti radost, jer će njezine sjemenke s pomoću sjemenih krila ili perjanica s vjetrom u zrak . . . daleko, daleko, samo ne pod sjenovito krilo majčino. Biljna majka je srca nesmiljena, što dalje od nje! I mnogo sjemenje luta zrakom predavši se vjetru i njegovim mušicama, sretno u sebi, što može da leti, da juri, a nije prikovano na zemlju. To su časovi biljne sreće, na žalost kratkotrajne. Sjemenka najednom padne u zemlju i zakvači se. Zbogom slobodo! Korjenčić buji, stabiljčica raste. Čami, kćeri, prikovana, kao i tvoja majka, ocevi i pradjedovi što čamljahu! Čami, čekaj i gledaj, kako dolaze i odlaze proljeća, ljeta, jeseni i zime. Dan za danom, vrijeme za vremenom, a ti više nikada s mjesta. Ču li, kako grmlje cvili? Cvili za slobodom. Ču li, kako šuma šumi? Tuguje nad sudbinom svoje nepomičnosti.

Vidje li zimi ogoljeno granje, kako strši u vis prema nebu kao mršave, bijedne ruke, što vapiju za pomoć? Ali — jao! Sve je prikovano, ni makac s mjesta. Cvokoći, zebi, smrzavaj se, cvili i stenji pod ledom, pod snijegom i vihorom. Ne mogu da se maknem ni za pedalj. Samo katkad biva, te i meni odlane . . . Odnekuda jurne vihor, obori se na me s tolikom snagom, da se i zemlja potrese, a korijenje u temeljima pomiče. Granje cvili. Žilje puca. Ja stenjem, a on bjesni sve žešće i žešće, dok me sasvim ne iščupa iz zemlje, te mrtvu položi kraj razvaljene grobnice moga iščupanog korijena.

Evo, odatle mi žalba na život!

Ante Hikec.

DODATAK.

Objašnjenja k nekim štivima.

1.

Viktor Car Emin rodom je Istranin. U društvu sa svojim zemljakom R. Katalinić Jeretovom izdavao je još prije velikoga svjetskoga rata dječji list »Mladi Hrvat«. Poslije talijanske okupacije Istre morali su jedan i drugi ostaviti svoj rodni kraj. Viktor Car Emin živi danas u Bakru, a R. Katalinić Jeretov u Zagrebu. Car Emin pisao je pripovijetke, romane i drame (»Zimsko sunce«).

2.

Narodna pripovijetka. Naš je narod stvorio veliku množinu pripovijedaka, koje rado sadržaj svoj uzimaju iz životinjskog svijeta. Obično je namjena ovih pripovijedaka poučna. Kad nerazumna životinja umije da nađe pravi put u mnogim životnim pitanjima, kad i ona može da razlikuje dobro od zla, kako ne bi razuman stvor mogao da slijedi primjer nerazumna stvora? Narodna pripovijetka dakle poučava ljude, ona im u primjerima kazuje, kako treba udešavati život, da se može postići zadovoljstvo i sreća. — Prirodno je, da narodne pripovijetke obiluju velikim bogatstvom narodnoga iskustva i mudrih nauka, koje mogu da posluže svakom čovjeku u svakoj prigodi njegova života. Odabrane narodne pripovijetke valja čitati, jer one osvježuju i razonođuju duh.

Evo nekoliko zbiraka narodnih pripovijedaka:

1. Vuk Stefanović Karadžić: Srpske narodne pripovijetke.
2. V. Vrčević: Narodne basne.
3. Dr. David Bogdanović: Narodne pripovijetke.
4. Josip Pasarić: Hrvatska narodna šala.

Narodne pripovijetke počele su radi svojeg sadržaja i radi ljepote čistoga narodnoga jezika kod svih naroda vrlo mnogo utjecati na razvitak umjetne književnosti. Našlo se ljudi, koji su po ovim pripovijetkama sami počeli sastavljati priče, basne, gatke i legende davši poznatim sadržajima novi oblik i svoj način pripovijedanja. Na tom književnom polju u nas je stekao dobar glas Dositej Obradović u starije vrijeme, a novije doba broji čitav niz takvih sastavljača pripovijedaka (Milan Vukasović, A. Kasowitz Cvijić, Ivana Brlić Mažuranić, I. Lepušić i dr.).

Još ćemo spomenuti Grka Esopa, Danca Hansa Christiana Andersena, švedsku spisateljicu Selmu Lagerlöf, Rusa Krylova i Francuza Lafontainea.

3.

Simo Matavulj plodan je srpski književnik, rodom iz Šibenika. Njegov roman »Bakonja fra Brne«, iz kojega je izvađen naš odlomak, jedna je od najčitanijih knjiga naše književnosti. Pisac je prikazao u ovom djelu život katoličkih franjevaca u jednom samostanu Dalmatinskog Zagorja.

4.

Jan Neruda, češki književnik 19. stoljeća.

6.

Ivana Brlić Mažuranić unuka je slavnoga pjesnika i bana hrvatskoga Ivana Mažuranića. Njezin se književni rad najviše odlikuje time, što je umjela iz starih priča o slavenskim bogovima, vilama i kneginjama izgraditi književno-umjetničku pripovijetku, koja se doima nesamo djece, već i odraslih ljudi.

Čitajte knjigu »Priče iz davnine«, u kojoj je spisateljica opisala tajanstveni šum pradavnih vremena slavenske povijesti.

Naša se pripovijetka ne ubraja među pripovijetke ovakve vrste. U njoj nam je prikazan spokojan život radničkih porodica, što su se smjestile pokraj nasipa, u opreci prema divljoj brzini vlaka, koji nosi nesnene putnike, što se žure, da rano uranivši izvrše dvostruki posao.

Ovu opreku lijepo je istaknuo i risač naše sličice Z. Šulentić. Iz radničkih domova diže se miran dim spokojno u zrak, dok ondje gore na nasipu kao neman u bijesnom trku leti brzi vlak ostavljajući za sobom vodoravni trak pare i dima.

8.

Branko Mašić je jedan od mlađih hrvatskih književnika, koji je mladost svoju proveo u Srbiji, gdje je dobro upoznao život tamošnjega naroda pa je ovo iskustvo upotrijebio u svojim književnim djelima. — Mnogo je putovao po južnim dijelovima naše države, a mnogo je i stradavao kao kulturni radnik u borbi za narodno buđenje i zbližavanje između Hrvata i Srba.

10.

Zmaj Jovan Jovanović je srpski pjesnik, koga osobito dobro poznaje omladina. Velik dio njegovih pjesama namijenjen je mladeži, a mnoge od ovih pune su zdrave i vedre šale. Tko od nas ne poznaje njegovu pjesmu »Ciganin hvali svoga konja«, u kojoj je savršeno prikazao hvalisavog ciganina. Nitko nije uspio da dostigne Zmaj-Jovana u takvoj poeziji. A njegovu »Muhu i buhu«? . . . »Ja odletim on se ćuši . . .«. Sjećate li se još? Još su nam u pameti i njegove: »Oda crvenom nosu«, »Oda praznoj kesi«, »Oda batini«, kojoj on nikada ne će okrenuti leđa. Naravno!

Zmaj Jovan Jovanović bio je jedan od onih srpskih pjesnika, koji je u ona vremena, kad Hrvati i Srbi još nijesu živjeli u državnoj zajednici ovako kao danas, bio vrlo rado čitan kod Hrvata. A on je također svakom zgodom pokazivao svoju bratsku ljubav prema Hrvatima. Kad je Zagreb zadesio veliki potres, onda Zmaj-Jovan pjeva pjesmu o tome događaju i iskreno žali nesreću Zagreba. Kada su kosti hrvatskog pjesnika Petra Preradovića prenesene iz Austrije i sahranjene na zagrebačkom Mirogoju, onda je Zmaj Jovan onaj, koji pjeva:

K tvome grobu lete
venci s desna s leva.
Evo, primi jedan
iz srpskih krajeva !

Njegove pjesme sabrane su u velikoj knjizi »Pevanija«. U Zagrebu štampana je latinicom knjiga njegovih pjesama pod natpisom »Izabrane pjesme«.

Još ćemo spomenuti, da je Jovanović dobio pridjevak Zmaj po jednom časopisu, što ga je uređivao.

11.

Vjenceslav Novak. Po mjestu rođenja on je zemljak znamenitog hrvatskog pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića. Obojici je u djetinjstvu zavijala senjska bura oko roditeljskog doma, obojica su najranije dane svojega života provodili uz obalu nemirnoga senjskoga mora, po kojem su prije nekoliko stotina godina plovile uskočke barke u potjeri za mletačkim bogatim plijenom. Vjenceslav je Novak volio glazbu pa je pored književnoga rada mnogo djelovao i na tom polju. Treba ga razlikovati od Vilka Novaka, poznatog glazbenika, koji je složio velik broj pjevačkih zborova, od kojih se neki još i danas vrlo rado pjevaju. Omiljela je pjesma »Hrvatskoj«, koju je do sada pjevalo sigurno svako pjevačko društvo u Hrvatskoj.

Vjenceslava Novaka možemo uz Ksavera Šandora Đalskog i Augusta Šenou smatrati najplodnijim hrvatskim piscem pripovijedaka u početku dvadesetog vijeka. U romanu »Dva svijeta« osobito se ističe njegov smisao za glazbu.

Naša je crtica izvađena iz knjige »Podgorske pripovijetke«, u kojoj Vjenceslav Novak crta ovaj bijedni kraj i ljude, što s prijegorom živu i s prijegorom mru.

14.

Ivan Cankar jedan je od najboljih slovenskih pisaca novijega vremena. Smisao za književnost u njemu se pojavio već u ranijim godinama života. Već u šestom razredu realke on je spjevao prvu svoju oveću pjesmu (»Kacijaner«). Jakob Jarebičar, mladi »umjetnik« u našoj pripovijeci zapravo je slika i prilika samoga pisca. I on je rano zavirio u carstvo umjetnosti pa se uvjerio, da je put do pravoga umjetnika dalek i trnovit— samo rijetki dolaze do cilja. U svojim kasnijim godinama Cankar je mnogo štošta zabacio, što je u mlađim godinama smatrao dobrim i savršenim. On je uvidio, da je mladost samo priprava za dane ozbiljnog rada i stvaranja. Jakob Jarebičar je primjer takva uvjerenja. »Čovjek uči, dok je živ.«

16.

Antonija Cvijić udata Kassovitz mnogo se u posljednje vrijeme istakla prikazivanjem povijesnih podataka o našim znamenitim ljudima i o našoj prošlosti. Tim svojim radom ona je osvijetlila mnoga nepoznata razdoblja u životu naših kulturnih prvaka, i zato je njen rad vrijedan i pohvalan. Osim toga pisala je i pripovijetke. Njezine tri knjige »Slavenske priče« lijepo su štivo za mlađe i odrasle.

17.

Narodna pjesma. Oduvijek je čovjek imao potrebu, da svoje doživljaje na neki način otme zaboravi, pa je u obliku pjesme pripovijedao ono, što ga se u životu osobito doimalo, a pripovijedao je to svojim prijateljima, znancima i uopće onima, s kojima je dolazio u dodir. Ovo pripovijedanje zaodjenuli su ljudi u oblik pjesme zato, što je priprostu čovjeku lakše izražavanje u pjesmi nego u prozi. Takve pjesme pjevale su o svim događa-

jima iz života naroda, a osobitu pažnju posvećivale su junačkim borbama s neprijateljima te prema tome pobjedama i nedaćama naroda u toj borbi. Tako su se kroz stoljeća narodnoga života razvile nebrojene narodne pjesme, koje su se prenošile iz pokoljenja u pokoljenje. Gdjekoji pjevač narodnih pjesama znao je na desetke hiljada stihova napamet, pa nije bilo čudo, ako je u ovoj ili onoj pjesmi nešto promijenio, dodao ili oduzeo. Nitko u ona stara vremena nije mislio na to, da bi se te pjesme mogle popisati ili u knjizi naštampati. Narod sam za to nije imao razumijevanja, jer ponajviše i nije umio pisati, a knjige nijesu uopće bile pisane narodnim jezikom. Istom prije 120 godina počeli su i pismeni ljudi voditi veću brigu oko ovoga narodnoga blaga, pa ih se našlo, koji su narodne pjesme pobilježili i u knjigama izdali. Godine 1813. naredio je zagrebački nadbiskup Maksimilijan Vrhovac svojim svećenicima, da po svojim selima pobilježe narodne pjesme i pripovijetke, a već 1814. izdao je Vuk Karadžić u Beču prvu zbirku srpskih narodnih pjesama. Od toga vremena izašle su mnoge zbirke, od kojih su najvažnije ove dvije: 1. Vuka Stefana Karadžića: Srpske narodne pjesme i 2. Matice Hrvatske: Hrvatske narodne pjesme.

Obje ove zbirke sadrže po šest knjiga.

20.

Ovo je štivo preštampano iz »Omladine«. Pisac imao je na umu da pokaže, kako ljudi često obaraju velikane, a da i ne slute, koliko ovi vrijede. Tek kad ih više nema, onda upoznaju njihovu vrijednost. Ovu misao vrlo lijepo prikazuje narodna rečenica: Imasmo te, ne znasmo te; izgubismo te, spoznasmo te.

24.

J o ž e f S t r i t a r slovenski je pjesnik, po zvanju profesor gimnazije. Živio je od godine 1836. do 1923. U mladosti je bio najbliži drug i prijatelj drugog slovenskog pjesnika Frana Levstika. Osim pjesama pisao je i pripovijetke. U djelima svojim propovijeda bratski mir.

25.

A n t u n S l o m š e k bio je jedan od slovenskih preporoditelja. Uz Valentina Vodnika, Jerneja Kopitara i France Prešerna on znači za Slovence od prilike ono, što za Hrvate Gaj, Mažuranić, Mihanović i dr., a za Srbe Vuk Karadžić, Jovan Sterija Popović, Petar Petrović Njegoš i dr. Književni rad Antuna Slomška većim je dijelom poučan. On je pisao iz ljubavi prema narodu sa željom, da ga pouči i uputi na dobro.

30.

F r a n M a ž u r a n i ć sin je Matije Mažuranića. Matija bio je rođeni brat slavnoga pjesnika i bana Ivana Mažuranića. Fran je pisao kratke crtice, koje se odlikuju osobitim izražajem i iskrenim čuvstvom. Dugo ga nije bilo u domovini, pa se mislilo, da uopće više ne živi. Međutim se god. 1927. javio iz Berlina i poslao Matici Hrvatskoj neke svoje nove crtice za štampu, koje su izašle pod natpisom: »Od zore do mraka«. Starije njegove crtice sabrane su u knjizi »Lišće«. Dok ovo pišemo, doznajemo, da je Fran Mažuranić umr'o.

35.

A l e k s a Š a n t i ć je uz Jovana Dučića i Svetozara Ćorovića treći član književnog trolista, koji je počeo djelovati u Mostaru, u rodnom mjestu Šantićevu. Za vrijeme rata imao je da podnese mnogo nepravde i stradanja, pa mu je sve to ubrzalo bolest, koja ga je svladala godine 1925.

36.

D r a g u t i n K e t t e odlični je slovenski pjesnik. Život mu je bio vrlo mukotrpan i tužan, a umr'o je već u 24. godini. Bio je nada sve čuvstven i mekan, a to se odrazuje i u njegovim književnim djelima.

37.

Đ u r o A r n o l d posljednji je hrvatski pjesnik starije generacije. Njegove pjesme pune su nježnoga čuvstva i prave domovinske ljubavi. Arnold jedan je od onih naših kulturnih pregalaca, koji su svu snagu svojega života uložili u uzgoj valjane i poštene omladine. Iz mnogih njegovih pjesama upravo struji nepresušno vrelo divnih uzora, koji treba da svijetle omladini od prvih dana mladenačkoga života. Kao sveučilišni profesor on je znao sabrati oko sebe velik broj svojih štovatelja i prijatelja, kojima je ulijevao u dušu plemenito sjeme domovinske ljubavi i poštena života.

39.

E. D. A m i c i s je talijanski pisac 19. stoljeća. Pisao je osim putopisa i crtica iz vojničkog života i priče za odrasliju mladež.

41.

M i l a n V u k a s o v i ć je srpski pisac umjetnih basana i pripovijedaka. Njegove zbirke vrijedno je čitati.

44.

P e t a r P r e r a d o v i ć. Ime uzvišeno i slavno! Ako spomenemo, da je u najranijoj mladosti došao pod njemačku vojničku komandu i da je u tuđini skoro zaboravio svoj rođeni materinski jezik, onda ćemo razumjeti, zašto je u »Putniku« onako tužno pjevao o svojem lutanju bez ljubavi srca materina, »koja mekan krevet stere«. Kako ga je negdje gušio ovratnik austrijskog vojničkog odijela, jer je pod ovim odijelom morao da skriva svoje prave narodne osjećaje! Gledajte ga na slici Bukovčeva zastora! On stoji osamljen po strani, jer ne može da stane uz drugove svoje, kad ga priječi zvanje i položaj. Pa ipak, uza sve ove zapreke, pored svih nevolja, što ga biju cijeloga života, on je sav svoj duševni život poklonio otadžbini. Njegovo je pero pisalo samo za narod i dom. Nije lako nabrojiti sve njegove pjesme, koje odišu čistom vjerom u bratsku slogu među svim Slavenima.

45.

M i l o r a d M i t r o v i ć je srpski pjesnik rodom iz Beograda. Po načinu pjesničkog izražavanja on je učenik Vojislava Ilića. Mnogi ga drže iza ovoga najboljim srpskim pjesnikom. Izbor njegovih pjesama možete naći u

izdanju Srpske Književne Zadruge. Ta Zadruga ima veliko značenje za srpsku književnost. Djela najboljih književnika srpskih štampana su u S. K. Z. Kod Hrvata ovu je zadaću preuzela Matica Hrvatska, a kod Slovenaca Matica Slovenska.

49.

Charles Wagner (čit. Šarl Vagner) je učeni spisatelj francuski, a pored toga i čuveni propovjednik crkveni. Njegova djela, kojih ima mnogo, većim su dijelom prevedena na sve evropske jezike, a to je najbolji dokaz, da su velike vrijednosti.

50.

J. S. Turgenjev je ruski pisac (rođ. 1818.). Njegova su djela prevedena na sve kulturne jezike i smatraju ih gotovo najboljim književnim proizvodom svjetske književnosti. Čitajte Turgenevljeve »Lovčeve zapiske«.

55.

Marin Bego je hrvatski književnik novijega vremena. Rođen je u Splitu 1881. godine.

56.

Vladimir Nazor jedan je od najplodnijih hrvatskih pjesnika novijega vremena. Njegove se pjesme odlikuju dubokim osjećajem narodnog ponosa i narodne svijesti. Hrvatsku je povijest prikazao u knjizi »Hrvatski kraljevi«, iz koje smo uzeli nekoliko pjesama za našu čitanku. Osim pjesama piše Nazor i pripovijetke, od kojih svaka ima svoj posebni rodoljubni značaj. Ne valja zaboraviti, da je Nazor jedan dio svojega života proveo u Istri, pa mu je ovaj naš izgubljeni kraj osobito srcu prirastao. (»Veli Jože«; »Istarske priče«.) I njegova velika pjesma »Medvjed Brundo«, koju treba da čita svaki srednjoškolac, ima da prikaže borbu našega naroda protiv neprijatelja, koji mu obara stoljetne lugove i razara zakloništa rođene grude. Nazor je mnogo pisao za djecu. Čitajte njegove priče!

59.

Stevan Sremac, srpski pisac novijega vremena. Poznajemo ga kao pisca šaljivih pripovijesti. On je u svojim djelima znao neke događaje iz svakidašnjeg života prikazati tako zanimljivo i s toliko šale, da čovjeka za vrijeme čitanja ne ostavlja smijeh (»Pop Ćira i pop Spira«). No Stevan Sremac umio je da piše i ozbiljne stvari, a i tu je znao povijesne događaje ogrnuti velom pjesničkog izražaja. Njegove historičke priče nose natpis: »Iz knjiga starostavnih«.

60.

Ksaver Šandor Đalski (pravim imenom Ljubo Babić) najbolji je i najpoznatiji hrvatski pripovjedač, koji je godine 1927. proslavio već pedesetu godišnjicu svojega književnoga rada. U svojim pripovijetkama on rado opisuje svoj rodni kraj — Hrvatsko Zagorje, a napisao je i mnogo romana, u kojima prikazuje pjesničkim načinom pojedina razdoblja iz hrvatske narodne povijesti u doba hrvatskog preporoda. Velika pripovijest »Osvit« daje živu sliku svitanja hrvatske narodne svijesti u doba preporoda. U tom romanu možemo vidjeti naše preporoditelje, kako u bratskoj slozi i ljubavi zajedničkim silama rade za našu narodnu stvar. — One ljude, što nam ih na svojoj slici »Hrvatski preporod« prikazuje slikar Vlaho Bukovac, vidimo u tom romanu žive, u punom jeku njihova domoljubnoga rada.

61.

Vjekoslav Klaić je poznati hrvatski historik (pisac povijesti). Napisao je veliku »Povijest Hrvata«, a osim toga pisao je velik broj manjih povijesnih prikaza iz naše narodne prošlosti. Hrvatsku povijest još su pisali: Tadija Smičiklas, dr. Ferdo Šišić i dr. Rudolf Horvat.

Najpoznatiji su historici srpski: Ilarion Ruvarac, Stojan Novaković i Stanoje Stanojević.

67.

Đuro Jakšić vrlo je plodan pjesnik i pripovjedač srpski. Uz Branka Radičevića Jakšić je jedan od onih ljudi, koji mnogo htjedoše, a malo izvedoše. Branko nije mogao da mnogo izvede, jer ga vrlo rano pokosi nemila smrt, a Jakšić uspio je doduše da napiše velik broj pjesama i pripovijedaka, tek sve to nije bilo ono, što bi po svojoj jakoj mašti i po svojoj darovitosti mogao da izvede, da mu je život bio mirniji i srećniji. On je zapravo bio rođeni slikar, no jer za taj poziv nije nikada našao dovoljno potpore ni razumijevanja, postao je nezadovoljan, nestrpljiv i nesretan. Bio je i nagle ćudi pa je radi toga mnogo stradavao u svojem zvanju kao učitelj risanja. Svoje sposobnosti za slikarstvo on je prebacio na polje književno. U njegovim se pjesmama, a osobito u opisima njegovim, ova slikarska vrlina osobito jasno odrazuje. Mnogi pače vele, da je u svojem pjesničkom radu više slikar nego pisac. Jakšić po svojoj nemirnoj i burnoj ćudi i po svojoj nepomirljivoj borbi protiv nepravde svijeta mnogo nas podsjeća na hrvatskog pjesnika, potomka senjskih uskoka: Silvija Strahimira Kranjčevića.

Upamtite ova imena: Silvije Strahimir Kranjčević, Đura Jakšić, Branko Radičević, August Harambašić. Kad osjetite potrebu, da se zabavite čitanjem pjesama, onda posegnite za odabranim pjesmama njihovim. U njima ćete naći bujnost mladenačkog života, obilje pjesničkih ljepota i muziku poezije (pjesništva). Još nešto izvire iz pjesama tih pjesnika, a to je neobično razvijen osjećaj ljubavi prema narodu. Oni su na svojim pjesničkim krilima ponijeli zavjetnu misao naše narodne slobode.

71.

Dragutin Domjanić je hrvatski pjesnik novijega vremena. Naša pjesma pod natpisom »1912.« rječit je dokaz, kako su Hrvati za vrijeme rata na Balkanu zanosno pozdravljali oslobođenje Srba i Bugara od Turaka. Ova je pjesma bila u ono vrijeme od vlasti zabranjena pa je tek poslije svršetka balkanskog rata mogla osvanuti u svojem izvornom obliku. Ako želite posebno uživati u blagoj, nježnoj i miloj poeziji, onda potražite Domjanićeve kajkavske pjesme »Kipci i popevke«. U takovoj pjesničkoj vrsti njega nije još nitko ni kušao dostignuti. Mekoća i blagost kajkavskog govora ovdje je savršeno sjedinjena s najnježnijim čuvstvom pjesničke duše.

73.

Rranislav Nušić, rodom iz Srbije, srpski je književnik novijega vremena. Nušić napisao je mnogo djela različitoga sadržaja, no najviše je došao na glas sa svojim šaljivim pripovijetkama. Šaljiva humoristična književna djela, ako su napisana lijepim jezikom i ako ne prikazuju surovu

ili glupu šalu, imaju u književnosti veliku vrijednost. Poznato je, da smijeh osvježuje čovjeka. Dobro je katkada posegnuti za knjigom, koja nam život i događaje iz života prikazuje u vedroj slici. Pisac takvih knjiga nastoji da na zgodan način prikaže neke mane i nespretnosti ljudske. On često svojim posebnim načinom koji slučaj iz života izvrne ili pretjera. Čini on to onako, kako na primjer slikar pretjeruje, kad hoće da se kome naruga radi kakove njegove navike. On će u tom slučaju na svojoj slici istaknuti najviše one crte, koje ovu naviku označavaju. Ovakova slika ne će naravno imati točnu sličnost s licem, koje prikazuje, no ona će ipak odgovarati istini. Slika će nâs, koji gledamo, pobuđivati na smijeh. Slikari takvih slika zovu se »karikaturisti«, a njihova slika »karikatura«. Branislav Nušić pravi je majstor u takovu načinu opisivanja. Treba pročitati njegovu knjigu, što ju je izdala Matica Hrvatska pod natpisom »Priče«. Čitajte ondje, kako Nušić zgodno prikazuje učenje njemačkog jezika u školi.

Od njegovih ozbiljnih djela poznata je osobito njegova mala drama »Knez od Semberije«, gdje je na potresan način prikazan jedan događaj iz vremena turskih provala u srpske zemlje.

Kad je govor o Nušićevim šaljivim pripovijetkama, neka je to odmah poticaj, da potražite knjigu »Srijemske priče« od hrvatskog humoriste Ise Velikanovića.

76.

Stjepan Miletič stekao je velike zasluge kao upravitelj hrvatskog narodnog kazališta, jer je proveo mnoge izmjene u kazališnom radu i digao ga na suvremenu visinu. Za njegova života dovršena je lijepa nova zgrada kazališta (1895.). Do toga vremena davale su se predstave u staroj zgradi na Markovu trgu.

90.

Janko Veselinović poznat je srpski pripovjedač, koji rado opisuje ljude iz mačvanskog kraja. (Mačva zove se sjeverni dio Srbije od Save na jug). Kad čitate Veselinovićeve »Slike iz seoskog života«, onda potražite pripovijetke Nikole Tordinca. Među ovom dvojicom naći ćete mnogo srodnih crta.

91.

Jagoda Truhelka je hrvatska spisateljica, koja uz Ivanu Brlić Mažuranić zauzima odlično mjesto u novoj hrvatskoj omladinskoj književnosti. Čitajte njenu knjigu »Zlatni danci«.

SADRŽAJ.

I. Kroz priču i basnu.

II. Od srca k srcu.

III. Iz prošlih dana borbe i slave.

IV. Svietli likovi.

V. U carstvu prirode.